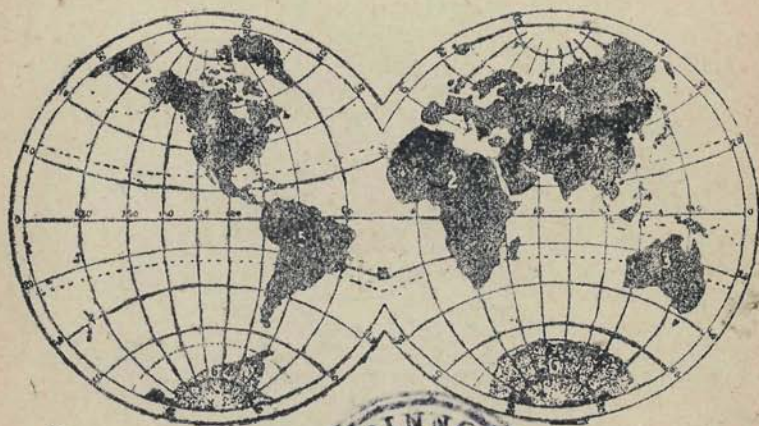

А. НЕЧАЈЕВ.

ГЕОГРАФИЈА

І СТ. ШКОЛАСА III-öd ВОЛЫ

КОМИ ГОСИЗДАТ СЫКТЫВКАР 1932

ГЕОГРАФИЈА

І СТ. ШКОЛАСА III ВОЛЫ

Учебник географии для

III г. об. в I ст.

Составил А. НЕЧАЕВ

Изд. № 90, Заказ № 1018

Тираж 7000 экз. Упол.

Облита № А — 731

Редактор Г. Федоров

Техн. редактор Киселев

Сдано в набор 20/VIII-32 г.

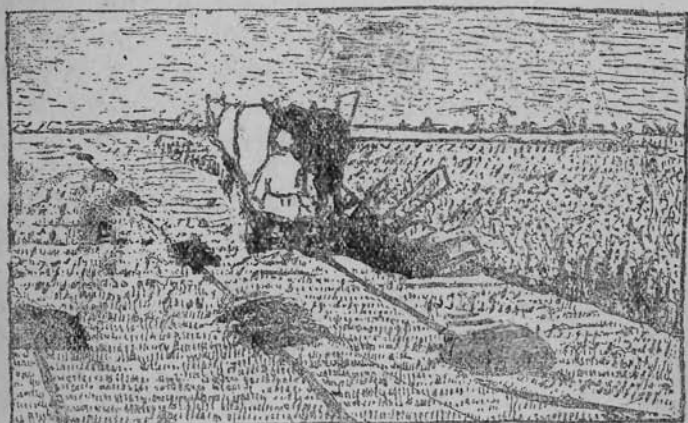
Сдано в печать 29/VIII-32 г.

МИЯН ИНАС (МЕСТНОСТ), МИЯН РАЈОН, МИЯН ОБЛАСТ

ГОРИЗОНТ ТӨДМАЛӨМ

Петан-кө шымыд да паскыд ерд вылө да виэодлан-кө ас гөгöрүд, адзан: муыс бытө помасө да заводитчө jenöж, муыс те гөгöр шаңга код гөгрөс.

Сijö виэыс, көнi муыс да jenöжыс бытө өтлаасöны, шусö горизонтөн, либö горизонт виэөн.

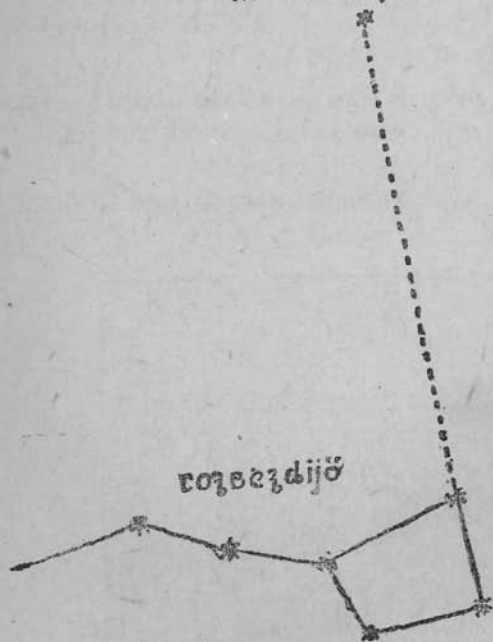
1-бд серп. Горизонт

Бид асыв горизонт сажаң петö шондi, — сijö бокыс горизонтлөн шусö асыввылөн; кытчö сажалö шондi — шусö рытиввылөн; сijö бокыс, көн шондi овлө луншөркадын — шусö лунвылөн, а сыйкөд воча бокыс — воjвылөн.

Шондi летчөм бöрын jenöжын тыдовтчöны козувяс, — мукöдыс гырысөс, мукöдыс посңи чут кодөс. Козувяс jenöжын вывтi уна, лыддыны он вермы. Тi корсөj jenöжыс мукөд дорыс jонжыка төдчана созвөдijö: ыжыд мефведiца. Сijö созвөдijöыс гiçим jугыд козулыс, аїк көш код.

Ми-кө медбөрја кык козув весттыс нуодам вескыд
 виъ војвывлаъ, кызі петкөдлөма 2-d серпас вылын, секи
 мышасам југыд Пучега козулө (поларној звездаө).
 Став козув пышкас сјјө өтнас оз ветлөдлы јенөж куъа,
 сулалө век өтї мөстаын. Сы сертї сезъ војө век поъө ад-
 зыны, кодарлаъын војвылыс.

пучега козув

2-d серп. Пучега козув

Шондіа лунө школној
 площадка вылын төд-
 мөдөј луншөркад да горї-
 зонтлыс бокјас (страны
 света). Луншөркад поъө
 төдмөдны шонді сертї
 со кызі: урок заводїтчи-
 гөн сувтөдөј площадка
 вылө метр судта беъ,
 шымыд інө, кытчө шон-
 діыс інмө лунтыр. Сесса
 пасјалөј беъ вужөрлыс
 помсө. Луншөрөз тіјан
 беъ вужөр век чїнас,
 а луншөр бөрын заво-
 дїтас бөр содны; кор
 вужөрыс медбөрја пасјөм
 бөрын лөө меджеъныд,
 сїјө пасјөдыс лөө лун-
 шөрсә, шуөө луншөр-
 кадса виъөн (полудөн-
 нөј мїңїјаөн).

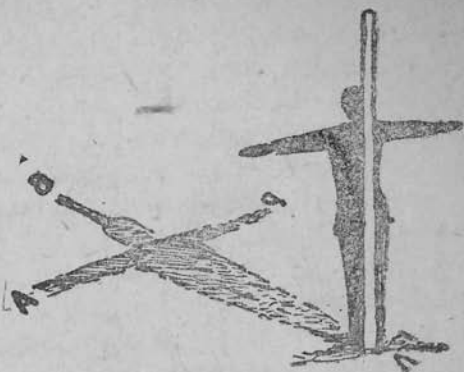
Сек-жө поъө корены горїзонтлыс бокјассө тазікөн:
 беъ бердас мед өтї морт шондіыслы мышкуөн сувтас,
 кїјассө паскөдас пөмпөмјаскөд өтвестө. Öнї тіјан лөас
 креста вужөр. Көкјассаъ вужөрыс — лунвыв, јурыслөн
 да беъдыслөн — војвыв, а кїјаслөн вужөрјас петкөд-
 ласны: вескыдыс — асыввыв, шујгаыс — рытыввыв.

Тазї поъө төдмавны кымөртөм лунјасө. Öнї төдмөдам,
 кызі поъө горїзонтлыс бокјас төдмөдавны, кор мїјанлы
 ковмас.

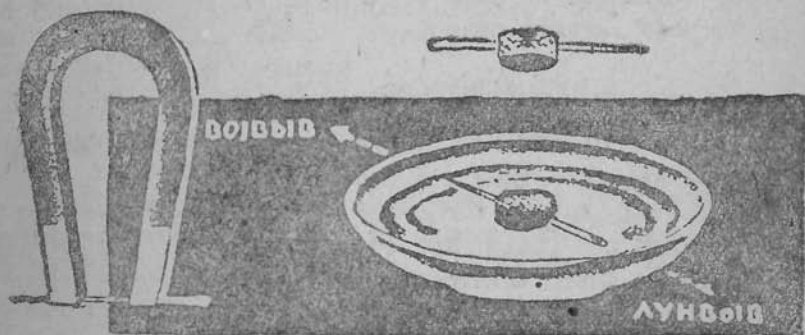
Компас. Медкокңїд да медлөсыд корены горїзонтлыс
 бокјассө (орїөңтїрујтчыны) компас куъа. Сїјөн поъө пөл-
 зујчыны быдлаын да быд кадын: војын дај луны, кымөра

дај кымөртөм лунө, ва вылын көѳ му вылын, сынөдын, сук вөр пыщкын. Та понда колө мїжанлы зев бура төд-мавны компаслыг вөчөм самсө да кужны сїжөн вөсїтчыны

Медвојдөр аеным вөчам компаслыг прөстөј модел. Буржык лоас, быд брига-да-кө вөчас компас модел. Бостөј ыжыдзык сталнөј жем, нуөдөј гозмөдыг жем-тө подков код магыт по-мөд. Оз-кө сур подков код магыт, бостөј маг-ыта ножїч. Тїжан жемныд магыта лоас. Магыта жемсө мї кутам шуны маг-ытнөј стрелкаөн (їндагыс-өн). Магытнөј стрелка — компасын медколанатор. Сїжө стрелкасө колө лөгөдны сїзї, мед зев кокныда да мчыда вермө бергавны өтарө-мөдарө гөгөрбок.

3-д серп. Горизонт бок төдмалөм.

4-д серп. Ас вөчөм компас.

Медкокныда сїжөс поѳө вөчны тазї: бостны паскыд-жык пробка да сетчө сушкыны магыта жемсө сїзї, мед ты-довчїс жемыс өтар-мөдар пробка помөд өткуза. Жема проб-касө лезөј ва тыра блудїө. Тажөтор лөгөдөм бөрүї поѳө шуны, мыї тїжан артмїс асвөчөм компас.

Аеныд-кө төданныд, кодар бокын војвыв, гөгөрвоан-ныд, кодар жем помыс петкөдлө војвыв, кодарыс лунвыв. Жемјывла дорыс кутас петкөдлыны војвыв, а пысла-

дорыс лунвыв. Пробкаас јемјывјас петан местајасас гижөј буквајас В да Л. Пробка вылас јемыслы вескыдпелөсөн крепитөј изтөгтув. Изтөгтув помјассө краситалөј: кодарыс петкөдлө асыввыв — гөрдөн, кодарыс рытыввыв — лөзөн.

5-d серп. Компас.

да мукөдлаын, — көнi абу тујјас, сенi-i вөдiтчөны. Компас сертi он вош. Бостөј компас да вөчөј кытчөкө экскурсия.

Они поъө кокыда төдны горизонтлыг бокјас. Серт, тащөм компасөн тујвылын вөдiтчыны оз туј.

Школаын-кө абу прамөј компас, корлөј вөралыгјаслыг да төдмөдөј, кызи сiјөс вөчөма, кызи корсны сы сертi горизонтлыг бокјас.

Прамөј вөчөм компас шусө бу-соллөн. Сетөн магнита стрелкалыг өтар помсө сөдөн краситөма, а мөдарсө жежыдөн. Сөдла помыс петкөдлө војвыв бок. Стрелка бергалө зев вөснiдiк јыла јемтор вылын.

Компасөн вөдiтчөны вөралыг-јас, моревывса паракөдјас вылын

АСВӨЧӨМ КАРТА.

Вас зев збој сөтина. Мыкө вылтор вөчны-ли, ворсны заводiтны-ли, — Вас век медвозын.

Отчыд велөдысныс петкөдлис Коми областлыг картасө. — Виçөдөј: со Ежва, со Печера, мiртуј... етiјө Сык-тывкар, а со i мiјан сiктным.

Челад јона виçөдөны карта вылө. Вас јуалис:

— А көн-нө ескө мiјан шорным? Вотчан тујным абу-ни.

— А вот думышт, Васө, — шуө велөдыс: — те бытвө качөдчын зев вылө, сещөм вылө, мед сесаң став Коми областыс тајө бумага лiстыс ыжда кажитчас. Мыј ескө секi адзин? Мыј ыжда со Печера јуид, а тани сiјө сөмын виçөн пасыштөма. Тыдалис-ез ескө сы вылнасаңыд асланыд шорным?

Вас оз бурас:

— А вај, сiз-кө, вiстав, кызи тајө картасө вөчөны. Сывылнаад-өд качөдчыныд некод-жө оз вермы-а.

— Оз і ковмыв качодчыны. Картагө вочны абу гөкыд.
Вот, шуам, ми көсјам карта вылө гижны туж школа-
саң сикт помоз. Школасаң жыгьникоз, тужыс мунө вес-
кыда. Мурталам сјјос восколөн: шуам, лоө 250 восков.
Богтам бумага мист, пасјам чут — школа, нуодам сесаң
вескыда виэ — туж. Мыј куғааос? 250 восков куға виэ-
тө-од бумага вылад он ну. Быд го восков пыдди-кө
виэсө вочам өти саңтиметр куға, 250 восков пыддиыд
ковмас виэтө нужодны сөмын 2,5 саңтиметр куға. Жыгь-
никсаңыд тужыс кежө вескыдвылө, сјјөн і бумага вылад
колө пуктыны чут — жыгьник, пасјыны сесаң вескыдвыв
чукымтөм. Бара муртавыны тужсө воэо да пасјыны бумага
вылад саңтиметрөн арталөмөн. Тази поэо пасјавны бу-
мага вылө быдтор, мыј ем мијан сиктын і сикт гөгөрын
(керкајас, тужјас, јујас, шорјас, с. в.).

Васлы јурас пыдө пырис тајө картаыд. Бостчөдис
јортјассө да кујимөн кык вежончөж ветлөдлісны тужјас
куға, сиктөд і сикт гөгөр. Медса дыр лоі ноксыны шор
дорын: зев јона чуклөдлө-муклөдлө сјјө-да.

Школаад мыј лолі картагө вајөм бөрын!

— Васыд карта вөчөма! — горзөмөн паныд ускөдчис-
ны велөдысы. — Виэод, тонө школаным... сен шорным-і,
— зик быдтор пасјөмаос.

Шуисны Васлыс вөчөм карта өшөдны стенө.

А кушөм бок-нө выліас лөгөдам? — јуалис велөдыс.
— Көн-нө војвылыс?

Вөлөмакө, Вас картавывсыд он і төд, кодарын вој-
вылыс. Да і гижөдјассө быдсаманогыс гижалөма, стен-
саңыд оз поэ лыддыныс: кодөс бура гижөма, кодөс
улө јурөн.

— Көн-нө ескө војвылыс карта вылас? Кыз сјјос вөч-
ны? — бөбмөм-пырыс јуалис Вас.

— Војдөр колө плантө вөчигөн-на төдмавыны, кодар-
ыи војвылыс. Картаад војвылыд пасјыссө век выліас.
Мед картаыд лоө бур, колө таз вөчны: шонди серті-мі,
матка серті-мі төдмавыны, кодарын војвыв; картагө рісуј-
тігөн пуксыны војвылө чужөмөн. Тенад бумага вылад
лоө выліас војвыв, ас дінад — лунвыв, вескыдвылад — асыв-
выв, шујга вылад — рытыввыв. Секи почас бура, торк-
сытөг пасјавны, көні-мыј ем.

Ез-өмөй өдјө Ваг вылыг вөч картатө! Чемад краси-
тисны сјјөс уна сикас краскаи.

Пондїс школа стенин ошавны асланыс сикт гөгөрска
карта.

СХЕМАА ПЛАН ЛӨСӨДӨМ

Мыј ми адзам му вылыг, шуам, сиктыс — керкајас,
јукмөсјас (струбајас), канавајас, пощөсјас, мјртуј, трөпа,
луд, му, лыа, ты, ју, — ставсө позө рїсујтны, фотогра-
фїрујтны мїбө петкөдлыны планөн. Рїсујтөмөн да фото-
графїрујтөмөн мї вермам төдмөдны, гөгөрвоны сїјөтор,
кодөс егө-на адзывлөј һөтчыд.

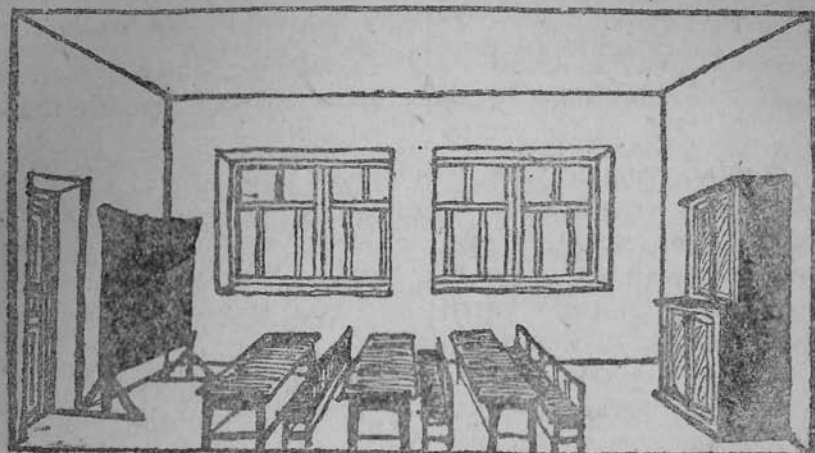
Рїсунок петкөдлө адзантор сїз, кызі мї адзам: сещөм
бок, кущөм боксаң мї вїзөдам сы вылө. Тїтөданныд, кы-
мын ылын тїјан дїнсаң рїсујтантор, сымын золажыкөн
сїјө кажїтчө. Рїсунок сертї мї ог вермө зїк точноја төд-
ны предметлыг ыждасө. Фотографїја да рїсунок оз вер-
мыны петкөдлыны кузта да паста да уна мукөдтор,
кодөс вермө петкөдлыны план.

Планөн шусө сещөм серпас, көнї петкөдсө кущөм-
кө предметлөн места. Планыс колө лоны сещөм, медым
вөлі стөча петкөдлө быд вїзлыг направленьһөсө, кузта-
сө, пелөсјассө на костыг. План вөчсө со кызі:

Шуам, колө вөчны мїјанлы класслыг план. Бөгтам да
мурталам метрөн кузтасө да пастасө сылыг. Сеггамет-
рөн-жө мурталам өтї пелөссаң өзөсөз кост, өзөслыг
пастасө, пелөссаң өшіңөз кост, өшіңлыг пастасө, өшің
костјассө. Метр лыдсө пасјам бумага вылө. Вїзөдлам —
класс кузтаным, шуам, мїјан лої 10 метр, а бумага куз-
таным ічет. Мыј-нө кутам вөчны? Кызі төрөдны сыыж-
да мерасө бумага вылө?

Та мogyс метр пыддї мї бөгтам ічетжык мера, шу-
ам көв, саңҕиметр. Онї вежөс кузтаным мїјан быгөкө
абу-һын 10 метра, а сөмын 10 саңҕиметра. Пастаыс, шу-
ам, 8 саңҕиметр. 10 да 8 саңҕиметра вїзјас бумага мїст
вылө зев лөыда төрасны. Червїтам сїјө вїзјассө бума-
га вылө; лүчкі индам — кодарө бана вежөс (вылын лөө
војвыв, улын — лунвыв, вескыдладорын — асыввыв, шу-
галадорын — рытиввыв). Сегга метр лыдсө саңҕимерт-
јасө вужөдөмөн, өзөс да өшіңјас пасјалам.

Поѣас пасјавны классыг быд предмет: улӧс, пызан, шкап, пач, партајас. Таѣи вӧчӧмӧн, быд виѣ лучки гиж-тӧмӧн, артмас бумага вылӧ мијан класслӧн план.

Серпас.

Таѣи-жӧ јона иѣтмӧдӧмӧн вӧчны поѣӧ пызанлыс план, керкалыс план, сиктлыс план, ъоњ карлыс план да с.в.

План.

План вӧчигӧн колӧ зилны, медем виѣ костјас, пелӧс-јас вӧлины стӧчӧс, ме стӧча петкӧдлисны, — кодарӧ банӧн сулалӧ план вылӧ бостан тор.

Мукөд дырји планыс ыжда вөсна оз төр бумага вы-
лө (мистө) вылө војвы в вөчөмөн; мөд ног лоө сјјөсвөч-
ны. Секи интас бокјассө планөн индалоны војвылө ви-
дан һөвјасөн.

МАСШТАБ

Сіз-кө планөн шусө сещөм чертөж, көни гөгөрбөк
өткөдә ичөтмөдөмөн петкөдлөма кушөмкө предмет мибө
места.

Планјас вылын став мәнїјјассө чертөтөма збылысса
ыжда сертыс јона чинтөмөн. Шуам, вөрлөн-кө збыл-
кузтаыс 200 метр—план вылын петкөдлыссө сөмын
кымынкө саңтыметр кузта. Ташөм чинтөмыс век овалө
равномернөј; вөр-кө чинтим 200 пөв, мукөд предметјассө
колө чинтыны сымында пөв-жө.

Ташөм равномернөј чинтөмыс шусө масштабөн.. Сіз-
кө масштаб петкөдлө—кымын пөв чинтыссө интаслөн ыж-
даыс бумага вылө чертөтигөн.

Планјаслөн масштаб оз өткөд овалы. Масштаблөн ыж-
даыс быд план вылын индыссө ви-чөн, мибө лыдпасөн.

Лыдпасөн индыссө тази: ги-жөма-кө 1:100 мибө $\frac{1}{100}$,
сјјө лоө, мыј став ви-чө план вылын збылыс ыжда
сертыс чинтөма 100 пөв. Ташөм масштабыс шусө лыда
масштабөн.

Ви-чөн масштаб петкөдлөны мөдног. План вылын
чертөтөны вескыд водса ви-чә да јукөны ичет мерајасөн,
шуам, саңтыметрјасөн; шуам, колө петкөдлыны план вы-
лын интас, көни 1 см = 100 метрлы. Чертөтам вескыд
водса ви-чә.

0   100 | 200 | 300 | 400 |

Јукам кымынкө см костјас вылө сувтса жеңидик ви-
чәсөн.

Ви-чә заводитчан местаас пуктам 0. Медвозза саңты-
метр ви-чә вестас 100, мөд вистас 200 да с. в. Сіз-кө 3 см.
план вывса мера возсасө 300 метра збылыса ви-чәлы.

Ташөм нога масштаб шусө мән-ејн-өјөн.

Масштабөн пөмзүтчөны со кыз: шуам планлөн масш-
табыс 1 см = 2 километрлы (мибө 1 см. ыжда план выв-
са муртас возсасө 2 км. збылыса ыждады), а тјјанлы

колө төдмөдны кык ҫеревња кост. Секі мїңејкаөн мерајтөј план вылыс сїјө костсө. Шуам, мїжан план вылын ҫеревњајас кост лоі 4 см. куҫта. Сїзүкө өтї ҫеревњаған мөдөзүс костыс 8 кілометр.

Тащөм ногөн-жө поҫө төдмөдны і мукөд костјас. Масштаб індыссө унжыкыссө план улас.

УЖЈАС

1. Öтї планлөн масштабыс 1:100 ыжда, мөдлөн 1:300. Кодыслөн масштабыс ыжыд-жык да мындаөн?

2. Сїктса улчалөн куҫтаыс 1 кілометр, а план вылын сїјөс петкөдлөма 2 см. куҫта, ыжыд-ө масштабыс?

3. Поҫө-ө быд меставывса предмет петкөдлыны план вылын масштаб сертї?

4. План вылын петкөдлөма кык сїкт костөд мунап туж. Масштабыс 1 кілометр=4 см. Куҫ-ө лоө тужвїҫ план вылын, көні масштаб 2 км=1 см; 500 м.=1 см?

5. Кущөм масштаб колө бостны план лөсөдїгөн, кор інтаслөн куҫтаыс 5 км., а бумага мїстныдлөн куҫтаыс 20 см; пастаыс інтаслөн 3 км., а бумагалөн—12 см?

6. Лөсөдөј масштаб сертї план школаса участоклыс.

7. Ветлөј колхознөј градјас вылө да лөсөдөј план.

8. Лөсөдөј план колхознөј скөтнөј дворлыс.

Мед ескө тїжанлы аслыныд кужны лөсөдны план, ковмас нөшта-на төдмавыны мыј-сурө мурталөмјас јылыс.

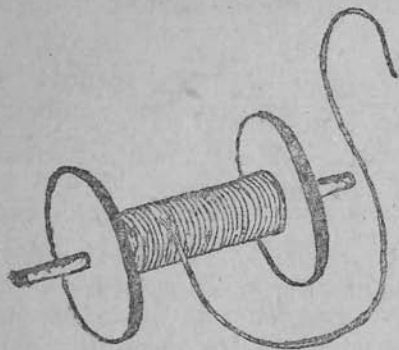
Муртавыны колө метрїческөј мерајасөн. Медса бур куҫта муртавыны лентаа рулеткаөн. Сїјөс јуклөма муртасјас вылө. Рулеткаыс—кө абу да нөбны-кө сїјөс ңекыс, поҫө вөчны мөднога рулетка-көвјыс, бечеваыс. Быд метр костө бечеваө зев зельда көрталөны југыд рөма тесма мїбө кучіктор, мїбө кықкө асногөн пасјөны.

Поҫө гөрөдјас вөчавны. Медым көв мїбө бечеваа рулетка оз сісмы көтасөмла, колө пуөдны көнтус выј пїјын.

Поҫө, ҫерт, куҫтатө муртавыны восковјасөн; медкок-нї ескө сїзїсө, да стөчыс оз ло.

Сїзї муртасїгөн војдөр колө төдмавыны ассыд восков куҫта. Сїјөс вөчөј со кызї: өтї местасаң өтыжда тувтчалөмөн өтї вїҫөд муно уна пөв. Со восков кытчө тырө,— пасјөј. Сесса бөстөј лоан лыдјасыс шөркөдҫемсө да метрөн-і мурталөј. Унаө лоө, бара пасјөј да јукөј со пе-

лө. Артмас тенад шөркөддем восков. Пасјөј аслад тетрадө да енө вунөдөј, кымын саңтметр куъа тјан восковныд. Гөра вылө каягөн мбө гөра вылыг летчгөн восколыд оз-нын ло сецдөм: лоө ыжыджык мбө четжык шөркөддем восколыг.

8-d серп. Көвја рулетка.

лөн мун сетчөз, төдмав — лучкi-д лоi тенад арталөмыд. Шуөм лыдтө да восков лыдтө гиж тетрадө өтi вiчө. Артав, кымын восколөн торкөомыд. Тази-кө дасыг кымын, кычыг кымын вөчан, торкөомјасыд чiнөны. Бөрынсө сы-выјөз сiнтө верман велөдны, мыј пөштi стөч кутас ыліматi-тө вiставны. Сiнмөн муртасөм зев-жө јона коланатор планјас лөгөдiгөн.

Сiбавтөмин мурталөм. План лөсөдiгөн тјанлы ковмас муртавны зыбуч нурјас, јујас, тыјас. Муртавны најөс восколөн-нi гезјөн он вермы, весiг пасјас һекычi лоө сувтөдавны, а муртавны колө. Мыј-жө секi вөчны? Кычi сецдөминјассө план вылө бостны? Амi-нө сiбавтөминыг һекор плансө оз вөчны?

Вөчөны, нөшта кокһыда-на вөчөны. Бостам сiз, бытөкө мi зев паскыд ју дорын сулалам. Јупастасө колө муртавны, а вужны мөдлапөлө һемторјөн. Мыј керны? Секi асладор берег пөлөныг корсөј паскыд кушiн, медым мерајтчыны кокһыджык вөли, мед һемтор ез мешајт.

Поъө сiнсертi төдмавны өтi торсаң мөд торјөз костсө, — муртавтөг, куш сiнмөн вiчөдөмөн; кыч шуасны, колө велөдны сiнтө куъта-паста, ыжда-жужда муртавны. Пөтан улча вылө мбө ердө, мбө вөрө, сiннад корсан кущөмкө тор (стрөјба, пу, сурја, мыр, iз) да вiчөдөм бөрын шуан аслыд: „татысаң сетчөз ветымын восков“.

Сесса пыр өтыжда воско-

9-d серп. Рулетка

Мөдлапөлыг сінмөн корсөй кушөмкө бура тыдалана предмет: пу, из, мыр, лібө јешшө кушөмкө тор. Ва паста былө виэодөм мысты колө чөвтны сінтө асладор берегө да корены кушөмкөтор, мед вөлі мөдлапөвса предмет ылнаын-жө. Ассаңыд сесга сјјө торјөз вужөдөј А-Б виэ мурталөј сјјөс. А да Б чутјассаң гирснөтөј виэјас мөдлапөвса В чутө да сылы паныдөн таладор берегын сулалыг Г пасө. АБ да БВ крестасөмые бумага вылын мөдлапөвса В чутыд сещөм-жө стөча артмас, кызі і Г чут. В да Г кост мурталөј масштаб серві, — төдмаланныд ју паста.

Тужјас позө муртавын восколөн. Туј бокыг предметјас, керкајас, пывсанјас, рынышјас да мукөдтор — бостөоны планө туј дорсаң мерајтөмөн лібө сінмөн мурталөмөн. Бумага былө пасјалөны тујлыг став чукул-мукулсө.

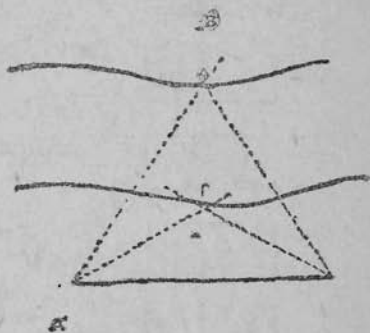
Школа локтөм мысты карандашөн пасјалөм виэјас вывті нуөдалөј тушөн лібө сөд чернылаөн. Течөм пасјас пидди вөчөј мыј колө. Гјжалөј. Плансө колө мичөдны уна пөлөс рөмөн лібө цветнөј карандашјасөн.

Ті вөчөј план асланыд сиктыг. Мед ескө бура вөчны план, ен вунөдөј нөшта со мыјјас:

1. Став виэсө ужаланынын мурталөј стөча.
2. Стөча индөј, кодарө банаөс виэјас.
3. Бостөј шөркоддем масштаб, мед оз лоны јона носныд-ны јона гырыг виэјас.
4. Босталөј планө сінмө шыбытчана да коланажык став торјассө план бостанынын. Пасјавны да мичөдавны колө сјзі, кызі велөдөма пасјавны планјасын да картајас вылын.

5. План вөчны бостөј топыд мича бумага. Чистөја да мичаа серпасалөј. Стөча пасјалөј. Лучкиа гјжалөј.

6. План вөчигөн енө пасјалөј кызі кодлы кажитчө. Сынмогыс лөсөдөма условнөј пасјас. Сјјө пасјасыс со кушөмөс: (виэод 14-d л. 6.)

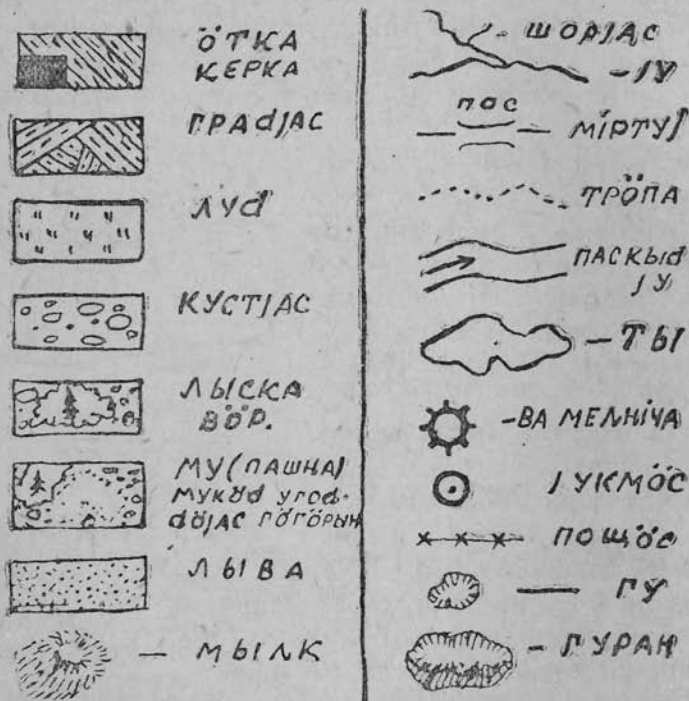

10-d серп. Ју паста мурталөм.

Јуасанјас.

1. Мыј лоӱ план? 2. Мыјӱн торјалӱ план рӱсунокыс?
3. Мыј шуӱ масштабӱн? 4. Кыјӱ петкӱдлыны план вылын
горизонталыг бокјас (страны света)?

(Условнӱ пасјас)

ПЛАН КУӱА ОРИЕНТИРУЈТЧӱМ

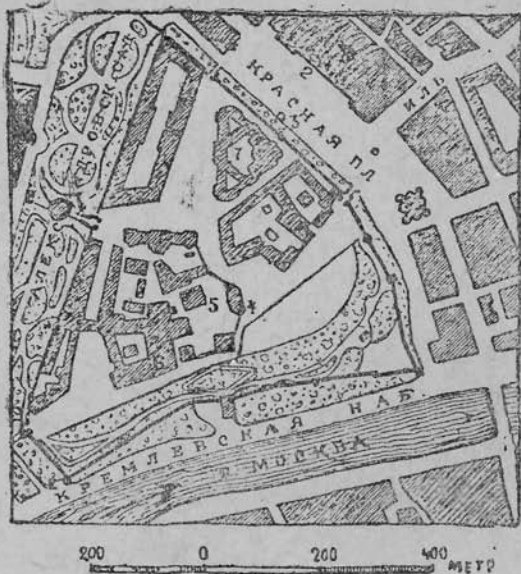
Ми ӱни тӱдам-нын, кыјӱ ичѣтӱк местност бостны план
вылӱ. Асвӱчӱм прӱстӱј инструментјасӱн вӱчӱм план мед-
бура вӱсталас, мыј сӱјӱ планыс лоӱ. Настояшщӱј планја-
сыд, шуам, Москва карлыг, Сыктывкарлыг планјас ӱк-
жӱ сӱјӱ вӱчӱма, кыјӱ и мӱјан ичѣтӱк план.

Со, мӱјан сӱнвоӱын Москвалӱн да Сыктывкарлӱн
планјас. План вылын Москваыс ставнас. Быѣтӱкӱ зев
вылысань вӱӱӱдам ми сы вылӱ.

Став пелӱсыс вӱӱјас костас план вылын ӱк-жӱ се-
щӱмӱс, кущӱмӱс и кар вылас, паскыд да вескыд умӱчӱјас да
с. в. Вӱӱ куӱтајассӱ масштаб сертӱ ичегмӱдӱма гӱгӱр ӱтмоз.

Сыктивкар план вылын сіз-жө став улчасө пасјома, лыдпасјасөн пасјалөма учреждёнњөјас.

Быд планын выліладорыс стөч војвылө банөн. Бос-там план лібө карта кушөмкө карлыс, сіктлыс, маткаөн лөсөдам вылі помсө стөч војвывлаң. Уліча ным серві

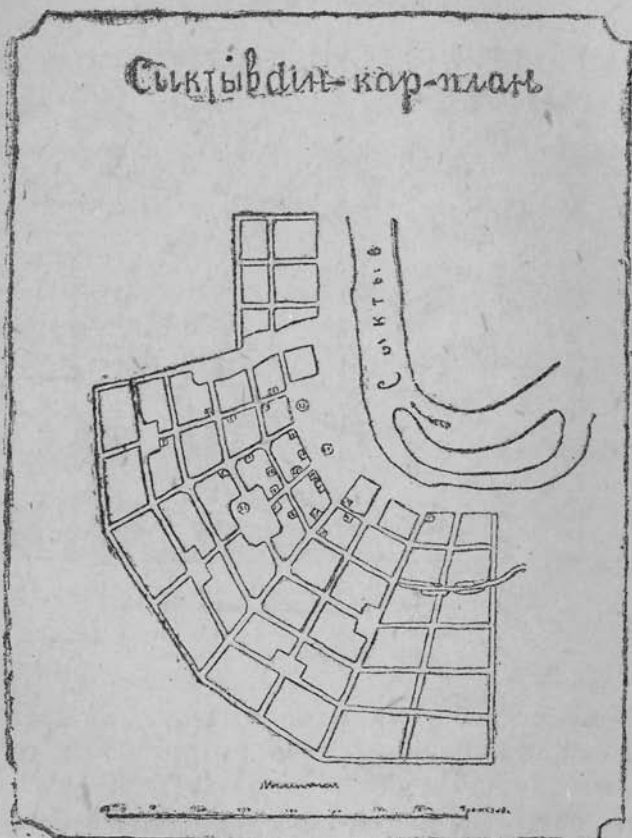
11-d серп. Москва карлөн план.

(карјасад улчајасыс уна) план вылыс корсам чут, кө-ні мі сулалам, да сушкам сетчө булавка. Оні мі вермам віставны, көні кушөм улча, кодлөн керка, пывганјас, рынышјас, мујас, візјас — міяныс војвылын (міјан воэ-вылын), лунвылын (мышсајын), асыввылын (вескыдла-дорын), рытиввылын (шугаладорын). Кор понданныд кужны корсны, кодарө бана кушөмкөтор, понданныд кужны віставны план вылыс, кодарлаң мунө туј, візув-тө ју, кодарө бана керка сулалө да с. в.

Колө велөдчыны муртавыны планјас да картајас вы-лыс костјас. Сы вөсна зев бура колө төдны масштаб. Масштаб пасјысө быд планын, быд географіческөј кар-таын. Масштаб-кө планын лібө картаын абу, сіјө зев омөл.

Ужјас.

I. Сыктывкар план сертї арталөј віѣјаслыс куѣтајас, сесса вісталөј: 1) куѣ-ө лоө медкуѣіныс, меджеңыдіныс; 2) паскыд-ө медпаскыдіныс, медвекныдіныс; 3) куѣ-ө медкуѣ улчаыс, меджеңыдыс; 4) ыжыд-ө лоө кост кар шөр-

12-d серп. Сыктывкарлөн план.

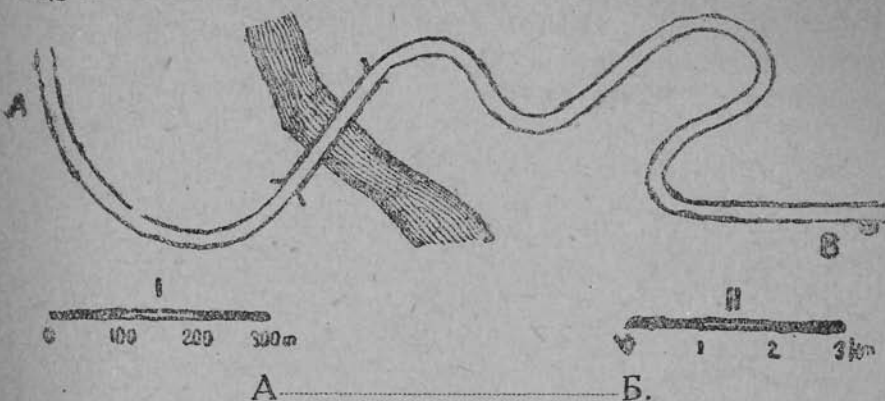
саң кар помөз; 5) куѣ-ө да паскыд-ө пукалө карса cad; 6) куѣ-ө кар помөз. Сыктыв ју візувтө, пастаыс ыылөн; 7) ылын-ө Красној площадьсаң Сыктыв ју дорөз.

II. Компас сертї корсөј классыдыс луна-вој бокјас.

III. Корсөј компас сертї да пасјөј тетрафаныд: мїртуј муно (лун) вывсаң (вој) вылө, школаным баннас сулалө (лун) вылө; школној участокным (лун) вылын.

IV. Лыдд-öj нгајасыс, кушом јона колö компасыд путешествіјојас дырји. Јуалöj вöралыгјаслыс, мыјла налы зев колö вöралыганыс компас.

V. Корсöj кост А чутсаң В чутöз (тујлөн чертєж) тащом масштаб сертi.

масштаб 1 метр.

Гіжöj: А чутсаң В-öз кост=

Корсöj кост А-саң В-öз мөд пöлөс масштаб сертi.

масштаб 200 метр.

Гіжöj: А-саң В-öз кост=

VI. Мурталöj А чутсаң В чутöз туј кузта 1-ја масштаб сертi, сесса 2 масштаб сертi.

Гіжöj: тујлөн кузтаыс кымын кілометр лоас 1 масштаб сертi, сесса мөд сертi.

VII. Сіктса план сертi вöчöj экскурсіја да төдмалöj растојань-öјас масштаб сертi. Планыс-кө абу, щöктöj војдөр лөсөдны гырысжык велөдчыгјаслы.

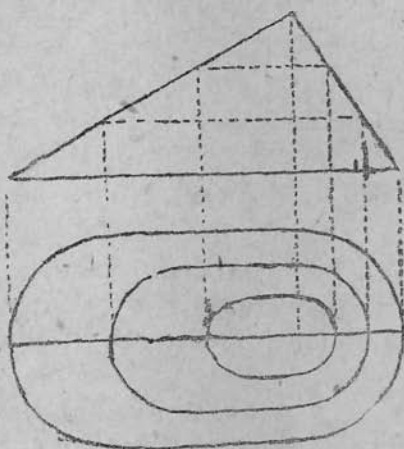
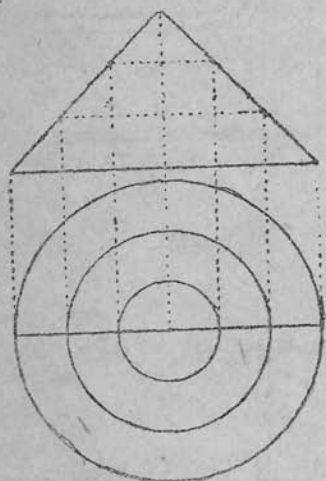
VII. ИҢТАС (МЕСТНОСТ) РЕЛЬЕФКӨД ДА ТОПОГРАФИЈА ПЛАНКӨД ТӨДМАГӨМ

РЕЛЬЕФ

Бур планјас да картајас вылын кузта, пагта да ыж-да мурталөм кыңзi пöзö щöщ муртавыны жужда, индыны јонаö крутөс гөрајас, берегјас. Карта вылө увтас-зев-тас инјас, мөд ног-кө шуны, рельеф пасјөм зев колан-

тор. Сіјо-кө оз ло, он-і кут төдны, кушом места рісуј-
төма: гөраөс-ө, шылыд-ө, гуранөс-ө, тујјас сені кушө-
мөс. Места рельеф петкөдлытөм картаыд код сурөлы
зев омөл, шуам: војеннөјјаслы, ветлыг-муныгјаслы. Му-
насны, мунасны најө да друг зев жужыд, крут гөраө
мыщасасны, мбө ыжыд, жужыд сортасө (ушщемлеө)
воасны, — мунны возө ыкытчө.

Гырыг карјаслыг планјас медгасө лөгөдөма сы мо-
гыс, мед он вош сетчө, мед кокныджык вөлі корсны
сетыг улчајас. Сені рельефсө оз петкөдлыны.

13-бд серп. Кык өтыжда чој, шөрі поткөдөма. Оныслөн бокјасыс өткөд пөкатабе,
мбыслөн—абу өткөдө: өтү бокыс крутжык мөд сергыс. Улас—тајө чојјаслөн
планјас, горизонтала өгөјаслөн вөчөма.

План вылө рельеф пасјавны колө јешщө і мөдторла:
сытөг вывтасінјасын мњејнөј масштаб сергї мурталөм-
өн оз стөчөс лоны. Планыд-өд петкөдлө: местасө быт-
төкө зев вылысаң снїмајтөма. Шуам, мїјан план вылын
ем 100 метр жужтаа радио мачта. Кызі сіјөс рїсујтан
план вылө? — Чутөн. Норовсыштөма-кө-нө сіјө? Ҷікөз-
кө-нө пөрөма му вылө, кызі рїсујтан? Секи кузтаыс пыр
јонжыка кутас төдчыны. Водсасө верман-нын масштаб
сергї муртавыны. Сіз-жө-і крут гөра бокса тујјас. Кымын
крут гөра, сымын жеңыда карта вылө пасјөм, гөра пө-
лөн кајан туј. Медым төдмавыны стөч тујлыг кузтасө, ко-
лө төдны, јонаө крут гөраыс.

Итасјаслыг ремјеф мурталоны море уroveň серті, метр лыдөн.

Месталыг ремјефсө карта вылө петкөдлөны уна ногөн: вывлаң лібө увлаң пасјоны чутјасөн да лыдјасөн; візјөдлөны водса куз візјасөн (горизонталјасөн) да поснідік јона жеңыд візјасөн (штрихјасөн), тушујтөны местасө карандашөн рісујтөмөн, мічөдөны уна пөлөс рөмөн (краскаөн), петкөдлөны вужөрөн (светөтеңөн). Медса јона ремјеф петкөдлөны начводса куз візјасөн да вөснідік жеңыд візјасөн. Сіз-сө вөчөмөн мед стөча артмө. Кызі сіјөс вөчөны, петкөдлөма 13-d серпас вылын.

Начводса куз візјас план вылын отсалөны корсны кысаңкө өтвијө сулалыг став чутсө. Сіјө „кысаңкө“ пыдсдыс унжыкыс бөстөны ва уroveň. Гырыг картајас вөчигөн — пыржык море уroveň.

Начводса куз візјас костын коласјасыс пыржык өт-ыждаөс (1, 2, 5, 10, 20, 50, 100 метр). Места серті өткуза костјасыс план вылын абу век өтпагтаөс. Шымыд-інјасын сецдөм візјасыс абуөс. Вывтасінјасыд — уна. Крут бока вывтасінјасын јешцө-на уна, мөда-мөдсаңыс матынөс. Уна сера ремјефа інјасын өтарө-мөдарө банаөс најө. Сені најө сөгса куза-жеңыданас јона јансалөны. Сөмын, дерт, налөн збылысса (натуралнөј) костыс пыр өтыжда. Карта вылыг-кө мі адзам туј, кодөс кілометр куза коласын кресталөма нол начводса візөн да візјас костас 4 метра коласјас колалөма, мі сені пондам төдны: міжан кілометр вылө воө 4 пос 4 метра коласјасөн, — ставыс 16 метр. Сіјө-жө план вылын-кө гөра бөкті мөда-мөдсаңыс матын кујлөны 10 начводса куз візјас, гөра бөкыс сіз-кө зев крут, а гөра жуждаыс 40 метр

Јешцө міжанлы колө төдмөдны сінмө шыбытчанатор план вылын, өткод рөма краскајас да пасјас. Ва (море, курја, ты, ју) план вылын петкөдлөны пыр кельдлөз рөмөн, жужыд інјас — лөзөн. Увтасінјас му вылын мічөдөны нузвіж рөмөн, гөрајас, — корічневөјөн. Жужыд гөрајас — јона пемыд рөмөн, лапкыдјас — југыджыкөн.

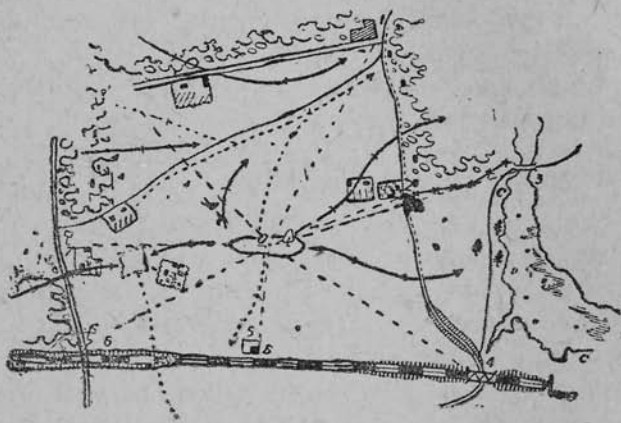
Гуран, вөр, му, віз, нур, тујјас, стрөјбajas пасјалөны условнөј пасјасөн. Пасјалөм самсө поэө адзыны 12-d серпас вылыг, планјас вылыг да чертөжјас вылыг.

ТОПОГРАФІЈА

Наука, кодї велөдө муртавыны мулыг интасјас да петкөдлөны бумага вылын ічөтмөдөмөн, шусө топографіја-өн. Топографіја лө—ічет масштабөн план лөсөдөм; 100 км-ыг ыжыд места оз босты.

Војеннөј топографіја петкөдлө местност сы понда, мед ескө поџис сіјө план сертї буржыка нуөдны коө врагкөд (дастө тактыкалы сведеньнөјас).

Војеннөј топографіјаын местност петкөдлөны 3 нөгөн: крокіөн, отчота карточкаөн.

14-d серп. Примернөј схема.

Крокиын местност петкөдлөны војеннөј мөг понда. Кроки вылын индалөны сігі, мед поџис сы сертї нуөдны војеннөј задача. Весіг индалөны посјаслыг шогманалунсө, јулыг жуждасө, грунт сікас да с. в.

Схемаын индалөны тужјас, оланінјас; мукөд дырјі-ремјесө оз пасјыны. Схемаын индөны, кушөм інјасын емөс војскајас.

Унжыкыг чертїтөны масштабтөг да индалөны сөмын лыдпаса муртасјассө. Отчота карточка чертїтөны карта вылыс, лөбө местност вылө өтї инсаң візөдөмөн пасјалөны. Петкөдлөны шымыдлун (гуранјас, мылкјас). Отчота карточка петкөдлө војскалыг поснї частјассө (взвод отделењнө) да көнјасын најө емөс.

Војна дырјі војскајас зев частө вежлалөны асынын местајассө (наступајтөны, отступајтөны), сы понда топо

графіја планјас колө лөгөдавны ічет срукөн. Тангон ешты муртасны мерајасөн. Мурталоны сін-серті (на глазомер). Мі кугам сорнітны, кыңи војна дырји сін серті мурталөмөн вөчөны планјас.

Сін серті сјомка вөчигөн колө төдны со мыј:

1) Срук кежлө лөгөдны.

15-бд серп. Прімернөј чертож.

2) Лөгөдны сецөмөс, мед позіс месталыг лубөј чут корсны план вылыг.

3) Мед вөлі мичаа төдчөны меставывса предметјас, кодјас коланаөг војуітігөн.

4) Лөгыда петкөдлөны месталыг шымыдлун, вөраін, тураңјас да с. в.

Планјассө унжыкыг снмајтөны тујывысаң. Тујыс-кө абу, плансө бостөдөны вөр дорсаң, ју бердсаң да с. в. Медым ескө плансө өдјөжык позіс бостөдны, местноетывыса торјассө јукөма кык пелө:

1) Војуйтгөн төдны коланаторјас (тујјас, оланінјас, вөр, ва, чулкја-гурана інјас да с. в.).

2) Ориентировочнөй торјас, кодјас сертї мед позїс төдны,—кодарө колө мунны (індавсөны јона төдчана торјас: өтка керкајас, мельнїча да с. в.). Мукөд места вы-

 ШК. — ТОРЈА КЕРКАЈАС,
ЖЕНЫДА НИМТОМОН
ШК. (ШКОЛА)
ХУТ. (ХУТОР)
АЩЕН (АССНИКАОН
КЕРКА)

  — ХРАМ-ХРИСТИАНСК.
да НЕХРИСТИАНСК.

 — ЧАСОВНА

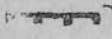
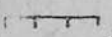
 КЛАДБИЩЕ —
ХРИСТИАНСКОЈ да
НЕХРИСТИАНСКОЈ.

 сар: өтка СТРОЈБАЈАС:
болы, скел, сїст,
— ГИ ЖАЛОМОН.

 сар: ЗАВОД: КИРПИТ,
СИР., КУЧИК, — ГИ
ЖАЛОМОН.

 — ТӨВЈЫВ МЕЛНИ-
ЧА

 — ВАӨН УЖАЛАН
МЕЛНИЧА.

 } ЗАБОР { ПУЫГ
 } СТЕН { ИЗЈЫГ

 — ПЛЕТЕН

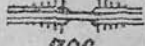
 — ПОЩОС

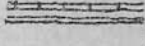
 — СУТУГА ПОЩОС

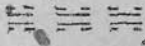
ЛОВЈА ПУЈАСЫС

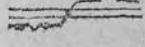
ПОЩОС

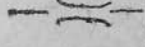

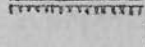
 ШОГВЕ
ПОС

 ТЕЛЕГРАФ
ШОГВЕ

 ВӨЧАН
ШОГВЕ

 КАНАВАЈАСА
да ТЕЛЕГРАФА
ЫЖЫД ТУЈ

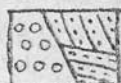
 ВЕКНІ ТУЈ

 ПРУНТӨВӨЈАСА
ТРОПА

лын абуоё јона тѳдчанаторјасы, секі поѳѳ индыны, шуам, кѳстѳр места, пѳрѳм пу, ыжыд із да с. в. Мукѳд дырјі план лѳгѳдыгы аслыс лоѳ лѳгѳдны интасјас, шуам: ізјас чукѳрѳ течны, ежа перјыны да с. в.

ПАРК

ФРУКТОВОЈ САД, ПРАСІОР

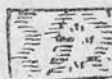
ВИНОГРАДНИК

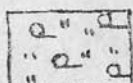
КОС ВІЗ, ОЈДЛАНАВІЗ.

ШЫМЫД ЛЫА, МЫЛКЈА ЛЫА

ВУЖНЫ ПОЗДНА НУР, КАМЫША НУР

ВІЗ ы/вса
ГЕЖЕД ВѳР.

 О ГУРАНЈАС,

 МЫЛКЈАС.

 ѳТКА ПУЈАС)

 КРЕСТ

 ВЕРСТА СТОВ)

 ТУЈ, ИНДАЛЫС

 Почтовой СТАНЦІА

 ТЕЛЕГРАФ ВІЗ
СТАНЦІА.

 ТЕЛЕФОН ВІЗ
СТАНЦІА.

 РАДІОСТАНЦІА

 АЭРОДРОМ.

 ВОЗДУХОПЛА
ЦІА.

17-д серп. Условнѳј знакјас.

Ташѳма свѳчѳм пасјастѳ, ѳерт, план вылын гырыса петкѳдлыны он вермы. Секі пасјѳны чутѳн. План бокас рісујтѳны лѳбѳ чертѳтѳны паслыс контурсѳ да пунктѳра вѳчѳн нуѳдѳны сѳјѳ чут дінас (вѳчѳд чертѳжсѳ 15-ѳд серпасыс). Гырысжык торјас пасјалѳны условнѳј пасјасѳн. Мі кушѳм-сурѳ пасјасѳн тѳдмасѳм-нын. Сѳјѳ пасјас ѳерт, оз-на тырмыны војеннѳј план лѳгѳдѳгѳн. Сы понда јешѳѳ тѳдмасны колѳ со кушѳм пасјасѳн: (вѳчѳд 16 да 17-ѳд серпасјас)

План лөгөдигөн кызі мурталоны места, ми сорытими-
нын. Они сомын төдмөдөм, кызі пасжалоны месталыг
релјефсө војенној планын. Тани-өд колө зев өдјө плантө
лөгөдны. Релјефа местајас жүкөны 5 пелө: вывтас, ув-
тас, орд (ребро), сон, седловина.

Вывтасинөн (вершина) шусө сещөм места, коді летчө
увлаң гөгөрбок; увтас—гуран (котловина) сещөм места,
коді гөгөрбок кајө вывлаң; орд (ребро) сещөм места,

18-өд серп. Таңи колө пунктавын условној знакас.

кодлөн кујим бокыс увлаң летчө, һолөдыс кајө; сон
(лошщина)—сещөм места, кодлөн кујим бок вывлаң кајө.
һолөдыс летчө; кузмөсөн (седловина)—өтар-мөдар воча
бокјасыс вывлаң кајөны, мөд кык бокыс увлаң летчөны.
Релјеф петкөдөны условној пасјасөн (виçөд 20 да 21-өд
серпасјас). Вывтас места чертөны чукыла-мукыла
виçөн, сесса һөвјаскод виçјасөн петкөдлөны вывтаслыс
летчанинсө (В, В). Гуран (котловина) петкөдлөны пунктира
виçөн: жеңыдык виçөн индөны кыщ пышкөслаң. Виçлөн фор-

маыс мед вöлі гуран форма код (К). Ребро пасјоны öтпом-
са вiчöн. Вiчыс мунö ребро шöрöдыс. Вiч помасö нöв-
jөн, сiјö петкöдлö пöкатсö; вiч шöрjассö пасjышталöны
мегыркод вiчjасөн, мылкнас стрелкалаңыс ($P_1 P$).

19-d серп. Тагi пасjоны вöрайтасjас.

Сон (лощина) пасjоны пунктiра вiчöн. Вiчыс мунö
сон шöрöдыс увлаң, помасö стрелкаөн; стрелка номыс
вöчсö сылаң, кодарö соныс пöката.

Вiчjас шöрöдj течöны мегыркöд вiчторjас, сöмын
мылкнас стрелкасаң мöдарö. Вiчсö шуöны нöшта ва вi-
зувтан iнөн ($L_1 L$). Седловина петкöдлöны пунктiра нöм
вiчöн, мылкjаснас пыщкöслаңыс. Вiчjасыс петкöдлöны
седловиналыс формасö ($C_1 C$). Мылклыс помасöмсö пас-
jоны чукым-муком вiчöн да жеңидик вiчторjөн, кодi
петкöдлö мылклыс помасöмсö ($P_1 P$).

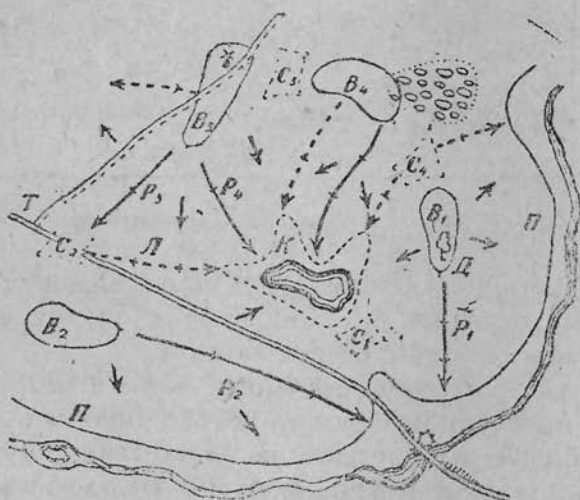
Кытi вивтасыс крутjыка летчö увлаң, пасjалöны же-
нiдик стрелкаjасөн.

Релјеф пасјалёны өтшөщ меставывса торјас пасјалёгөн. Мед ескө гөгөрвоны план лөсөдөм, сорһытыштам сы јылыс өтө прімер вылын.

20-d серп. Интаслөн чергож.

Мелһича дорын сулалігөн медвојдөр пасјалёны меставывса предметјас (ју, туј, өтка пу да с. в.). Сесса план лөсөдыс пасјө мылқа месталыс подувсө (П, П) ју бердө-

21-d серп. Интаслөн чергож.

дыс. Та бөрын аслас местасаһыс пасјө P_1 да P_2 ребројас. Туј пөлөн Т-лаһ мунігөн пөчө пасјыны седловина C_1 , ты да сы гөгөрыс гуран К (котловина), седловина C_2 да

вывтас В₂. Т чут инсаң^т поңо пасјавны А седловина;
С₂-саң тылаң, ord P₃ вывтас В₃.

Тащом планјасыд јона ковмөны војна дырјі. Топогра-
фіја план ковмө бој нуөдіг кежлө, — план серті төдөны,
кытчө-мыј војскасө месөйтны бој кежлө мбө шөйтчиг кеж-
лө. Төдөны план бостөм бөрын, кызі да кыті лөсыд-
жык војскајаслы мунны. Кокңи корсны местајас, кыты-
саң лөсыджык лыјсыны, шуам, вичтовкаөн, пулемјотөн
да с. в.

Вичтовкаыс лыјсөмөн кокңида поңо вескавны 300
восков сајын кујыс мортө, сы понда, ферт, војујтыгылы
лоө ассө фөбны пула инмөмыс. Посңыд-ик мымјас, вуш-
јас, гуранјас војујтыгөс фөбөны пулаыс. Пулемјотыс да
вичтовкаыс лыјлөны, ферт, сетчө, кытөн тыдалө враг.
Быт лоө фөбсыны прөтивңикыс, весиг пощөсјас, кустјас
сајө да с. в. Места төдмөдны колө нөшта сы понда,
мед поңис лөсыджык инсаң адзыны да лыјлыны прө-
тивңикөс.

Вичталөј тащөм јуасанјас вылө да решитөј
задачајас:

1. Сиктлөн умчаыс 1 км. куза, а план вылын индөма
4 см. Кущөм масштабыс?

2. Öтi керка динсаң школа динөз вескыда 5 км. Лө-
гөданныд-кө план да петкөдланныд сiјө кузтасө 5 см,
секи ыжыдө лоө масштаб?

3. Меставывса быд предмет поңо оз петкөдлыны
планын масштаб сертi?

4. Кызі төдны план вылын, кодарө визувтө ју?

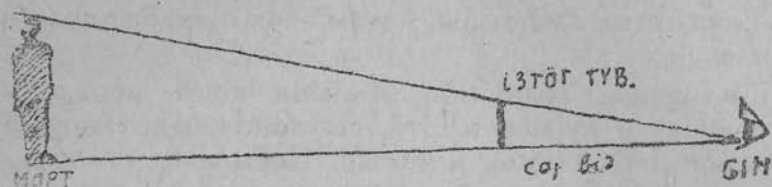
5. Пиөнер сулалө ывла вылын. Сы воэвылын места-
ыс увлаң летчө, бокјасөдыс да мышкусајөдыс вывлаң
кајө, кызі шусө сiјө местаыс?

6. Ме сулала ывла вылын. Воэти да бокјасті места-
ыс увлаңө летчө, мышкусајөд вывлаң кајө. Кущөм мес-
таын ме сулала?

7. Кызі шусө сещөм наука, кодi велөдө лөгөдны да
лыддыны план.

8. Мыј сiјө крөки да мыјөн торјалө сыыс отчота
карточка?

9. Төдмөдөй изтөг көрөб либө изтөг тув серти кост. Тащом способон төдмөдны кост поёо сек, кор төдан предметыс жуждасө (шуам мортлөн тушаныс 170 см., вөв вылын муныс мортлөн 250 см. жужта да с. в.). Изтөг тувлөн куътаыс 4 см. Көрөбкәлөн 5 см. Китө нуждөмөн кут изтөгтувсө сувтсөн. Шуам, изтөгтув тупкис жужданас вылын муныс мортөс (визөд 22-өд серпас).

22-d серп. Гин серти мурталөм.

Сојыдтлөн куътаыс, шуам, 63 см. Тази төдны поъас морт динөз кост: $\frac{170 \times 63}{4,5} = 238$ м.

Либө торлыскө судтасө бостөдам (умножитам) сој куъта вылө да жукам изтөгтув либө көрөб куъта вылө, төдмалам тор динөз кост.

10. Кызи муртавыны кост кык торсаң, кор мөд тор динас асным некызи ог вермө матыстчыны?

11. Кушөм горизонт бокын өтка пујаслөн увјасыс унжык?

III. МУ ВЫЛЫССА ДА ГРУНТӨВӨЈ ВАЈАС

ВА

Му вылын валөн выныс јона уна. Зерөм бөрын ваыс визывтө му вывти морејасө да тыјасө. Ферт став зер ваыс оз мун морејасө, космө, пырө щөщ і му пыщкө. Кор ва визывтө, кывтө, сек сјјө јона жуглө мусө. Бостам көъ шорјас, јујас. Му пыщкөсса ва јылыс ми бөрынжык сорңитам.

Өтиклаөд ваыс визывтө дугдывтөг (јујас), мөдлаөд зерөмыс да лым сылігөн (пөраөн визывтыс шорјас). Кыкнаныс најө вөчөны вывти ыжыд да гырыс ужјас. Ті, челаф, ферт, төданныд, кызи быд тулысын визывтөны шорјас. Јујас тулысын јона паскыдөс овлөны.

Гырыс ужјас вөчөны визывтыс вајас. Најө мортлыс вајөны пөмза дај локтор. Јона паскөдчыны сорһиөн ми тани огө кутөј. Ва, ферт, мортлыс вөчө зев уна бур. Визывтыс валыс вынсө морт испөлујтө ас олөмас. Бостам, ыжыд электростанцијас мијан Сојузус: Днепрострој, Волховскөј да мукөд, кодјас ужалөны ва вынөн. Бара-жө, мијан сиктјасын емөс ваөн ужалан мельичајас. Ва уж јылыс кутам сорһитны возын.

Шорјас овлөны зев уна пөлөс; шорјас артмөны тулысјасын, лым сылігөн. Мукөд шорыс овлө і јона зерөм бөрын. Тащөм шорјас јылыс, ферт, ти лөсыда төданнуд. Шорјас мортлыс вајөны зев уна лок. Ти, чедат, асланыд сиктыс виқөдлөј, кущөм лок вајөны шорјас. Тулысјасын шорјас зев јона кырөдөны му, вөчалөны жужыд буждөдјас, гуранјас, јона жуглөны тујјас, оланінјас. Уна локтор вөчөны шорјас гөрааинјасын. Мед ескө гөгөрвоана лө, бостам збылыс вөвлөмтор (случај).

Ветлыс-муныс морт со мыј висталө. „Ме овлі өтө гөрааины, шөйтчан керкаын. Војын час 2-ын кымын мијанөс садмөдис зев ыжыд зык; керка кутис вөрны; зев өдјө четчышти волпас вылыс өшиңлан. Мыј-жө адза?

Шутовтө визывтө ва, аскөдыс щөщ нуө зев гырыс изјас. Ваыс қик керка дөрө кутис воны. Ме гөгөрвои, мыј керка, көт-мыј, а жугалө, киссас. Ме ошиңпыр кајө керка вылө. Зев сөкыд-пырыс меным удајтчөс кајны мөд вылыжык керка вылө. Матын костыс вөлі. Гозмөд минут мысөтө шөйтчан керка киссөс да торпыригсө ва нуис аскөдыс. Став керкаыс киссөма, колалөмаөс сөмын гырыс — 200 кымын кубометра — жуглас торјас (обломки). Шорыс нуөма 800.000 кубометр быдсаматорсө: му, изјас да мукөдтор.“

Тащөм шорјас, ферт, овлөны јона зерөм бөрөти да лым сылігөн гөрааинјасынжык. Тащөм омөлторјаскөд морт вермасө быдсама ногөн.

Шорјас һе сөмын лок уж, вөчөны, вөчөны і уна буртор. Сөмын колө кужөмөн сылыс вынсө да бурлуносө испөлујтны. Гырысжык шорјасө поңө вөчны ва вынөн ужалан мельича, поңө костыны матыгөгөрсө васөд

интасјас. Тöдмөдөј ас сикт гөгөрсөд, ем абу матын шорјас диньн васөдысла омөм интасјас: һур да мукөд. Тöдмөдөј, поңо оз костыны сјјө интассө. Лептөј сјјө местасө костөм јывсыс колхоз да сиктсөвет воңын сорһи.

ШОРЛӨН УЖ (ЕКСКУРСЈА)

Матигөгөрсө шор дорө вөчөј екскурсија. Јуклөј тащөм задаһһөјас бригадајас костын:

1. Корсөј шорлыс јывсө. Сиктса план вылын индөј сјјөс.

2. Корсөј пырвизувтыс да корсурө визывтыс шорјас, кодјас усөны главнөј шорө. План вылын индыны најөс. Мурталөј пастасө да жұжтасө шор усөјөлыс.

3. Исследүјтөј шорлыс кык-кујим вежыһ. Тöдмөдөј, мыјла вежыһтис сјјө шујга либө вескыдлаһ, а ез кывт вескыда. Мыј сылы мешајтис. Гижыштөј сы јылыс.

Видлалөј шорса крут берегыс боксө вылысһаһыс улөңыс: тöдмөдөј, кущөм слөјјасыс берегыс лоөма. Лучки ставсө гижөј.

4. Видлалөј шорлыс ва пыдөсса мусө крут берег дорсаһ улысжык. Бостөј обраһеңјас (галки, лыа да мукөдтор).

5. Видлалөј шор усөјө интас. Тöдмөдөј шор жұжда да паста вежсөм. Тöдмөдөј шор пыдөссө: суралөны оз сетыс галки, лыа, быдмөгторјас да мукөд. Ставсө бура визөдлөј да гижыштөј.

6. Öти бригада мед јуасас старикјасыс, кыңи веж-лалис ассыс кывтан местасө шорыс.

Öтвылыс сорһитөј:

Тулысын шор нуө аскөдыс уна гудыр ва.

Мыјла секи ваыс гудыр? Мыјла гөжса пөраө јона зерөм бөрын содлө ваыс да гудырмылө?

Мыјла шор пыдөсын емөс галкијас, а малкыд берег дорын лыа?

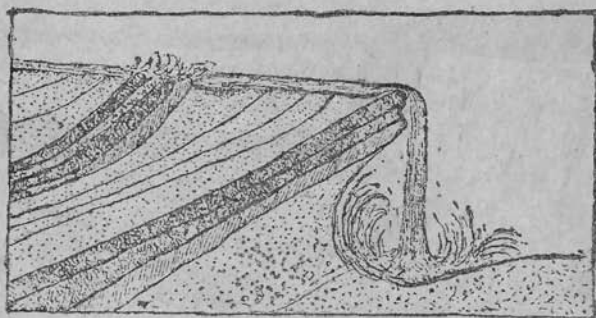
Кытыс лоисны сетчө галки да лыа?

Мыјла шор усан иньн уна һајт, ещә лыа да вывти ещә галки?

Кыңи поңо испөлзүјтны шор, мед ескө матигөгөрсө һур костыны, либө васөд виз либө му костыны?

Гижөј школаад сочиненьö: „Міјан шорлөн уж“.

Шорјас візувтöны јујасö, тыјасö. Јујас артмöны уна шорыс, Һурјасыс, тыјасыс. Јујас луныс-луно вöчöны зев ыжыд уж: буждöдöны берегјас, öтi иныс мöдлаö нуöдöны лыа, сој, ізјас. Öтi инсаң нуöны да мöдлаö комöны. Тајö ужыс јујаслөн мукöд дырјыс оз јона тöдчы мортлы. Дыр олыс јöзлыс јуасöмөн да дыр еледитöмөн поңö каңавны зев гырыс ужјас. Тöдмöдан-кö јујаслыс сурс вога ужјас, весіг шај-пај мунан. Мукöд јујассыс весіг кырöдалöмаöс қоң гырыс гөрајас, буждöдалöмаöс да пыдö, жуңыда кодјөмаöс му.

23-d серп. Водопад схема.

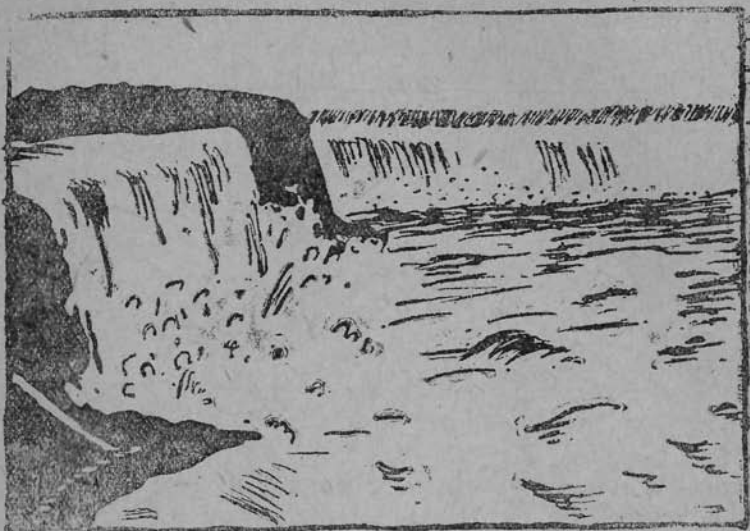
Унжык јујасыс усöны морејасö. Ју устјөјасö ваыс вайö уна јог-му да тыртö весіг моресö. Коркö важөн öтi кар — Адрија — сулалö вöлөм море берег дорас, ју усан инын. Öнi сiјö карыс сулалö 23 км. моресаң. На-қöнiкөн јуыс век тыртöма моресö быдсама торјасөн: му-өн, ізјасөн да с. в.

Вывтi-һин гырыс ужјас вöчöны сещöм јујас, кодјас вылысаң усöны увлаң. Шусöны водопадјасөн. Ва усанiңасын артмöны гырыс вабергаңјас, јуыслөн пыдöсыс век жуңдö, дорыңјасыс век нақöнiкөн кiссöны, ва усан-iн нақöнiк вешјö бөрлаң.

Виқöдлөј 23 да 24-öд серпасјас вылö, кыңи усö ва да жуглö мусö, Міјан областын сещöм ваусан iңјас абуöс. Ем зев ылын Һиагара Һима ју. Сенi ваыс усö 50 метр судтасаң. Јонлуныс водопадыслөн 4 миллион вöввын мында, ташöм јонлуна водопад бергöдлөмашинајас фабрик-заводын, јурдöдö карјас да ектјас.

Валён тащом выныс (шуоны „жежыд шомён“) СССР-ын ем зев уна. Совет власт стрөиталис да стрөиталө ваён ужалыс электростанцијаяс: Волховстрој, Днепрострој да мукөд.

Машина јона кокнөдө мортлыс уж. Аслас выныс мортлөн вывті ічет, мед ескөн бергөдлыны машинајас. Сы понда морт важысаң-нын пондис ісползутны валыс вынсө.

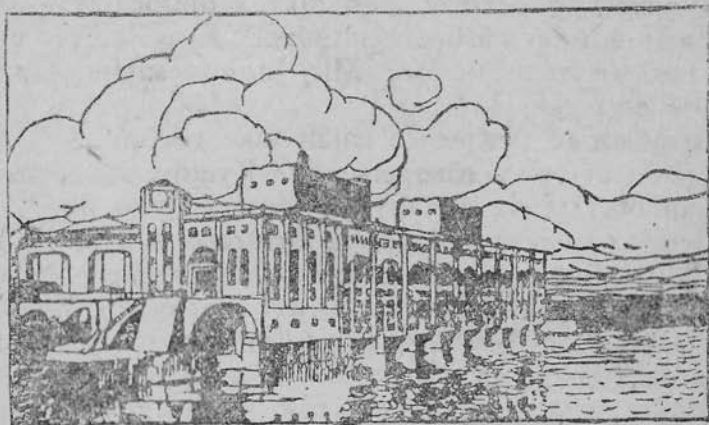
24-d септ. Ниагара водопад.

Ті воґа сорныс төдмалінныд валыс јонлунсө. Ва аслас выннас бедгөдлө мелныча көлөсајас. Кор первој на лоісны заводјас, сек пондисны ісползутны валыс вын. Сөмын сіјө вынсө көлөсагаң ылө нуөдны вөлі оз поґ. Öнi кутісны валыс вынсө ісползутны гырыс гідростанцијаяс вөчөмөн.

Помөны гырыс, өдіө кывтыс јујас да ваыс бергөдлө динамомашинајас. Динамомашинајас ужыс артмө электрічество. Ва вынөн артмөм электрічество јона донтөм. Öтi ыжыд станцијасаң электрічествосө поґө сетны уна да с кілометр сајө, поґө јүгдөдны ґоґ сиктас, карјас, сетны гырыс фабрік-заводјаслы вын да с. в.

Ва вынөн ужалан электростанцијас (гидростанцијас) сетоны гырыс отсөг. Сижөн і мјан Совет Сојузын пасыда муно гырыс гидростанцијас строитом.

Электричество вынөн позө вöчны вывті уна пöлөс уж: гөрны-көзны, вундыны, вартны, пилитчыны, завод-фабрикажасын машинажас бергөдлыны. Весиг электричество вынөн позө гортса олөмын уна тор вöчны: мөс лыстыны, ва пузөдны, утужитчыны да уна мукөдтор. Электричество вынөн ветлөны көрттуј куза—електровозжас, трамвайжас. Электричество вынөн ужалөны радиостанцијас, телеграф, телефон.

25-өд серп. Волхов гидростанција.

ЈУАСАНЈАС, НАВЛУЃЕНЊОЈАС ДА УЖЈАС

1. Вöлалөј сартасыс 4 телебкоф пунорјас жеңыдык жоє помјасөн. Бостөј суңыс трубича, шöрас пуртјылөн вöчөј 4 розтор да сушкало телебјассө.

Трубича розас сүјө куз гөгрөс сартас лбө вескыд сутуга, мед сижө трубичаыс лөсыда бергаліс. Тіјан артмас мельнича көлөсалөн модел. Ветлө шор дорө да лөсөдөј визувјылө. Тіјан көлөса кутас өдјө бергавны.

2. Ем абу тіјан сикт гөгөр мельнича, лбө кушөмкө ва вынөн ужалан станција. Ветлө сетчө экскурсијаөн да төдмалөј валыс уж.

Кызі васө прудитөмаөс; кызі вескало ваыс көлөса діно; кушөм уж вөчө.

3. Мыҗла виҗассө кык ногөн җимтөны: кос виҗ, — залівнөҗ виҗ? Залівнөҗ амі кос виҗ вылын бурҗык турун быдмө? Мыҗла?

4. Вөчөҗ экскурсия матыса ју дорө, төдмөдөҗ да гиҗөҗ ташөм план серҗи:

1. Кыҗи җимыс тижан јулөн?

2. Кушөм буртор сетө тижан сиктса олөмлы јуыс: вермөны оз ветлыны парокодјас шогмана абу вөркылөдны?

3. Олө-оз чері?

4. Јона-ө паскалөма ју гөгөр чері кыјөм?

5. Емөс абу матын сикт гөгөр тыјас? Налөн җимјасыс? Кушөм бур сетөны најө сиктса овмөслы?

6. Емөс-ө маті гөгөрын җурјас? Кушөм бур сетөны најө? Оз-ө костыны најөс? Мыј понда мијан сикт гөгөр уна, либө еша җурјас?

7. Кушөмҗык ремјефыс мијан сикт гөгөр?

8. Ем-ө маті сикт гөгөрын вөр? Кушөм значењнө лоө вөр мијан сиктлы да областлы? Кытчө мунө вөр?

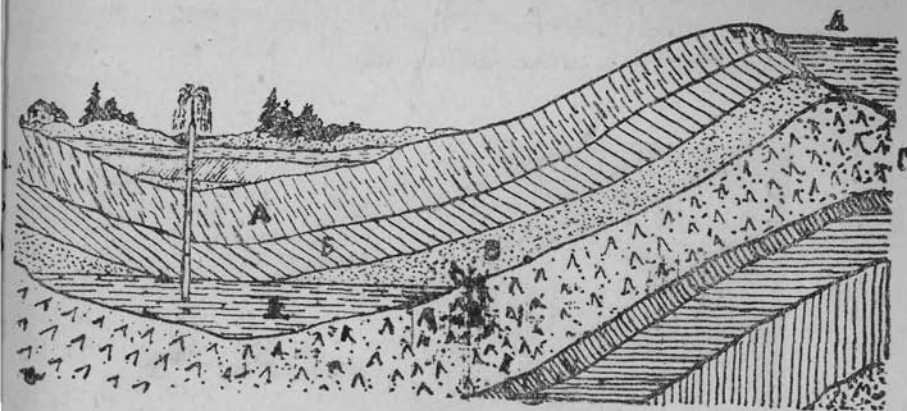
9. Веҗеис ез сикт гөгөрлөн интасыс Октабрса револуция бөрҗи (јуалөҗ бат-мамлыс)? Мыј вылторыс?

Грунтөвөҗ ва. Мортлы ва вывті колантор. Быд сиктын ем уна јукмөс. Јукмөсјассө кодјоны пыдө муө, мед ескө сурө ва. Мукөд дырји јукмөс кодјигөн ва воө зев лапкыд инын. Муыд пуксөма пластјасөн. Унҗыкыс грунтөвөҗ ваөн шуөны вылыс судта пласт дінса ва. Пыди пластјасын-кө ваыс, шусө муувса ваөн (подҗемнөҗ ва). Грунтөвөҗ ва овлө сешөм инын, кытөн му пластјасыс оз лезны пырны васө пыдө муас. Шуам сој. Кымын вылын сој пласт, сымын ва сурө лапкыдҗык иныс. Кор ва лезтөм муслөҗыс пыдын сек ваыс пыдын-жө. Мукөд пөлөс мугін пыр, шуам, лыа пыр, җебыд му пыр, ваыс пыдө јжө. Сізкө, кымын җужыда пуксөма лыа либө ва лезыс мукөд сикас мугін сымын пыдынҗык ва.

Виҗөдлөҗ 25-өд серпас вылө. Сені вундөмөн лөсыда петкөдлөма ваа пластјас. Ва лезыс пластјас пыр (d) ваыс локтө да чукөрмө гөпта инө (E). Сешөм инјасыс јукмөсјасө ваыс воө.

Кор му пышкөсса ва вылө мичкөны вылысса муслөҗјас, сек ваыс кушөмкө роҗөд фонтанөн петө (виҗөд 27-өд серпас). Ташөмыс овлө гөраа местајасынҗык.

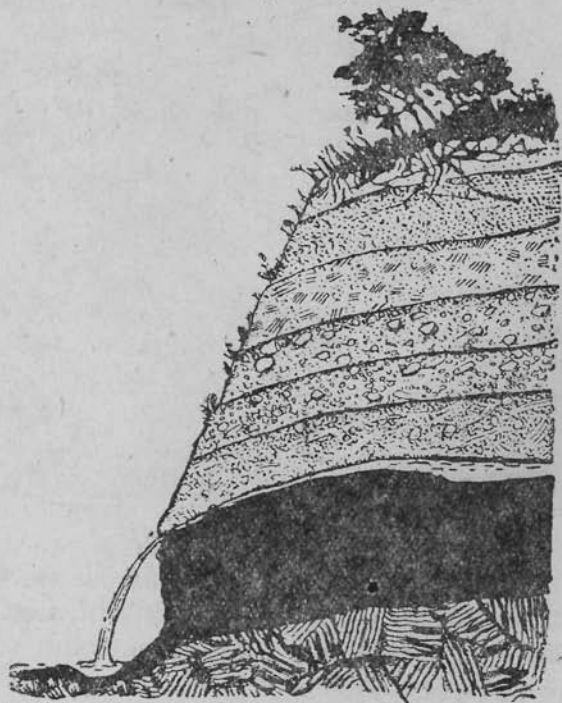
Емөг сещөм инјас, көнi ваыс кодјытөг ачыс вываань
 качө, либө петө улыжык местаод. Му пыщкын емөг се-
 щөм вешществојас, кодјас сылөны ва пыщкын.

А — вылысса ва,
 Б — валежыг власс.

Г — валежтөм власс.

26-өд серп. Фонтан артмөм жылыс схема.

27-өд серп. Мупышса шор (схема).

Міжан областын, Сереговын ем сов пуан завод. Со
ваыс петö муыс.

Кыңи-нө ескö артмö сола ваыс? Му пыщкас ем со
пластјас. Му пыщса ва сывдö тајö совсö. Васö бостöни
да сетыс шедöдöны совсö. Емöс мукöд пöлöс быдсам
пöлöс вешествоа миңералнöј вајас.

29. öd еернас. Му пыщса пешщера.

Му пыщкөсса ваыд оз öтi инын ов. Сiјö ветлö му
пыщтыс, ми төдам-нын, — муыд абу öткод топыд. Му
пыщкөсса ва корсö бөр ортсö-петанин. Сiңи артмөн
му пыщса шорјас, клучјас.

Кор му пыщкөсса ва мунö пөлөс пластјасөд, сек сывдö горнöј порадајас, шуам, ізвестњак. Сізі артмөны гыркја-
іјас, шуоны пешщерајасөн. Емөс весіг му пыщтыс
візувтыс јујас.

Пешщералөн пөтөлөкыс мукөд дырјі услö да сы вöсна
му вылын лооны гырыс гуранјас. Сещөм гуранјасас
артмөны тыјас.

ЈУАГАНЈАС

1. Кытчö вошö сылан лымјыс?

2. Кущөм пөлөс мусін аспырыс лезö ва да кущөм
оз лез?

3. Мыј понда мукөд јукмөсын ваыс сулалö век öтвестын?
Мыјла јукмөсын ваыс чінлö да содлö? Мыјла мукөдыс
қікөз космывлөны?

4. Кытыс ваыс лоö шорјасын да јујасын төвнас?

Увтасјасын, сонјасын, код гөгөр муыс кајö вывлаң,
ваыс возö мунны оз вермы. Тащөм іјасас лооны тыјас
да һурјас. Міјан областын һурјасыд зев уна. Агныд
думыштöј да вісталöј, мыјла һурјасыс ваыс оз бырлы,
да кущөм мусін, сізкө, тыјас пыдөсын?

Öнi төдмөдам јујас јылыс нөшта со мыј. Кытысаң
заводітö візувтны ју, сіјö места шусö істокөн; кытчö јуыс
помасö, усö мөд јуö, тыö, мореö, сіјö местасö шуоны ју
устјөөн. Ва кывтан іныс шусö руслоөн. Емөс основнöј
јујас да налөн прітокјас. Шуам, Ежва лоö основнöј ју
да Ежваö усыс мукөд посңи јујас — Ежвалөн прітокјас.

Ваңылыд-кө чужөмөн мі сувтам, сек вескыд боканым
лоö вескыдывивса берөг, а прітокыс — вескыдывивса пріток.
Шујгала дорын — шујгавывивса берег да шујгаса пріток.

Уналаын ју вылын емөс діјас. діјас лооны сы вöсна,
мыј јуыс вежлалö ассыс ва тујсö (русло). діөн шусö
сещөмін, кор сіјөс гөгөрбок бостөма ваөн. Кор местасö
бостөма ваөн кујім боксаң, а һөлөдсö абу бостөма — шуö-
ны көжөн (полуостров).

Ју век вежлалö ассыс мунан тујсö. Сыыс кыңзі öткляөд
век пыдөжык муас пырö. Кырөдö мусö мөдлаө пунктö.
Тіјан сікт дорын-өд көнкө ем сещөмінјас: коркө візывтөма
ва, а öнi мөдлаөд-һін візывтö. Тајөтор јылыс пöрыс
јөз, серт, төдөныжык.

Ју бокјасод муыс унжыкысө увтасан. Сіјө места шусө долинаһи.

Мыј понда мијан јујас лапкыда да паскыда кывтөнһи

29-6d серп. ді да жынді артмөлһи схема.

КЫҢИ МОРТ ВЕРМАҢӨ ДА ВЕЖЛАЛӨ БЫЛАВЫВ ИНТАС

Ті төданныд, мыј мијан Областын ем зев уна һур Һурјас бостөһи зев ыжыд места да мортлы һекущөһи пөһза оз вајһи.

Мијан страна луныг-лун јонмө: содөһи да паскалөһи совхозјас, колхозјас. Первојја да мөд пјатиметкајасө вывт јона содө һаһ, техническөј культурајас (мијанын: шабди пыш) да градывв пуктасјас вөфитөһи (куртунел, капуста огурыцы да с. в.).

Мијан Областын јона поңө скөт вөфитһи. Медым мөскыд унжык лыгтис, колө сіјөс вердһи һе сөһын туру һөһ, щөщ-и мөс соркһөһи.

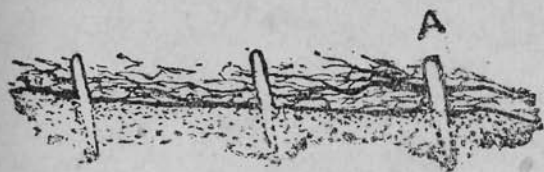
Мијан Областаным, щөщ-и Сојуз пастала, һураинјасы јона уна. Васөдаинјасө костөһи поңө јона ыжыда паскөд һи көһа площаһ дај вијјас.

Мијан Областын јујас лапкыдөһи. Гөжөһи мукөд јуө һыс весиг тыртөһи парокөдјас оз лыбһи. Медым ескө гөжөһи вермиһи ветлыһи парокөдјас, өһи пондисһи весавһи, жуждөдһи јујасө.

Сы вылө вөчөһи машинајасөһи лапкыдһиһи лыасө кодјөһи да вешталөһи бөкө. Секи сіјө местаыс жуждаммө.

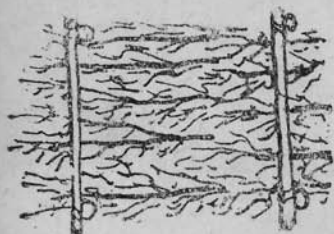
Ми сорһитим-һиһи, мыј шорјас јона жуглөһи, буждөдөһи му. Буждөдөһијаскөд морт быдсама һөгөһи вермасө. Медкокһи вермасанног лөө-шор пыдөссө һөрјасөһи волсалөһи

Сесса шор бокјассо һөрјалоны. Кор візувыс мусо да лясо вајас һөрјас выло, сек һөрјасыс пондасын вужасын да быдмыны. Шорбокыс ежмө. Сек, дерт, озжыктын кут буждодны. Мукөд дырји кыкыс, кујимыс ковмө һөрјассо волсавлыны.

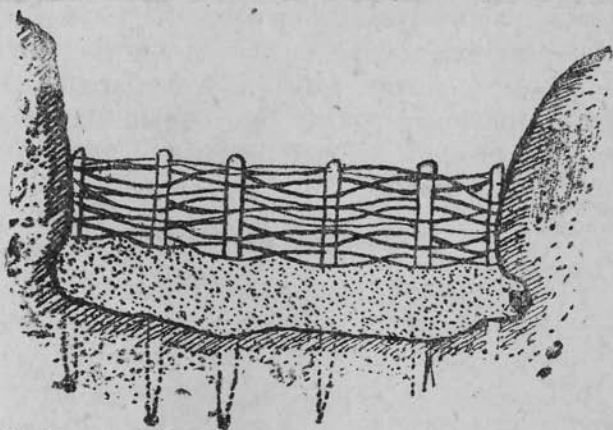
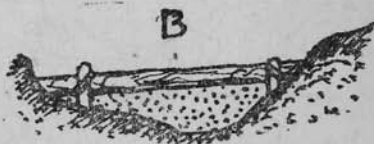

Мөдног вөчөны помлөмөн. Помөны, мед ваыс өдјө ез візувт. Секі озжык кут буждавны. Візувыс назмө.

Зев бур лоас, буждөд пөлөн-кө садтан пујас, баф да тыртан-кө ежаөн. Сізіксө унаыс вөчлөны.

Емөг сещөм местајас, көні ваыс оз тырмы.

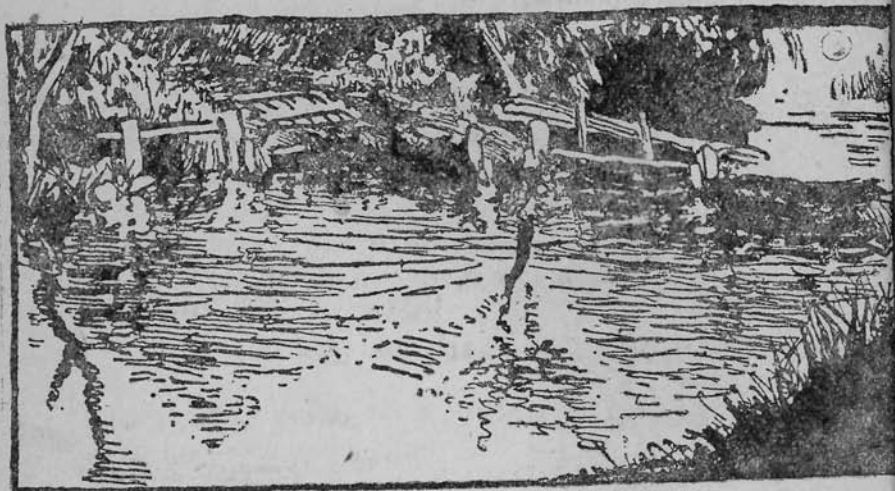

30-өд серпас. Шорјаскөд вермасөм

Жар местајасын, шуам, Туркестанын, ва оз тырмы мујасы.

Муыс сені зев бур. Сөмын васө јона сөкыд вајны мујас выло. Сы мөгыс војдөр кодјавлісны канавајас да

јујасыг васö лезлісны мујас былö. Тащöм канаважасс шуöны арыкөн (візöд 32-33-öд серпас). Важ влагт дырї став арыкыс вöлі озырјас ордын — бајјас ордын. Најö јона нарїтлісны гöм дехканјасöс.

32-öд серп. Важ арык.

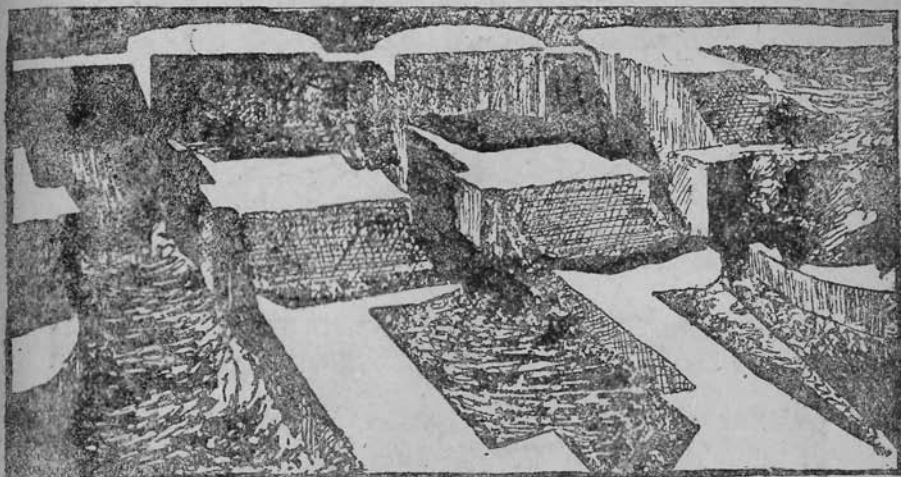
Öнї Туркестан дорвыв коллективїзїрујтчö. Дорвыв коллективїзација подув вылын кулакјасöс (бајјасöс) бырöдöны кызї классöс, дај хлопоксö оз-нын дедјас моз вöдїтны. Выл техника пырö олöмö. Арыкјаслыг пыдöсјассö да бокјассö цементујтöны, мед ваыс-вїзувтїгас муö оз пыр. Тащöм арыкыд оз тыр һајтөн. Став ваыс лöгыда воö хлопок кöза былö.

ЈУАГАНЈАС ДА УЖЈАС

1. Кушöм местаöд јуын ваыс öдјöжык вїзувтö: шөрöдыс амї берег пöлöныс? Мыла сїзї?
2. Вїсталöј, тїјан оланїнын кодар берегсö јуыс јонжыка кырöдö? Кодар берегыс крут? Кодарыс лапкыд?
3. Кушöм селсöветјас, сїктјас тöданныд Ежва, Сыктыв, Вїсер, Вїзїн, Луза, Јемва да мукöд ју вескыдладор пöлöныс?
4. Сыктыв ју кодар берегын Сыктывкар?
5. Кушöм ју вожјас (прїтокјас) тї тöданныд Печера, Ежва, Сыктыв, Вїсер, Јемва јујаслыс?

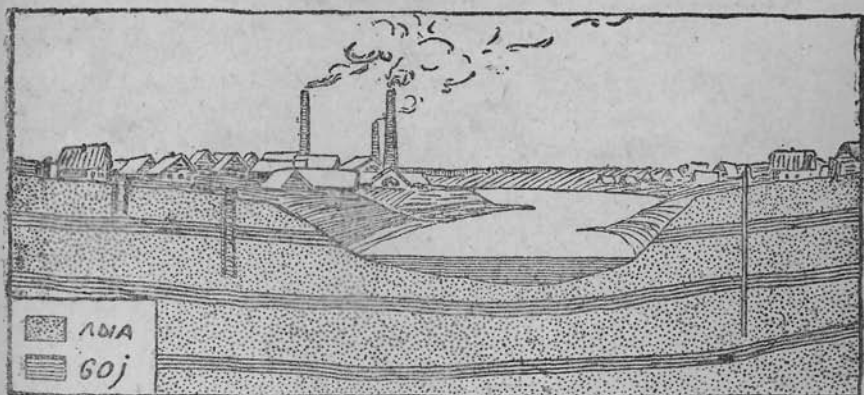
6. Тіјан оланінын емөс-абу һурјас, тыјас? Мыј быдмө һурын? Озө думажтны һурсө костыны?

7. Кушдөм торјас емөс тіјан оланінын? Абу-кө јона ылын шор јылөқыс, ветлөј екскурсејаон, төдмөдө, кытыс ваыс воө шорас.

33-өд серп. Оныја арык

8. Емөс абу тіјан оланінын кључјас? Емөс-кө төдмө-дөј учітвелкөд, мыј понда сеті кључыс петө, а оз мукөдлаті.

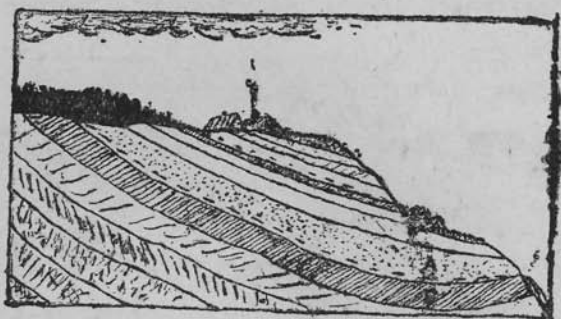

34-өд серп. Схема—му слөјјас вундөр.

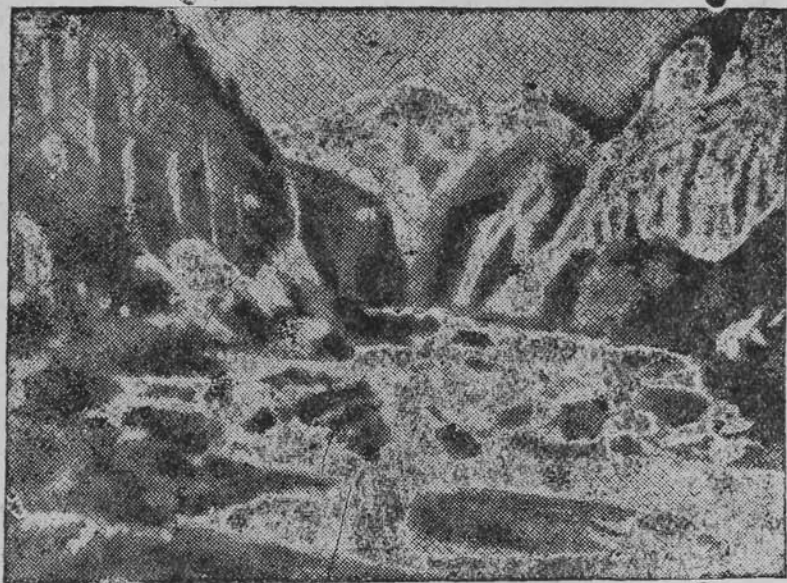
9. Вөчөј екскурсеја жужыджык, ыжыд шор дорө. Төд-мөдөј, кызі жуглө ваыс мусө. Кыті јонжыка буждалө, јона амі омөла визувтан інөд?

10. Кушдөм ногөн тіјан сіктын вермасөны буждөмјаскөд?

11. Візодлөй 34-öd серпас вылө. Серпас вылас петкөд-
лөма өтi месталыг вундөг. Вісталөй, кызі колө да кызі
оз ков кодјыны јукмөсјас?

35-öd серп. Кызі артмбны мупыцца істочныкјас

36-öd серп. Горнөј ју.

12. Візодлөй тајө схема вылас да вісталөй, көніжык
сецдөм места. Кытысаң ваыс пырө му пыщкас. Корсөј
ва кутыг да пырыс лезыг мупластјас. Корсөј сецдөм
местајас, кыті ваыс бөр петө ортсө.

13. Кущөм ужјасвөчө ерд вывтi візывтыг ју?

14. Кущөм ужјас вөчө гөрајас вывтi візывтыг ју?

IV. КАРТАКӨД ТӨДМАГОМ

КАРТА

Мыј лоо план, сы жылыс ми сорһитим-һин. Өни колө төдмөдны карта жылыс. Карта артмө уна планыс. Карта вөчигөн планјас вылыс, масштаб ічөтмөдөм вөсна, уна тор оз төр карта вылө. Шуам: шорјас, посһидик тыјас, курјаяс, ју чукыљас, посһидик сонјас да уна мукөдтор. Кор план вылын став улчаыс сін воғаным, а карта вылө сјјө карыс сөмын чутөн мбө ічөтік гөгыльөн вескалө.

Өерт-һин сизнад һекущөм улча-һи һемтор оз кут тыдавны.

Карта да план абу өткодөс. Сјјө каһалан на вылө вјзөдлөм мыгті.

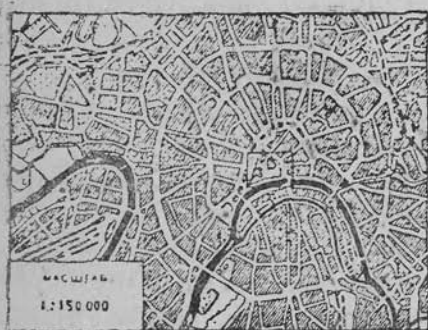
Вјзөдлөј еусжыка тајө план да карта вылө. Тани лөсы-да тыдалө налөн торјалөмыс. Планлөн масштабыс ыжыд-жык карта масштабыс: унжык тор сүјөма сетчө.

План вылын војвыв лоо вылын, лунвыв улын. Картаыд кымын ічөт масштаба, сымын паскыджык места петкөдлө. Өти мста картаө став мусө-і васө муывывсыс төрөдөма. Мукөдлаө пасјөма зоһ му јукөдјас (часті света).

Өни думыштолөј масштаб жылыс. Планлөн мбө карта-лөн масштаб петкөдлө: кымын пөв золаөс карта вывса вјчјас збыл ыждаыс. Мһејнөј масштаб петкөдлө, кымын километр петкөдлөма өти саһтиметрөн. Ташөм масштабыс шусө посһидөн.

Медлөсыд масштабтө пасјыны јукөнөн-шуам, $\frac{1}{1,000,000}$ мбө 1:1,000,000. Масштаб 1:1,000,000 петкөдлө, мыј быд вјч карта вылын мһлөн пөв ічөтжык збыл ыждасаһ. Сізкө масштаб серті позө мһејкаөн төдмавыны костјас куһта. Бөгтам көһ карта кодлөн масштабыс 1:1,000,000. Колө корсны тајө масштаб серті мһејнөј масштаб, мөд-ногөн-кө, колө корсны, кымын километр петкөдлөма карта вылын өти саһтиметрөн 1:1,000,000 петкөдлө, мыј карта вылас 1 см. равһајтчө 1,000,000 см. збылыса месталы. 1,000,000 см. јукам 100 вылө (метрын 100 см.), лоө 10,000 метр, мбө 10 км. Өти саһтиметрөн тајө карта вылын петкөдлөма дас километра места. Картајас вылө век пасјө-ны масштаб.

Кор корсанный мѣнѣннѣ масштаб, завоѣтѣ корсавны кушѣмкѣ кост куѣа карта вылын. Таѣѣ ужѣас вѣчѣгѣи ковмас саѣѣметрѣас да мѣлѣметрѣас вылѣ ѣуклѣм мѣнѣѣка.

Картаѣас да планѣас.

УАСАНЈАС да УЖЈАС

1. Мыјон плап торјалө картаыс?

2. Кодарын овлө карта вылын војвыв?

3. Корсөј Коми областувса карта вылыс ассыныд еікт. Мурталөј мһејнөј масштаб серві мөд селсөветөз көстсө. Тујлыс чукул-мукулсө, дерт, колө-жө лыфдыны.

4. Мурталөј еіктсаң рајонувса центрөз, Сыктывкарөз көст.

5. Мурталөј асгөгөрсә јујаслыс, тујассыс куҷтасө.

56. Мурталөј Ежвалыс да Сыктыв јулыс куҷтасө.

Картајас овлоны уна пөлөс: фізіческөј (петкөдлө вывтасінјас, муыв, јујас, тыјас, морејас да с. в.), політическөј (государствоса да адміністративнөј граңичајас), етнографическөј (петкөдлө, көні кушөм јөз олоны), экономическөј (коңајство јылыс) да с. в.

Кор виқөдланныд карта вылө, сек сінманыд шыбытчөны уна рөмјас да пасјас. Бостөј школасыныд карта да төдмасөј карта вывса пасјасөн.

Ва-море, курја, ты ју — карта вылын петкөдлөны пыркельдлөз рөмөн, жүжыдінјас-лөзөн. Увтасінјас мувылын мичөдөма һузвіж рөмөн. Слудаяс (гөрајас) — корічневөјөн. Жужыд гөрајас јона пемыд рөмаөс, Лапкыдјас — жүжыджыкөс. Карјас да еіктјас пасјөны чутјасөн мібө гөгрөс кышөн. Гырысжык карјас — гырыс кышөн, посһјасөс посһыджыкөн. Шуам, Сыктывкар да тіјанлыс еікт абу өтгырса кышөн пасјөмны.

КАРТАКӨд УЖЈАС

1. Петкөдлөј Коми Област карта вылыс Ежва да Печера ју да налыс војјассө (прітокјассө): Сыктыв, Лөкчім, Вісер, Јемва.

2. Ежва ју куҷа-кө век увлаң летчан мореөз, кушөм ыжыд кар паныдасас?

3. Корсөј карта вылыс рајонувса центрјас: Ізма, Кулөмдін, Шојнаты, Абјачөј, Пустөш да мукөд.

4. Корсөј СССР карта вылыс Коми Областлыс граңица да неткөдлөј гөгөрбок. Мурталөј граңица куҷтасө. Кымын км, куҷта граңицаыс?

МУГАР да ГЛОБУС.

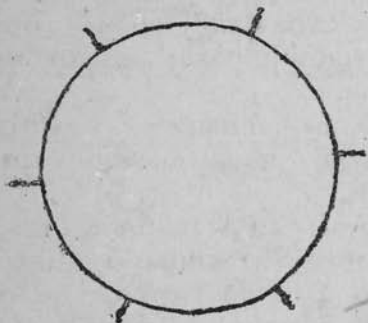
МУНЫМ — ГАРКОҢ

Сулалө морт жужыд мылк жылын да гөгөрыс виžөдө. Сылы чайтчө: бытө сулалө ыжыд гөгрөс вежөс пыщкын. Сы гөгөр жојас визувтөны јујас, быдмөны вөрјас, кыпөдчөны гөрајас. А јур вылас, пөрөдөм тасті коґ, јенөж. Көнкө ылын јенежыс өтлаасө муыскөд да, бытө, муыс сені-і помасө.

Важја пөра, кор јөзыс омөла-на вөлі төдмалөмны ывлавысө да јона ыліјасө ез пуґешествујтлыны, најө тајі і мөвпавлісны. Му да вселеннөј жылыс. Муыс ыжыд

гөгрөс пызанпөв коґ, а сы вылын вевт коґ јенеж. Важөнтө тајі мөвпавлісны медса образованнөј војтырыс, ассыныс ыгајасө тајі-і гіжлісны.

Секі јөзыс вывті ешатор-на вөлі төдөны, мыј вөчсө најө оланіныс бокын. Сы вөсна најө ез кужны вескыд кыв вівтавны.

Муным — гар.

Кор јөзыс пондісны ылысса странајасө пуґешествујтны, најө каґалісны, мыј муыс абу блін коґ плавкөс. Пуґешествеңыкјас уна сурс кілометр сажө гортсаңыс ветлісны да мулыс помсө һекор ез каґавлыны.

Сіқкө мјанлы сөмын чайтчө, мыј јенежыс көнкө ылын пыкө му вылө, а муыс сені помасө. Збылыссө сещөм местаыс һекөн абу.

Сіқсө мјанлы сы вөсна чайтчө, мыј мулөн да морелөн веркөсыс абу плавкөс, а мылкја.

Тащөм мылкја веркөсыс вөсна мј вылыс огө адзөј мјансаң ылын сулалыс предметјас.

Мыј коґ-нө ескө муыс? Кушөм сылөн формаыс? Ем-ө сещөм предметјас, коґјаслыс дорышпомјассө он вермы корсны да коґјаслөн веркөсыс мылкја?

Сещөм предметјастө мј төдам. Мј-кө чуңөн нуөдам пызан пөв куґа, регыд і помөзыс воам. Пондам-кө чуңнымөс новлөдлыны мач вывті, дорыштөмөзыс һекор огө

вої. Мачыс гөгрөс да дорышжасыс сылөн абу. Веркө-
сыс мачлөн гөгөрбок мылкја. Мачлөн формаыс — сар.
Сещөм-жө формаа мијан муным.

Кык сурс во саян кымын овліс греческөј учонөј
да сїјө вескыда арталіс мусарлыг ыжда сө. Вөлөмкө со
мыј: Мусарсө-кө вөнъавны гезјөн, ковміс ескө 40 сурс
кілометр куға гез. Со-өд мыј ыжда муным.

Горөнжык, кор греческөј јөз пөвсын паскаліс хріс-
тіанскөј вера, наукатө пондісны пөдтыны. Хрістіанскөј
попјас ез көсјыны признајтны учонөјжасыг төдмалөмјас-
сө. Попјас проповедуетөны, мыј наукаыс-по зік ынөмла,
став істїнасө гїжөма „сващеннөј писанъө“, бібліјаө,
а бібліјасө гїжөмны „сватөј“ војтыр, јен велөдөм серті.
Коді вөлі оз понды ескыны бібліјаө гїжөмлы, попјас
мыждывалісны најөс да шулісны ыжыд грешнікјасөн.

Сещөм јөзсө пукөдлісны турмајасө да јона зев му-
чітлісны, дерт сесга, важ учоннөјжасыг төдмалөмјассө
дырөннад вунөдісны.

Комі ыкымын со во. Вузасөм јона пондіс паскавны.
Ылы странајасө пондісны јөзыс пүтешествуетавны, да
учоннөјжас бара убедітчісны, мыј муыс сар.

Заданъө. Корсөј ставъајасыг да вылыс лыдөј сїјө
местасө, кытчө гїжөма му форма да ыжда јылыс.

Вїзөдлөј глобус вылө: сїјө сар код, петкөдлө му-
нымөс. Лыдөј сы јылыс, кызі религіја ез лезлы на-
укалы паскавны.

МУЛӨН ВЕРКӨСЫС МЫЛКЈА

Мед ескө гөгөрвоанажык лө, мыј муысзбылыс сар
код, сорнытышта нөшта та јылыс. Со мыј вөчөј: петөј
пэскыд ерд вылө, шуам, мујас вылө да вїзөдлөј, кушчөмөн
кажитчасны тіјанлы муыс да јенөжыс (гөгрөс амі пелөсөс).
Бөріјө жужыд предмет. Ылысаң ыжөжөнїкөн муној сылаң.
Мыј медвоз тыдовтчас-јылыс амі подјыс? Предметсаңыс
бөрынтчөмөн муној—мыј медвоз сајалас? Мыј мед-
бөрын сајалас? Мөвпыштөј, чемад, да вїсталөј—мыјла
тазі артмө?

Онї вїзөдлөј 36 да 37-өд серпасјас вылыс горїзонт вїч.
Көні сулалө вїзөдыг морт кыкнан серпас вылын?
Мыјла вескыдыввса серпасын вїзөдыгыс адзө паракөдсө

ставнас, а шуҗавывсаыс сөмын паракодылыг шысө?

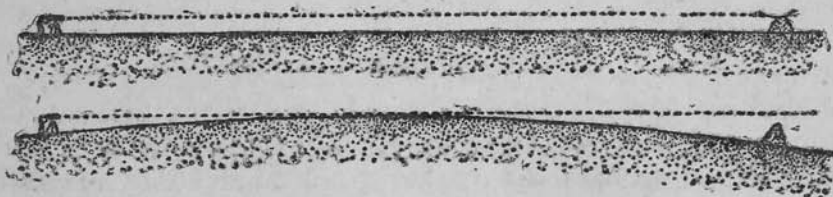
Сің-кө горизонт вешјалө щөщ віқөдыг морткөд. Кымын вылө віқөдыг кәјө му вывсаң, сымын вылө кәјө горизонт-лаң ві. Кымын вылө кәјө віқөдыг, сымын паскыдҗык места адқө ас гөгөрыг. Муыс-кө вөлі пласта, верміс-өлөны горизонт?

36-өд серп. Вылысаң віқөдігөн паракод ставнас тыдалө.

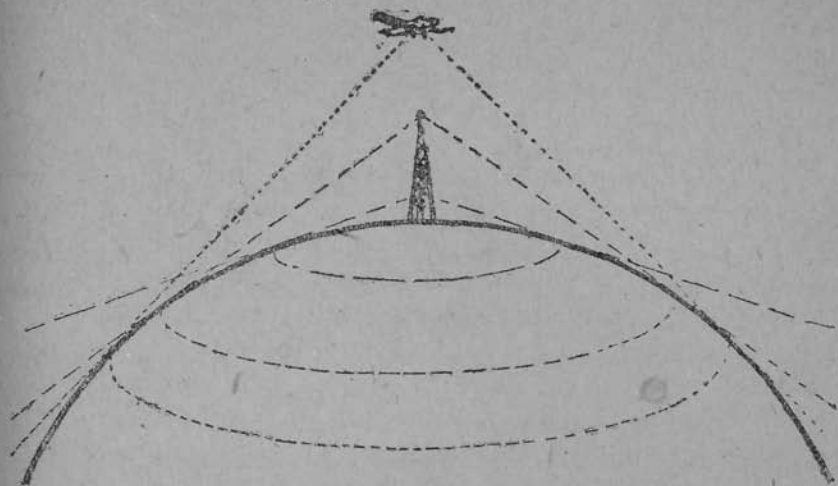
37-өд серп. Улысаң віқөдігөн тыдалө сөмын щын.

38-өд серп. Мүлөн веркөсыс мылҗа

Кавказын ем зев жуҗыд гөра—Елбрус. Судтаыс сылөн 5, 629 метр. Москуасаң 1500 км сајын. Міча луно біноклө віқөдөмөн зев ескө лөсыда поңис адзыны. Но Елбрус оз тыдав, муыслөн веркөсыс мылҗа-да. Гөгөр-воны поңө тајө серпас серты. Тәні каҗалан: муыс-кө ескө вөлі пласта, вылыссаыс адқис гөрасө. Мөд серпасыс неткөдлө: муверкөсыс мылҗа да віқөдыгыс оз адзы.

Тажо серпасыс петкөдлө: кымын былө кажан, сымын паскыджыка адқан мусө.

39-өд серп. Вылысан паскыджыка адқан

КОЛУМБ ТӨДМӨАӨ АМЕРИКА

Бостөй мусаржынја карта да сы вылыс петкөдлөй став интассө, кодјас јылыс кыланныд тајө вистыс.

Христофор Колумб — италјанец, ткачлөн пі. Чуж-лөма 1436 воө. Ічөтыса-ныңыс зіла велөдчис, уна лыфдысис. Јона радејтис геогрфіја да астрономіја. Том кадысаңыс унаыс ветліс море вывті. Сек-һин сылөн дум вөлі мунны море куҗа пыр рытиввылө да піскөдны ватуј озыр Ің-дыјаө. Ің-дыјаыс јевропейцјас петкөдісны зарһи, слөн лы, шөвк, дона ізјас, коріца, гвоздика да му-көдтор. Колумб мөвпаліс озырмыны да асчужан му-сө озырмөдны; сөмын-пө озырмөдчанінас (Ің-дыјаас) колө корсны вескыджык туј.

40-өд серп. Христофор Колумб.

Војдөр Инџаа со кызі ветлісны: петасны Атланти-
ческөй окејанө да Африка пөлөн пыр мунасны, кыщов-
тасны сјјөс, сесга вөмістө Инџаа вескөдчасны. Колумб
ескіс, мыј муыс гөгрөс, воан-пө Инџаа, пыр-кө вескыда
рыгытывылө мунан. Мулыс ыждасө сјјө ез төд; ез мөвпав
некор, мыј вескыд туј вылас сылы паныдагас мөд му,
(матерік).

Дыр Колумб мөвпаліс выл туј корены, сесга збылыс
пондіс лөсөдчыны тујө. Сылы колө вөлі флот. Некод
сылы сјјөс оз сет, сералөны сывылын: јөјмөма-пө, шу-
өны. Коркө дырөн, јона корөм-кевмыгөм бөрын, Испані-
јаса корол сетіс сылы кујім караб да 120 мортөс.

Колумб петіс Испаніјаыс 1492-өд вога, август 3-д лунө.
Колумблөн јортјасыс вөліны зев эбојөс, повтөм јөз. А
мыјөн петісны паскыд море вылө, небыісны. Отнас
Колумб надејтчіс воны Инџаа. Сентябрь 8-д лунө му
сінвозыс зікөз воші, куш ва гөгөр дөввізө лөзалө. Кыв-
төны лун, кывтөны мөдөс, му оз петкөдчы. Сөмын ва да
јенөж. Вітөд луннас лебачөс каҗалісны. Мунысјас быт-
тө ловчысны—гажмісны, варовмісны. Најө ез чајтны,
мыј лебачјас ылө береггаҗ лебчылөны. Нөшта кымын-
кө лун кывтісны, а му век-на абу. Бара зугылымісны.
Төв оз вежы, пыр вескыда швучкө нуө најөс. Кыті іс-
паңецјас кывтісны, сені арјасын пыр пөлтө өвпөлөс
асывтөв. Сыыс Колумблөн јортјасыс јона полісны.

— „Мыј бара лоө мјанкөд-а төлыс-кө дыржык оз веж-
ы“? — мөвпалөны најө. — „Јона ылө мјанөс нуас, бер-
гөдчыны сесга ог пуемөј“.

Поводда пыр зев міча сулаліс. Сөмын кокҗыдык
небыдык төв төлкытлас чужөмад. Морейс лөҗ.

Регыд ва веркөсас уна турун тыдовтчіс, морейс быт-
тө веж ерд лоі. Карабјас гөгөр лебачјас пондісны лебав-
ны, море веркөсас бордја черіјас петісны.

Ветымынөд лун-җын Колумб да јортјасыс мунөны,
а некодарыс некущөм му оз тыдав. Матросјас дөзміс-
ны, скөрмісны, ропкыны пондісны. Код сурө відөны
Колумбөс: — „Теныд-пө колө јөз воҗын ошјысны ас сус-
луннад да окота быдлаын җималөм, сјјөн і мунан кытчө
оз ков, мјанөс щөщ петлаө сүјін“.

Колумб зіміс быднөгөн такөдны матросјасөс: кодөс бур сорнён такөдіс, кодлы уна гөм көсјыісіс сетны. Вывті јона увгыіјасө — накажітіс, мед оз торкны возө мунны. Коді медвозза морт му адқас, зев ыжыд награда көсјыісіс сетны. Ачыс ескө мусө мед јона відчысіс, пыр рытив ылә віқөдіс, сінсө сес ез чөвтлы. Лун-лун палуба ылын оліс. Друг өтчыд возын муныс караб ылын лыјісны. Командрыс палуба ыввсаң шлапанас өвтно да горзө:— „му! му!..“

Ставныс шыжісны козувкотјас моз вөрны пондісны: коді палуба ылә каяө, коді снастјас куфта мачта ылә катгысө. Быдөн шуоны, рытивлунывывлаңыс-пө муыс збымыс тыдалө. Колумб ескө сыладорсыс некущөм му ез відчыс. Щөктіс тыдалан мулаң вескөдчыны. Асјадор муыс воші. Муөн чајтісны, а кымөр вөлөма. Вес лоі ымкодасөмныс. Колумб бөр рытивлаңө щөктіс вескөдчыны. Матросјас дышініка пырыс кывзісны сылыс: мыјөд, воштысны сесга некытчө.

Колумб арталөм серті Испанјасаң најө мунісны-нын 700 морскөј міла. Муыс ескө ез-нын тыдовтчы, дај октябр 2-д лунө лебачјасыс бара быріны, турунјас ваын ез лоны-ні. Матросјас јона скөрмісны Колумб ылә:

— „Аснырад-пө рытиввылә мунаң, он кывзы некодлыс, он вескөдчы лунывывлаңө-ні војывывлаңө-ні“.

Гашкө ескө локтор мыјкө Колумблы вөчісны да ладнө кык лун мысті бара лебачјас пондісны лебавны, зев уна. Матросјаслөн ымыс кыптис нафеја му ылә петны. Јешцө-на сы бөрын кымынкө лун мунісны, а му пыр оз тыдав. Матросјаслөн терпеньөыс бырі. Сізімдасөд лунас туын пондісны корны Колумбөс бөр бергөдчыны. Колумб матајтіс, оз төд мыј керны. Вој кежас палуба ылә колтчіс өтнасөн. Зоргө віқөдө рытиввылә. Сіјө төдіс, гашкө јешцө өві лун кутас матросјасөс, а сы бөрын — пом: уна вога мөвп кусө.

Друг рытнас, дас часын кымын, мөд караб ылын горөдісны:

— „Му!“.

Padrigo de - Триано матрос горөдөма. Сіјө уна лун-нын мачта ылыс ез летчыв, пыр кыјөдіс му. Колумб-ны асылс бытөө ылыс бі тыдовтчыліс. Бара дај бара.

Кык час Колумб вѣдѣс бѣ вылас. Секі бара өтѣ караб
 вылын пушкаыс лыжыны—долыд жуор матросжаслы. Өнѣ
 збылыс-нын му тыдовтчѣма, лѣсыда тѣдчѣ. Кык кымын
 морскѣ мѣла сажын. 1492-д вога, октябрь 12 лунѣ, асылын
 Колумб аджис Вых му (Новый свет). Шѣктис лѣжны жакѣр
 да шлупкажас. Оружѣ бѣстисны да мѣдѣдчисны мулаң.
 Мусѣ нѣмтис Сан-Салвадорѣн. Колумб сѣтѣ-ѣ чажтис, мы
 сѣтѣ Индѣя дѣ вылѣ воис. Сы вѣсна индѣежѣжасѣн-ѣ нѣмтис
 сенѣ олыс жѣзсѣ.

41-ѣд серп. Магеллан.

жуны оз поң). Колумб аслас матросжаскѣд воңѣ мѣдѣдчис.

Ножабр 28-д лунѣ матыстчисны најѣ Куба нѣма ыжыд
 дѣ дѣнѣ. Сы бѣрын Колумбыд жѣшѣд-на кымын-кѣ дѣжас
 аджалѣс. Өтѣ дѣ нѣмтис Испанѣжѣлаѣн мѣднѣгѣн-кѣ, ѣчѣтѣк
 Испанѣжа. Лѣсѣдѣсны сетчѣ крепост. Сѣтѣ лоѣ испанѣжас
 медвоңжа колонѣжаѣн. Вых крепостѣ Колумб комѣдѣс 30
 мортѣс, а ачыс мукѣд жортжасыскѣд мѣдѣдчис бѣр гортла-
 ныс, Испанѣжаѣ. Колумбыд жѣшѣд-на кыкыс ветлѣс аджѣм
 дѣжас вылас да сѣтѣ ез-ѣ каңав, мы сѣтѣ вѣлѣма вых матѣ-
 рѣк. Мѣд вѣдлалыс морт Амерѣко-Веспуччѣ—вѣмѣстѣ ка-
 ѣалѣс. Сы бѣрын сѣтѣ матерѣксѣ Амерѣкаѣн пондѣсны
 шуны.

Колумблѣн, Васкоѣ-Гамалѣн, Магелланлѣн да морѣ-
 вывтѣ мукѣд ветлысжаслѣн ветлѣмыс меджасѣ лоѣ Жѣвро-

паса государствојас горшлун вѳсна. Налы вѳлі колѳ зарнѳ, езыг-да; колѳны озыр мујас, кѳні ескѳ поѳѳ вѳлі востыны вузасѳм: ылѳдлыны сетѳѳс јѳзлыс бур-дона кѳлуј, вузавны налы ассыныс тѳвар.

42-ѳд серп. Магелланѳс вѳѳны ѳкарјас.

МУНЫМ БЕРГАЛѳ

Мѳ век шуам: „шондѳ петѳс“, „шондѳ каяс вѳлѳ“, „шондѳ летѳс“. Мѳ ѳнѳѳ сѳз сорнѳтам, кѳѳ і тѳдам, мыј шондѳыс сулалѳ ѳѳѳ меставн. Му ветлѳ шондѳ гѳгѳр. Му бергѳдѳѳм понда то тыдовтѳылѳ, то бердлѳ шондѳыс. Кыз-нѳ тѳдмѳдѳсны, мыј муыс бергалѳ?

Важон, жона-нын важон велодчом жоз гогорволисны, мыж муыс бергало шонди гогор, а оз шонди му гогор. Попјас ташом жозсо преследујтисны. Попјасыд шуоны мијан вичко нгајассо-по модног гижома. Оти учонјос попјасыд весиг сотлисны костор вылын сецтом мовпјасыс восна.

Сомын-тај попјаслон лаж висталомыс, мыж шондим бергало мугогор ез падмод жозлыс думажтом мир жылыс.

Во кокјамысдас сајын французкој учонјо Фуко особой опытон петкодлис, мыж муыс збыл бергало.

Кыз-но сижо вочис. Опыт вочигон Фуко боетис зев ыжыд мајатник. Учонјјаслы важысаң-нын вולי тодса, мыж мајатник качајтчиғас качајтчан тујвиғсо оз веж.

Асныд вочој сецтом опыт. Бостой ыжыджык пу гогыл (шуам, пелса пов). Отар-модар бокас сувтодој метра судта кымын кык бед. Бедјас помас крепитој поперегон коймод бед. Тијан лоас качај сурја код. Поперега беддас крепито мајатник. Мајатник вочны позо со кыз: босто суғис да отар помас корталой сокыд тор — корт тор 5, 10, 50 грамма кымын. Модар суғис помсо поперега беддо, мед ескго грузыс оз кут инмыны 5 см. кымын гогрос повжо. Грузсо нуодыштој боквыв да лезој. Мајатник кутас качајтчыны оти направлењоон. Оти гогрос повсо кодароко бергодој.

Тијан-ко мајатникныд лосыда крепитома, качајтчан направлењоыс, оз вежсы, коф ти бергоданныд гогрос повто.

Кызі вочис опыт Фуко, мед тодмодны мулыс бергаломсо?

Францијаса карын — Парижын ем зев жужыд здањо — Пантеон.

Междужыд инас Фуко крепитис ассыс мајатниксо. Жоғас мајатник улас кистисны лыа мед мајатник пом вермис качајтчиғас лыа вылын гижавны виғјас.

Уна жоз чукортгом борын Фуко пондис вочны опыт.

Мајатник пондис качајтчыны. Опыт мунис дыр. Виғо-дысјас адјисны мыж лыа, вывса мајатниклон виғјас кутисны вешјыны асиввыв дорсањ рытиввывлањ.

Мыла-но мајатник вежис ассыс направлењоосо?

Мајатник направлењѝосѝ вежны некущѝом помкатѝг
ез ескѝо вермы.

Виѝјас вермисны вежсыны сѝмын сы понда, мыѝ лыаѝн
кискалѝом жоѝыс бергѝдѝчис рытиввывсаѝ асыввылѝо. Жо-
жыс бергѝдѝчыны вермис сѝмын муыскѝод. Сѝјѝо петкѝдлѝо,
мыѝ муыс бергѝдѝчис рытиввывсаѝ асыввылѝо. Таѝ тѝд-
малис Фуко мулыс ас гѝгѝорыс бергѝдѝчѝмсѝо.

ЛУН ДА ВОЈ

Важѝнтѝо јѝзыс збымыс чајтлисны, мыѝ шондѝыс ветлѝо
му гѝгѝор. Таѝи-жѝо велѝдлѝисны поѝјас најѝо шуѝоны, муыс-
пѝо вѝрѝѝдѝчытѝг сулалѝо вселеннаја шѝорас, а шондѝыс-пѝо
сы вылѝо-и лѝгѝѝдѝома, меѝдым мусѝо шонтыны да југдѝдѝны.

Вѝјјаснад јѝз виѝѝдѝисны, мыѝ ѝткоѝ козув чукѝрјасыс
јенежас абу век ѝѝѝи местаынѝо: мукѝд дырјѝи вылынжы-
кѝе мѝбѝо улынжыкѝе, мукѝд дырјѝыс зѝк оз тыдавын.
Најѝо чајтлисны, мыѝ јенежыс став козувјаснас ветлѝо му
гѝгѝор.

Нѝолсо во сајын кымын учѝнѝѝ — Копернѝик зѝк мѝд-
ногѝн вѝсталис.

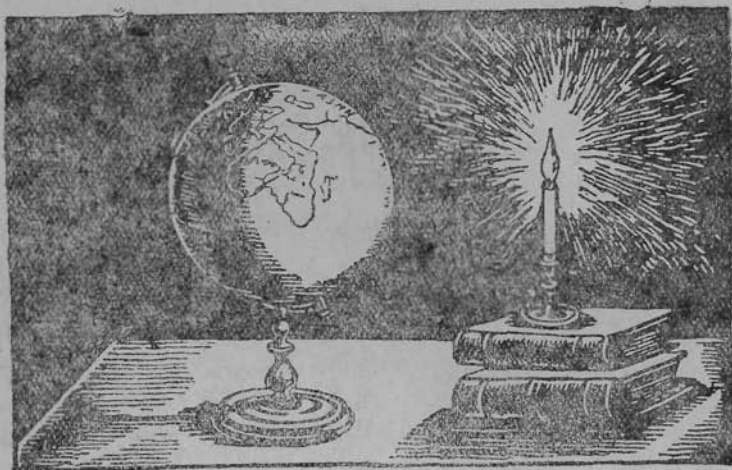
Сѝјѝо вѝсталис, мыѝ лун да вој вежласѝомыс, козула
јенѝжлѝн мѝјанлы чајтчана вешјалѝомыс лѝо сы вѝсна,
мыѝ муным бергалѝо. Шондѝыс ѝѝѝи местаын сулалѝо, а
мусарным дугтывтѝг бергалѝо дур поп-моз. Таѝнад му-
ным бергѝдѝчѝо шондѝылы ѝтар бокнас, сесса мѝдар бок-
нас. Шондѝылы паныда мулѝн бокыс југдѝдѝома, а мѝда-
рыс вуѝѝор пыщкын. Југдѝдѝана бокас — лун, вуѝѝора бо-
кас — вој. Кор мѝјанын лун, Амерѝкаын-вој. Муным бер-
гѝдѝчѝо, мѝјанын луныс вежсѝо рытѝн, а Амерѝкаын локтѝо
асыв. Сесса амерѝкаын лѝо лун, а мѝјанын — вој.

Мѝ тѝдам, мыѝ талунја луншѝѝоркадсаѝ аскѝја луншѝѝор-
кадѝо пѝраыс 24 час. Сѝѝкѝо луныс сполнѝоја бергѝдѝчѝо
ас гѝгѝорыс 24 часѝн, мѝдног-кѝо суткѝѝн.

Заданѝѝо. Бостѝѝој глобус да лампа. Глобусыд-ѝд му-
саркоѝ, а шондѝыс пыѝѝѝи лѝас лампа. ѝѝтѝѝој лампасѝо.
Глобуссѝо да лампасѝо пуктѝѝој пызан вылѝо сѝѝѝи, кыѝѝи пет-
кѝдлѝома 43-ѝд серпас вылын.

Быдлаѝо-ѝ инмас глобус вылѝо лампалѝн југѝорыс (кы-
ѝѝѝи-тај му вылѝо шондѝылѝн југѝорыс)? ѝѝерт, оз. Бурѝщ гло-

Бус жыңыс лоо вужөр пышкын. Мунымкөд сіз-жө овлө шонділы паныда бокас лун, мөдарас вој.

43-өд серп. Опыт: лун да вој петкөдлөм.

Глобус

Мусартө велөдөм могыс, вөчисны сылыс модем. Шуоны географическөј глобусөн. Географическөј глобус, бытөкө, ічөтөк мусар. Тіјан школаад, ҕерт, тащөм глобусыс ем. Зев поснөдік муртас масштабөн сетчө рөсујтөма став мусө, васө, гөрајассө да мукөдтор.

44-өд серп. Глобус.

ас думөн нуөдөм

Төдмалам глобуссө. Медвојдөр мі казалам, глобус бергалө металлыс вөчөм чөрсгөгөр. Чөрсыс мусар шөрөдыс мунө. Отар помыс војвылө петө, шусө војвыв полусөи. Мөдарыс — лунвылө, шусө лунвыв полусөн Збылыссө, ҕерт, мусар пыр некущөм чөрс оз мун, абу сіјө рөча. Полусјасөн шуоны бөстөм кык чут, мусар отар-мөдар помыс. Сіјө чутјас гөгөрыс-і бергалө му. Чөрснас мі шуам сөмын віч отар полусань мөдарөзыс.

Өні візодлөй рытывывсаң асыввылө (шугавывсаң вескыдвылө) мунаң виҗас. Најө пыр öтылнаынөс мөда-мөдсаңыс, шусөны параллелҗасөн. Öткузаөс абу најө? Медкуҗыс на пыщкыс шусө экваторөн, 40.000 км. куҗа. Мурталөй саңтметрөн экваторсаң воҗывса полусөз кост-сө, сесса лунывса полусөз. Кодарыс паскыдҗык?

Экваторыс јукө мусарсө кык öтыҗда мусарҗынјө: воҗывса да лунывса. Кыкнаң мусарҗынҗас экватор-саң полусҗасөз урчитөмаөс бостны 90 параллел. Карта-җас вылө најөс оз-на ставсө пасҗыны, вичысөны виҗаснас суктөмыс. Пирениталөны сөмын дасөд параллелҗас. Лыд-дөй кыкнаң мусарҗынҗыс параллелҗассө, — помҗасас течөм лыдпасҗас сөрті. Кыгаң колө заводитны лыдҗынысө?

Быд параллеллөн ем аслас лыд.

Медым петкөдлыны, ылыңө кущөмкө интас эква-торсаң, висталөны сјө интасті мунаң параллелсө — лун-ывлаңын-лі, воҗывлаңин-лі.

Экваторсаң төдмалан интасөз костыс шусө геогра-фическөј широтаөн. Параллел лыдсө шуөны градусөн (геометриҗаын-моз: кыщсө јукөма 360°-вылө).

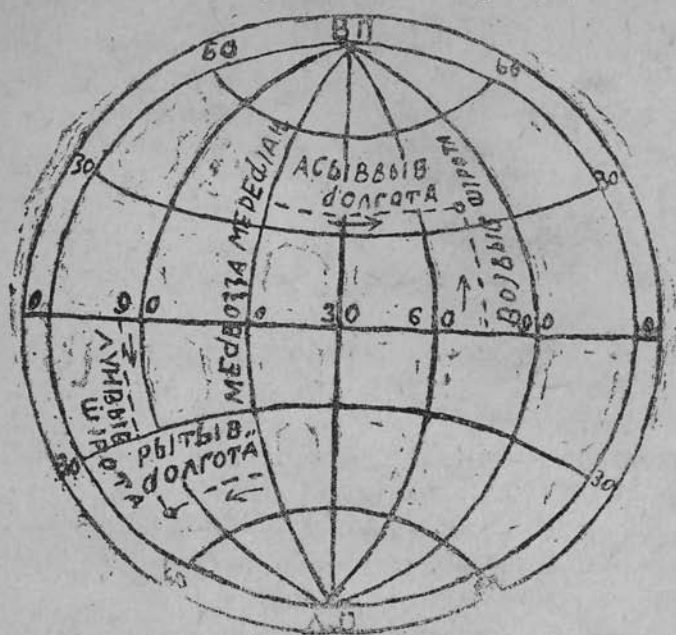
Өні визодлөй глобусыс мукөд виҗас вылө. Најө öтар полуссаң мөд полуспомөҗыс мунөны, меридианҗасөн шусөны. Став меридианыс öтыҗда. Позө заво-дитны најөс лыдҗыны көт кодсаң, сөмын ковмас нм-тыны сјөс медвоҗаөн. Јевропаын медвоҗа меридианыс уна: англичаналөн асланыс, французҗаслөн асланыс, миҗан СССР-ын асланым—Пулково пыр мунө (роч карта-җасын главнөй пыдҗыс тајөс бостөма).

Мусарҗынҗа карта вылыс корсөј медвоҗа меридиансө да визодлөј, кымын меридиан јешщө быд мусар-җынҗын. Параллелҗас моз-жө најөс градусҗасөн лыдҗөны. Меридиан градусҗас петкөдлөны, ылыңө рытыввылын лібө асыввылын кущөм-кө интас медвоҗа меридиансаң.

Корсөј глобус вылыс, кущөм дпыр мунө 50-d меридиан медвоҗа меридиансаң асыввывті? Кущөм дп-ыр мунө асыввывті-жө 80-d меридиан?

Медвоҗа меридиансаң бостөм интас костыс шусө географическөј долготаөн. Визөд 45-d серпас вылыс. Широ-та да долгота серті интасҗас глобус вылыс корсөны.

Глобус вылыг корсөй Коми областлыг места. Широта виэсö област диньг корсөй да виэдлөй полус дорыг гижөд, гижөма 60°. Öнi виэдлөй област увлаы дорын кушөм долгота виэ. Тижö виэяслыг градусяссö гижалөма

45-öд серп. Ташөм вогон јуклөма мусар.

глобус динса көрт кыш жынјö. Сijö виэ вестас гижөма 60°. Географическөй долготыд ем рытывывса дај асывывса, (виэд 45-д серпас).

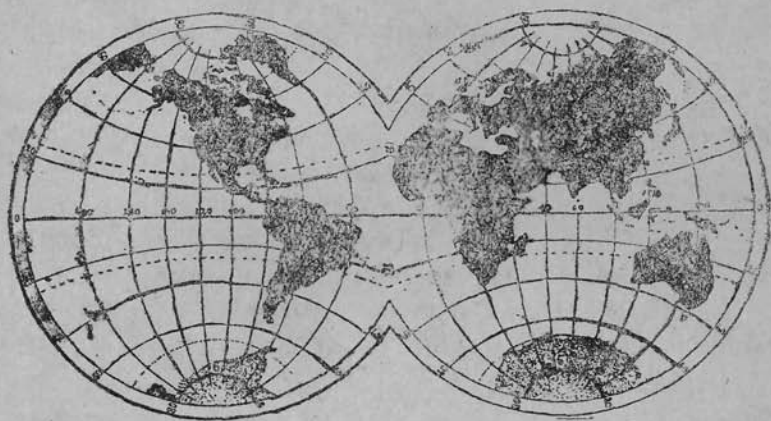
Сiзкө ми шуам: Коми областыд 60° асывывса долготын да 60° войвыв широтын. Öнi асныд корсөй карта вылыг да вiсталој, кушөм широтын да долготын Ленинград, Москва, Харьков, Сыктывкар.

Экватор да параллелјас кыңзи картајас да глобусјас вылын емөс јшщö кыщјас. Сещöмыс ноль. Мунöны најö экваторсаы пыр öткофа. Öтi гоз кыщыс мунö экваторсаы 23,5°-öд войвывла дорöd да лунывладорöd, шусöны тропикјасөн (войывсаыыс — тропик рака, лунывсаыыс — тропик кочерога). Мöd гозјыс — экваторсаы 66 да $\frac{1}{2}$ -д (24° да 40° полусјассаы) шусöны войывса да лунывса поларнөй кыщјасөн. Тајö виэјаснас пома-

сöны көзүдä-шонүдä интасјас (климатическөј појасјас)
Та жылые мi мөдыг сорнытыштам-на.

СВЕТ ЈУКӨНЈАС

Глобус лiбө мусар жынја картајас ылө виқөдiгөн
мi адзам, мыј муыс јукө гырыг да посны јукөнјас ылө,
кодјасөс гөгөр кыщалө ва. Гырыг јукөнјас шусөны
матерiкјасөн, а посныјасыс — дiјасөн.

46-бi серп. Мусаржынјас

Сес-жө мi адзам, мыј ваыс сушаыс сертi јөна уна.
Мед гырыг ва пространствојасыс шусөны океанјасөн,
а матерiкјас берегвиқ дорса океанјаслөн јукөнјасыс шу-
сөны морејасөн.

Карта ылын мусарлыг став интассө петкөдлөны
полушарiјөјасөн. Мөднокө, мусарсө бытө шөри вун-
дөма.

Мусартө јукөны мусар жынјас ылө меридiан
сертi.

Виқөдлөј тајө кык мусар жын ылө. Танi мусарсө
јукөма кык пелө. Најө шусөны: шујгавывсаыс — рытив-
выесаөн, вескыдлаыс — асыввыесаөн.

Тајө-жө мусаржынјас ылын петкөдлөны свет јукөн-
јас; танiсө пукталөма лыдпасјас; сөдөн красiтөма мате-
рикјас.

Свет јукөнјас пуксөмаөс мусар ылын со кыдi:

А с ы в в ы в с а м у с а р ж ы н ы н

Европа—свет јукөн	} пасјома	1
Азија—„—„—„—		
Африка—„—„—		2
Австралија—„—„—		3
Антарктида (жынјис)		6

Р ы т ы в в ы в с а м у с а р ж ы н ы н

Америка—свет јукөн	”	
Антарктида	” ” (жынјис)	6.

Став свет јукёныс лоö 6. Корсөј тајö свет јукөн-јассö глобус вылыс.

Медыжыд свет јукёнөн лоö Азија, сыбöрын Америка.

Öнi tödmödöј оке аңас. Ем кујим океан: Великiј имi Тiхiј океан, Атлантiческöј да Индијскöј.

Корсөј тајö океанјассö карта вылыс да гижышталöј, кушöм мусаржынјынöс да кушöм матерiкјас гөгөр најö.

Öнi tödmödöј да чертiтöј диаграмма, меd ескөн тыдовтчiс ыждаыс мусарвывса океанјаслөн да матерiк-јаслөн. диаграмма лөгödöј со кушöм лыдпасјас сертi:

С вет ј у к ö н ј а с л ö н - ы ж да:

Европа	10	миллон	кв.	км.
Азија	44	”	”	”
Америка	43	”	”	”
Африка	30	”	”	”
Австралија	9	”	”	”
Антарктида	14	”	”	”

О ке а н ј а с л ö н ы ж да

Великiј океан	178	млн.	кв.	км.
Атлантiческöј да Војвыв По- ларнöј море	107	”	”	”
Индијскöј океан	75	”	”	”

Ј У А Г А Н Ј А С Д А У Ж Ј А С

1. Виöдлöј глобус лиbö карта вылö да вiсталöј, кушöм интасјас красiтöма лöзов рöмөн?

2. Кушöм рöмөн красiтöма му (суша)?

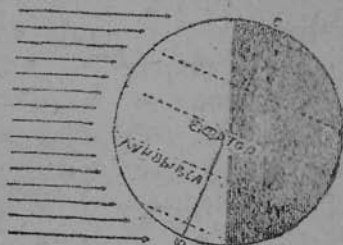
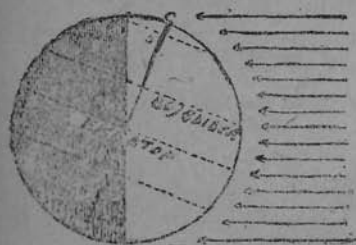
3. Вiсталöј свет јукөнјаслыс да океанјаслыс нiмјас.

4. Мыҗ унжык му вылын: суша амі ва?
5. Кушом свет јукёнын мијан Коми област? Војвывладорын амі лунвывладорын? Кушом полушаріёын?
6. Мусар жынја карта вылыс төдмөдөј Атлантическөј океанлыс пастасө.
7. Кушом океан медматын мијан областлы?

ГОЖӨМ DA ТӨВ

Му бергалө ас гөгөрыс дај шонді гөгөр. Шонді гөгөр бергөдчөм вөсна вежласө мувылын вогөгөрсә шоныд да көңыд кад: тулыс, гожөм, ар да төв.

Мулөньполусјасыс—С да Ю—шонділаңыс сулалөны бок ногөн (виқөд 47-д серпас). Сіјө бокног пөлынҗчөмыс мулөн оз вежсыв, век сещөм.

47-бд серпас. Јуң 22-д лунө да декабр 21-д лунө таңи кымын му вылө усөны шонді јүгөрјас.

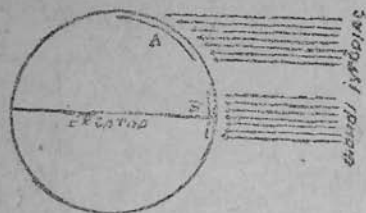
Тажө серпас вылас петкөдләма стрелкајасөн шонді јүгөрлыс му вылө усөмсө.

Јуң төлысын војвывла дорыс (С—шыпасөн пасјөма) јонжыка шоналө шонді јүгөрјасыс лунвывса полусладор интасјас серті. Мөднөгөнкө, вој полус дінса интасјасын заводҗтчө гожөм, а лунвывсаын—төв.

Өні тајө-жө серпас сертыс тыдалө (вескыд вылас) мөдтор-һын. Вожын мыҗті лоө зик мөдарө (муыд шонді гөгөр бергөдчө өҗи воөн); декабр төлысө: шонді јүгөрјас өні-һын јонжыка инмөны лунвыв полус интасјасө,—сені заводҗтчө гожөм, војвылын төв.

Кушом интасјасын шонді јүгөрјас век инмөны—төв і гожөм, во чөж? Көні вескыда усөны? Көні оз вескыда? Серт, инмөны јонжыка луншөрлаңын,—јүгөрјасыс

усоһны му вылө вескыда. Висталөй, төвнас амі гожомнас шондлөн југөрјас вескыджыка усөһны? Серт, гожомнас Сізкө гожомыд овлө шоныд сы вөсна, мыј шондј југөрјас усөһны вескыджыка.

Екваторын шондј југөрјас усөһны век вескыда (визөд 48-д серпас, Б шыпас). Полујсјасын усөһны пөлөсжыка-һин. Кымын полуслань мунаһ, сымын көзиджык (47-д серпас, А шыпас).

48-өд серп Тани петкөдләма, кызі тулыс-ар, усөһны му вылө шондј југөрјас

шусө пөс појасөһ. Пөс појассаһ өтар-мөдар бокас — шөр појасјас.

Вөзөжык полујсјаслаһ — көзид појасјас: лунвивса да војвивса.

Ставыс лөө вит појас. Корөј, тајө појасјассө глобус вылыс да мусаржыһа карта вылыс. Төдмөдөј, кушөм појасын Коми област.

Кушөм појасын медвылын овлө шондј? Көһнј медулын овлө вөгөгөрчөһнас?

Шоныд да көзид интасјас

ын олысјас да олөмыс абу 49-өд серп. Мусар јукләма вит појас вылө өткөс. Појасјас сертј олөмыс олысјаслөн да быдмөгјаслөн абу өткөс.

Медвојдөр бөстам тащөм серпасјас (визөд 63-өд мистбокыс).

Тајө серпасјас вылас петкөдләма: медвылас көзид интас көзид појасыс; улынжык — шөркөсдем појасыс интас, сесса шоныд да пөс појасыс — интас.

Серпас вылө визөдөмөн төдмөдөј, кушөм интасын кызі олөһны, кызі пастасөһны јөзыс, кушөм быдмөгјас емөс да с. в. Мөдһог-кө, мөда-мөдсыс мыјөн торјалөһны?

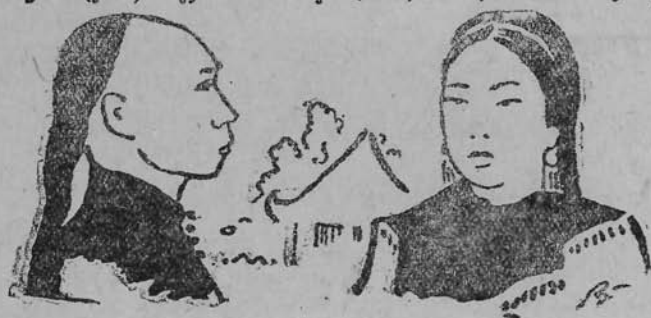
50-6d серпас. Интас серы мортлби олинногоыс да паскбмыс

Медвылас—медкөзид, куз төв да жеңид гожом,
лым да јі. Сени көзид климат. Мөд серпас вылын абу
јона көзид һи абу јона шонид, төлыс да гожомыс пөш-

51-өд серп. Жежид, сөд да виж куа јөз.

ти өткузаос. Сени шөркөддем климат. Кожмөд сер-
пасын, матөжык-һин экваторлаң, шонид интас—лым
оз услы, пыр гожом да шусө тропик бердса климатөн. Но-
мөдыс аик экваторын. Шусө тропическөј климатөн.
Олысјас (јөз) јуксөны жежид, сөд, да виж куа јөз вылө.

52-өд серп. Китајецјас.

Көзид интасын олөны һеңечјас, јакутјас, тунгусјас виж
куа мукөд јөз.

Шөркөддем климата интасјасын олөны китајецјас, ја-

•нечјас, амеріканечјас, англчана, французјас, немечјас
очјас, украинечјас белоруссјас, кавказецјас, степној јоз.
Шоныд інтасын олоны негрјас, индусјас, арабјас
да мукөд.

Кавказец

Монгол.

Англчанин.

Немец

Пембсјас да быдмөгјас абу-жө өткөдөс. Көзүд интас-
јасын олоны—јежүд ош, тулең, морж да мукөд.
Гожом кежлө татчө јона локтөны шонүд инсаң пөткајас.

53-өд өөрп. Көзүд интасы пембсјас да морт.

Олысјас виҙоны көр да
пон, пастасоны да олаин
ләсөдөны көркујасы.

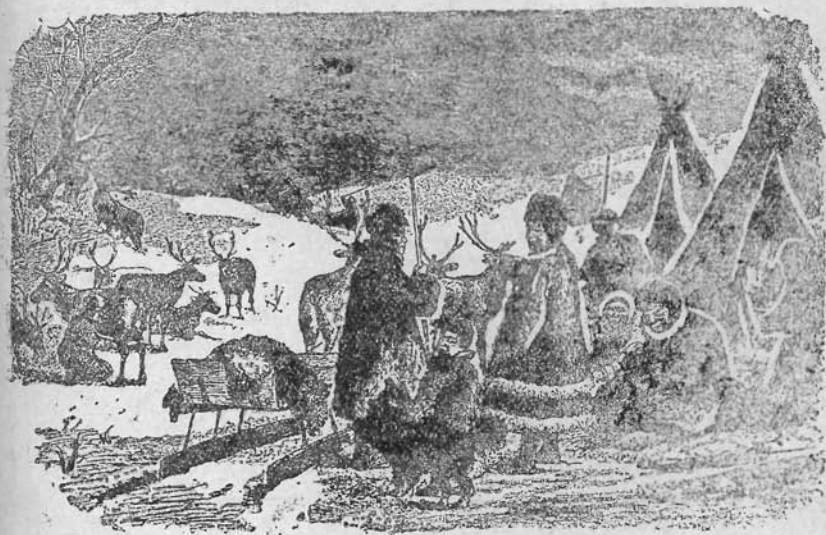
Көзыдысла тани быдмөг-
јасыс омөла быдмөны зев
жебөс. Быдмөны: кармко-
вөј кыз, да өткымын кар-
лык пожом, емөс сесга кустар-
нықјас; јона быдмө јала,
һищ; вотөсјасыс: тури-
пув, мырпом да мукөд.

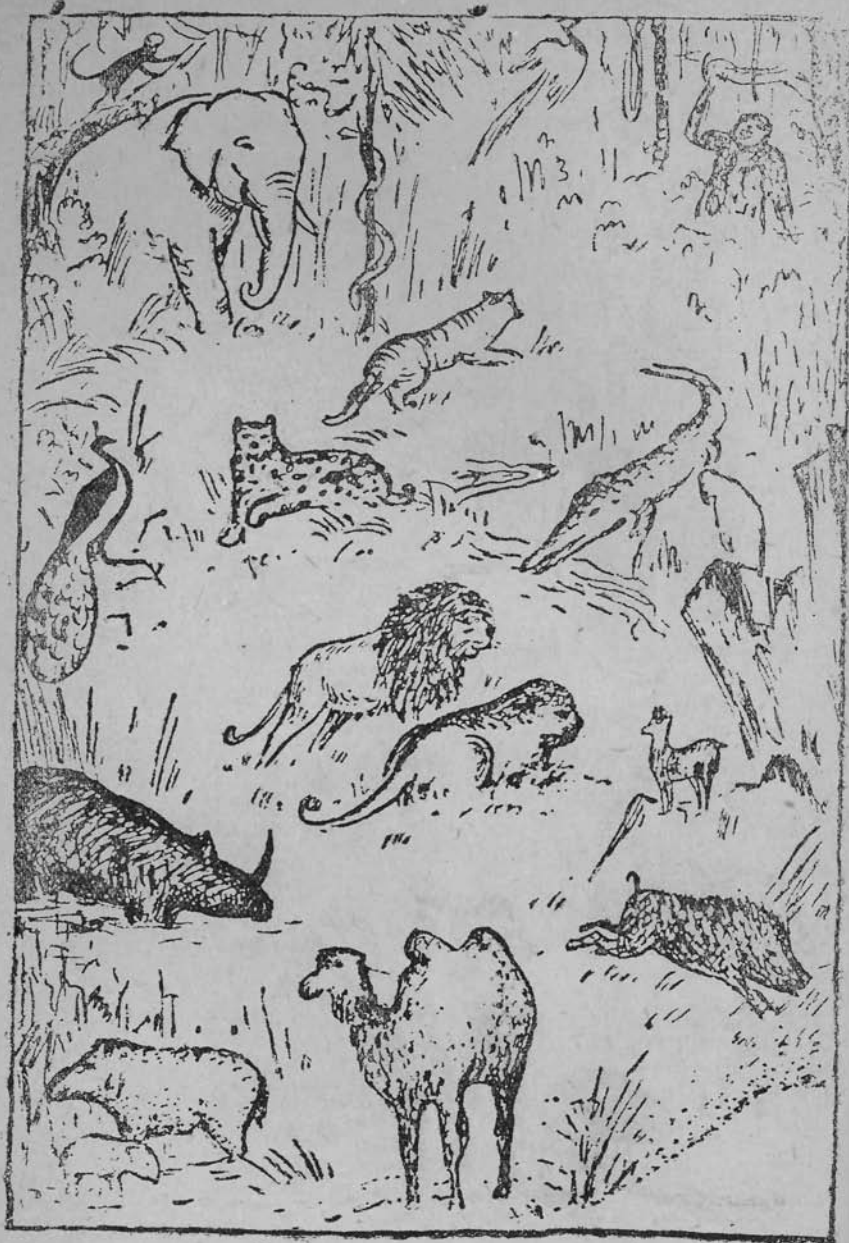
Американец

Араб.

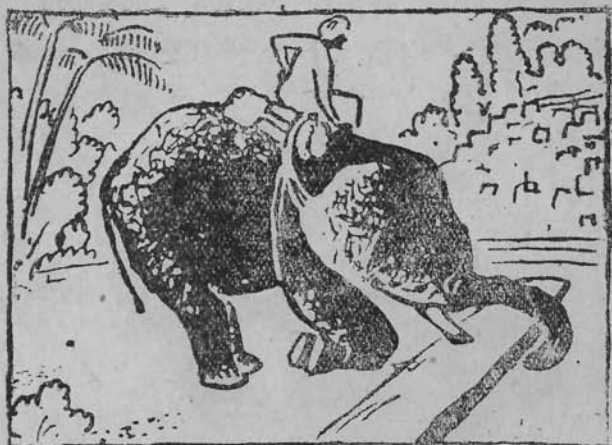

54-өд серп. Тунгусјас.

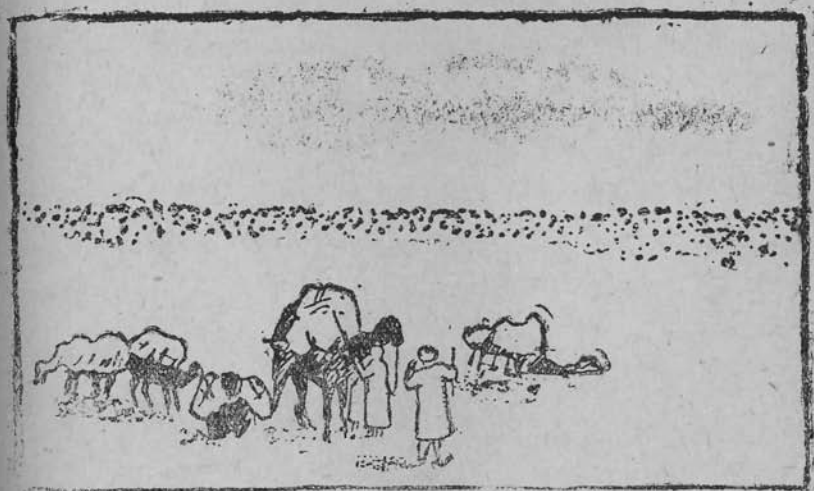

55-öd серп. Пѳе интасы пемѳсјас да пѳркајас.

Ш оныд да пөс интасјасын олөны вьвтї уна пөлөс иеміс
 јаслөн, лев, тїгр, носорог, жірафф, зебра, өбмезана, кро-
 коділ да мүкөд. Олөры вьвтї унапөлөс поснї лебачјас.

56-нд серп. Слөн ужалө мортлы

57-бд серп. Сахара пустынаын.

Олысјас ас дінаныс візөны слөн, верблүд, көза. Слөн
 ужалө мортлы: слөнөн кыскасөны, ветаөны-мунөны. Верб-
 лүдөн јона-жө сен кыскасөны. Верблүд вермө уна лун

58-64 зерп. Тропічэскай вбр.

зйк ютөг овны да сы вöсна сйөн бур ветлыны пустына-
ясөд.

Шоныд интасясын емөс пустынаяс, сени жарысла
да ватөмла нынөм оз быдмы. Увтасинясын шочиника
паныдаслөны оаысяс. Сени васөджык местаын быдмөны
палмаяс. Трөпическөй вөр быдмө вывти сука.

СССР-ын кыңзй, ыкөн на абу сөвет власт: сен кöзаина-
лөны капитамистяс. Китаын 1920-д вөсаң-нын мунө ко-
ужалысяслөн капитамистяскөд, мед лөгөдны сөвет власт.

Лыддөй ыгаясыс да газетясыс сөвет власт дор
касөм жылыс.

ЈУАСАНЈАС да УЖЈАС

1. Кор шондйлөн югөрыс му вылө усө пөлөсжыка—лу-
нын ал асылын?

2. Кушөм часясын вескыджыка шондйлөн югөрыс усө
да медјона шонтө?

Екватор гөгөр шонди югөрјас усөны медвескыда да
сени медшонид. Мед ескөн гөгөрвоны, мыјла овлөны төв
да гөжөм, колө төдны, кызй муыс ветлө шонди гөгөр.

1. Уж. Класс жождө мелөн вөчөй чут да метр кутта
көвјөн мелөн сйө чут гөгөрыс чертөтөй жојас кыщ.

Чут шөрө пуктөй өвтөм сис—шонди пыдди. Кыщ ви-
дорас кушөмкө интасө пуктөй глобус, кызй петкөдлөма
серпас вылын—Му пыдди. Ми төдам, мыј Му чөрс
помјас кутасны пөлынөн сулавны. Глобус сувтөдөй сйзй,
мед сисладорсаң кутас югөрыс инмыны кыкнан полус-
јасас.

Ташөм положеннөын Му овлө тулыс воігөн, март
21д лун гөгөр. Кызй кутас сислөн югөрыс усны экватор да
полусјас гөгөрө? Пемыд местаын зев лөсыда пондас
төдчыны сис югөр усөмыс глобус вылө.

2. уж. Оні кыщ ви-пөлөн кутам вештыны глобуссө
шужалаң, мед сөмын мучөрспомјаслөн (полусјаслөн)
пөлынныс ез вежсы. Кор Муыс мунас кыщ ви-өдыс нө-
лөд пайсө, секилөсыда Шондйлөн (сислөн) югөрјасыс ку-
тасны инмыны војвыв полусө, а лунвыв полусө оз кутны
инмыны.

Глобуссö бергöдлöј гозмöд пöв ас гөгöрыс да вiзöдöј интасјассö Војвыв полус инјасыс. Пемдылöны оз најö суткi чöжнас? Овлö оз војыс сiјö каднас?

Сiз-жö вiзöдлöј, мыј лöö сiјö каднас лунвыв полус интасјасын суткi чöжөн. Овлывлö оз луныс суткiнас?

Му пасталаас öткуча-ö овлö луныс да војыс? Кодыс куча-жык? Кущöм полушарiјаын лöö гожöм, тöв?

Јунь 22öд лунјас гөгөр мијан војвыв полушарiјаын овлöны медкуча лунјас да меджеңыд војјас. Возö вылö најö назöңикөн чiнöны. Тајö луныс шусö гожса солнцестојанiјöөн. Тајö каднас шондi лучјас усöны зiк вескыдасö оз экватор дорын, а $23\frac{1}{2}^{\circ}$ војвыв шiротa гөгөр. Сiјö вiчыс, кодi мунö тајö градус вестыс, шусö војвыв тропiкөн.

3 уж. Нуыштам нöшта глобуснымöс возö öтi четверт кыщ мында, мучöрслыс направлеңнöсö вежтөг. Первојја уж моз-жö тöдмöдöј глобус вылыс: 1. југөр да пемыдлыс граңчасö; 2. лун-војлыс кучтасö; 3. полус гөгöрыс лунвој.

Тащöм положеңнöын Му овлö септaбр 24öд лунјас гөгөр (арса равносeјствiјö).

Кущöм во гөгөрса кад воö војвыв да лунвыв полушарiјасын (гожöм, тöв, ар, тулыс)?

4 уж. Глобус вештам нöшта сiз-жö öтi четвер кыщ мында. Мыј лöö полусјас дорын? Куча-ö лун да вој öтi-мöд полушарiјаын? Петавлö оз шондi Војвыв полус интасјас гөгöрын? Лунвыв полус гөгöрын?

(Мијан инјасын тащöм кадыс овлö декабр 22öд лунјасö тöвса солнцестојанiјö). Кущöм во гөгөрса кад лунвыв да војвыв полушарiјасын?

Тајö луннас шондiлөн југөрјас вескыда усöны $23\frac{1}{2}^{\circ}$ лунвыв шiротa вiз интасјасын (лунвыв тропiк вiз).

5 уж. Глобус вылыс корсö ассыныд оланiнтö да тази жö тöдмöдалöј, кызи вежласö во гөгөрса кад.

VI КЫҢ ОЛҢНЫ УЖАЛЫГ ЖӨЗ МИЈАН РАЈОНЫН ДА ОБЛАГТЫН

(Географическөј обзор)

КОМІ МУ

Пујасыс јывјаснас кымөрсө һулөны.
Төвныркөд венчигөн һөжжөһик шулөны:
„дыр-на ми сулалам, дыр...
Комі му мијанөн тыр“.

Черіјас гажаа ва пыщкын ворсөны,
Лебачјас быдлаын, быдлаын горзөны...

Јујаслөн візулыс лөһ,—

Вералө налөн лөз вөһ.

Тундраын војтөлыс шувөбөн ветлөдлө,
Вој море шычөма—збој лунсө петкөдлө.

Тундраын зев уна көр...

Олөмыс сетөні скөр.

Комі му пыщкөсыд быд бурөн тырөма,

Му піө озырлун уна зев пырөма,

Озырлун другөн оз быр.

Заводјас вөчалам тыр.

Выл Паш

КЫҢ НУӨДӨМА РАЈОНЫРОВАҢҢӨ

1775 воын роч му вөлі јукөма губерһајас, ујездјас,
вөлөстјас вылө.

Важ права дырјі губерһајас, ујездјас лөсөдөма вөлі
сіңі, мед ескө помешщікјаслы, чіновһыкјаслы, поліцейс-
көјјаслы лөсыджыка позіс бергөдлыны јөзөн кың налы
колө, перјыны вот да с. в. Економіка боксаһыс ез лыс-
дыслыны. Сің-жө ез лысдыслыны торја націоналност-

жаекөд. Нарошиө вөлі суйөны најөс унжык губернаө, мед најөс торјөдавны да һөжжөникөн пөртны рочө. Ас кывја јөз выlö вјөд'сны зев лока.

1929-д вosan став СССР-сө рајонјрутөма. Рајонјрутөтөз јона ужалис Госплан, төдмалис став СССР-сө економика боксаң, мед ескө торја крајө отувтны откод овмөса рајонјас. Сја і лоі лөсөдөма. Шуам: Војвыв крај озыр вөрөн, јона поңө паскөдны вөр промышленност. Сетчө пырөны вөраиңас Печера, Меңең да Вој-двина јујас пөлөныс. Иваново-Вознесенскөј рајонын јона паскалөма текствилнөј промышленност, Москва гөгөрын—гырыс уна пөлөс промышленност, медјона—електрической. Централно-Чернозомнөј рајонын—һаң ужалом, важ Уралскөј областын—көрт чугун вөчөм, с. в.

Важ опытјас петкөдлөны, мыј абу выгөднө стрөитны фабрик-заводјас кытчө вескалө. Абу выгөднө шуам, вөчны көрт да чугун уралса рудаыс Војвыв крајын, а Ежва—Печераын лезөм вөр пилитөдны Урал областын.

Өнi, кор СССР паста стрөитөныгырыс фабрик-заводјас планјастөг ужавны оз поң. Економика да культура торја крајјасын вермасны кыптыны сөмын секі, кор став-сө лоө вөчөма воңвыв бура арталөмөн, план сертi.

Рајонјрутөм крајјаслөн (гырыс областјаслөн)—оз ков чугны автономнөј націоналнөј областјас економической областјаскөд—планјас вөчөм да на сертi економика да культура кыпөдөм—медыжыд уж.

Өнi со кушөм сiстема: 1) крај, область, 2) рајон, 3) сiкт-сөвет. Мијан Војвыв крај пырө РСФСР-ө

Војвыв крајө пырөм понда Комi областлөн автономнөј правајасыс ез чiнны. Економика боксаңыс област век отарө јонмө. Культура боксаң—сiз-жө. Комi областлөн аслас торја бјуджет.

КОМИ ОБЛАСТ

Комi област СССР пыщкын лоө јевропейскөј јукөнын асыв-вој вылын.

1921-д воын мај 5-өд лунө ВЦИК прејидиум вылын, вөлі кывзөма доклад Комi автономнөј област лөсөдөм јылыс.

Медбөрја районированњо нуодом бөрүн областö пы-
рисны: Усть-Илемскöй уезд ставнас да 20 вöлöст Ярени-
скöй уездыс, Печера уезд Тиманскöй тундраын да Пус-
точерскöй вöлöстыс öтдор), Пысскöй селсовет (Мезен-
скöй уездыс). Слудскöй вöлöст (Вятскöй губернаыс),
Курјинскöй да Усть-Угинскöй селсоветяс (Уральскöй обла-
стыс), Щугорскöй, Тр.-Печорскöй да Савиноборскöй вöлöст-
яс (Чердын уездыс).

1929 воын мїжан Коми област пырис Војвыв крајö. Об-
ластлөн граңцајас лоины ташöмöс: асыв-вој боксаң гра-
нїчїтчö Урал областкöд, рытывті—Војвыв Крајса асыв-
выв районјаскöд, лунвывті—Нїжегородскöй областкöд.

Областлөн террїторїја арталöны 393, 400 кв. кілометр.
Тайö террїторїяыс јукгö со кыз:

Градјас	3100 га.
Мујас (пашња)	64.100 га.
Вїзјас (луг)	323.200 га.
Вöр	29.989.900 га.
Керас да весас	546.100 га.
Пöскöтина	41.100 га.

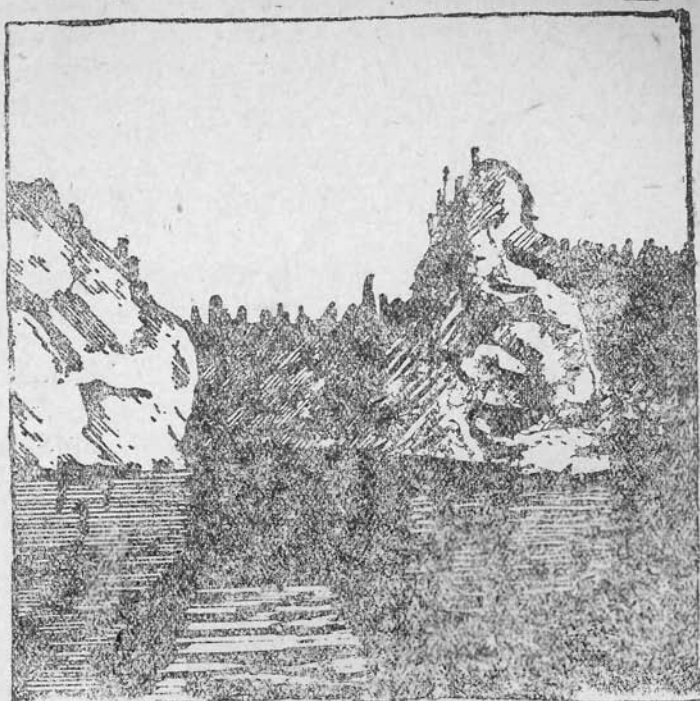
Коми област пуксöма Грїневечсаң 46°—66° асыввыс
долгота костöд да 59° 30—70° војвыв шїрота костöд.

Релјеф характерїзујтчö мылкјöс водоразделјасöи.
Печераса бассейн пуксöма улыс местаö. Öтар боксаңыс
Урал гöра, мöдарсаңыс Тїмаңса гöрајас. Ежва да Сык-
тыв бассейнјас—равнїннöјöс. Печера бассейнын емöс жу-
жыд местајас (гöрајас), шуам Сабла да Темпос-їз гöра-
јас. Налөн жухтаыс 2100 метр кымын. Увлаң заводїт-
чö зев уна јујаса да шорјаса плоскогорїјö.

Медгырыс јујасыс областаным ташöмöс: Печера Еж-
ва да Лува. Печера заводїтчö Урал гöрасаң, кухтаыс
сылөн 2132 кілометр гöгöр. Печера јывса вожјасыс ві-
зывтöны зев öдјö да јона порогöе; кымын увлаң—сымын
візулыс назмö. Улыс течењнöыс тулыснас паскавлö 10
кілометрöз. Војвыв океан усїгөн торјалö уна вежö. Шöр-
саңыс кымын Печера ју уна ваа да жужыд. Печера ју
аслас вожјасöн паскöдчö зев паскыда, 271,6 сурс кв. кіло-
метр гöгöр.

Гырысжык вожјасыссылөн—шужа боксаңыс: Во-
лоснїца, војвыв Мылва, Велју, Лöмју, Кожва, Іжма да

Ціма; вескыд боксаңыс — Ілыч, Пөдчерем, Шугор, Ара-
неч, Уса да мукөд. Тажө вожјасыс бара-жө вожалөны.

60-өд серп. Шугор ју.

Уж. Карта вылыс корсөј Печера ју да сылыс вож-
јассө.

Ежва ју ыжыд-жө, усө Војвыв свинаө. Ыжыджык вож-
јасыс сылөн—шужавывсаң: Лунвыв Мылва, Немју, Вој-
выв Келтма, Лөкчим да Сыктыв; вескыд боксаң—Висер,
Нобју, Мажа да Јемва. Лапкыд ва вөсна гожөмын гы-
рыс паракөдјас ылөң катаыны оз вермыны.

Луза ју Војвыв-свина бассейнө-жө пырө, усө Југ јуө.
Волга бассейныс мјан област пыщкө пырөны Кама
јулөн вескыд вожјасыс: Лунвыв Келтма да Веслана;
Вјатка јулөн вожјасыс: Кобра да Летка.

Уж: карта вылыс корсөј тајө јујассө, налыс вожјассө.
Мјан овмөсын јујаслөн төдчан луныс вывті ыжыд.
Прамөј тујјас өнөң мјанын ез вөвны, көрттуј да шос-

сөтүсө Һөважысаһ-на һөндисһы вөчһы. Став грузсө ми вөли мөдөдәм—вајам ва түйөд. Ортси да пыщкөс рынокө петкөдлим вөр, пушһына да мукөдтор, областө пыртлим продовольствийө, көм-паскөм, көртакөлүј визму ужалан машинајас да с. в.

ШИЈАН ЈУ

Уж: Велөдөј ас сикт гөгөрсә ју тащөм план сөртһи.

I.

1. Кызі шусө һимыс тијан јулөн (либө шорлөн)?
2. Кытысаһ заводитчө јылыс: һурсаһ, му пыщсаһ, тысаһ?
3. Кытчө усө јуыс?
4. Ылын-ө јуыс школа динсаһ?

II.

5. Ем абу ју вылын жындијас, замивјас, костјас?
6. Содлоһы—чинлоһы-ө јујасһыд, али колөһы вөр-ыывтөг?
7. Ödjö-ö визувтө ју, овлө оз берөг буждөмјас?
8. Сөз али гудыр ваыс?
9. Кущөм ју пыдөсыс: лыа, гама, сој да с. в.?

III.

10. Јона-ө чуклөг јулөн ватујыс?
11. Кущөм берегыс: крутөј, лажмыд, ләпкыд, жу-жыд; кустјас быдмөһы али вөсса?
12. Емөс абу ју вылын друг жумјас, ләпкыд инјас, порөгјас?

IV.

13. Јона-ө паскавлө јуһыд тулысын?
14. Пуксө оз тулысын замивһөј визјас вылө ил?
15. Уна-ө турун воө быд гектар замивһөј виз вылыс? Кос виз вылыс?
16. Ем абу јудорын мелһыча, кущөм буртор сийө ва-јө јөзыслы?

V.

17. Мыјөн ветлоһы ју вывти гөжөмын (паракодөн, пыжөн)? Кущөм интассаһ да кытчөз ветлоһы пара-кодјас?

18. Кушом грузјас, новлодлоны ју куџа, кытысаң, кытчоз? Мыј бурыс ју куџа ветлом-муномын да груз новлодломын?

19. Ју куџа кылөдлоны оз вөр? Кыџи кылөдоны: моллөн, пурјасөн, лотовкаөн?

20. Овмос кыпөдомын кушомжык значеңңоыс тјан јулөн? Сорјасөжык?

21. Јона-ө кыјоны чері? Мыјөн? Кушом черіјас мед уна кыјоны? Ас сојом выло сомын, амј вузос выло щощ?

22. Ем абу посјас ју вомөн? Коди төждысө на вөсна? Мыј бурыс јөзлы наыс?

Тајө план серті крајеведческой кружокын төдмөдөј ставсө. Изучитөм торјассө чукөртөј школаө — уголокө. Кутөј јитөд рајонувса крајеведческой обществокөд. Оз-ө поз бурмөдны јулыс бурлунсө? Кыџи? Кыпөдөј вопрос бурмөдом куџа: весавны, жуждөдны, буждөдомкөд вермасны да с. в.

Климат. Температура серті област јуксө кык пелө: — војвыв да лунвыв јукөнјас. Ежва да Сыктив рајонјас гөгөр шоныджык Печера гөгөр дорыс.

Вогөгөрсә шөркоддем температура областын $+ 0,5^{\circ}$, гожса тепература $+ 11,9^{\circ}$, төвса $- 9,1^{\circ}$. Медшоныд кад во гөгөрын јул төлыс, а медеа көзыд — јанвар төлыс. Шөр температура бара-жө абу өткод, шуам, јул төлысө Ношулын $+ 17,7^{\circ}\text{C}$, а Шугөрын $+ 11,3^{\circ}\text{C}$. Кыџ во сајын кымын Шугөрын төлын вөлөма — 54° , ташомөзыс летчывлө, ферт, зев гежөда.

Печера ју гөгөр, температураыс век көзыджык.

Мыј понда мјан областын ташом климатыс?

Мі төдам һин, мыј вөсна овлө төв да гожөм. Мі төдам, мыј полусјас дорын медкөзыд. Мјан областным — војвылын. Матын поларнөј појас да Војвыв поларнөј көзыд море. Јонжыкасө пөмтлө војтөв. Мыј вөсна төлыс мјанын куџжыка пукалө гожөм серті, позө гөгөрвоны возза сорњјасыс. Мөвпыштолөј да висталөј, асныд. Мөвпыштөј да висталөј, мыјла шондлөн југөрјасыс јона пөлөса усөны војладорын, медеасөһин төвса кадө? Оні сесса вөчөј вывод: мыј понда мјан областын ташом климатыс?

Лымзер област паста усө шөркөд-дема, во гөгөр-чөж равномернөја. Перчера ју гөгөр бара-жө јонжыка усө лымзерыс.

Гожа кадө унаыс воэ көздөдлө (мыла?) да сы вөсна кынмывлөны һаңјас, пуктасјас. Кынмывлөны быдмөгјасыс оз сөмын Печера гөгөр, весіг-і Ежва ју гөгөр.

Лымзерыд мијан областын јона төдчанатор. Өт-кө, јујасным зикөз оз космывны, а ті төданныд-һын јујаслыс коланлуңсө. Мөд-кө, лымзер серт-и быдмөны турунјас, һаңјас, да быдсама пуктасјас, шөщ-і вөрным, а вөрыс-өд мијан Сојузлөн да областлөн озырлуң.

Областын мус-ин зев уна с-икас. Емөс со кушөм мус-инјас: дерновөј, подзол-истөј, песчанөј, подзолјас, полу-болотнөј, болотнөј, долиннөј. Мус-ин пыщкас ем су-т-инок, супесок, лыа, сөкыд суг-линок. Сојед-а мус-инмыс еща.

Уж. Екскур-сиядн ветлөј да ас с-икт гөгөрыс чукөрт-төј мус-ин с-икасјас. Ег-вествозна-һ-нө урок вылын сор-һ-ит-төј, кушөм мус-инмыс в-из-му ужалөмын, бур да лок кушөм мус-ин вылын быдмөны кушөм пујас да с. в.

В-из-јас вылын быдмөны: пыреј, т-имофејевка, урбөж, ежөр, гөрд да жежыд-јур (клевер) да с. в. Медбур турун-јас быдмөны Печера в-из-јас вылын. Сы вөсна сені јона по-чө паскөдны скөтвөд-итөм. Өн-и чорыда-һын бост-ч-исны тајө моғас: Печера рајонө — Уст-кожваө лөсөдны фураж-нөј совхоз. Тајө совхозлөн в-из-зыс 48000 га. 1932 воө кутчы-с-исны лөсөдны Уст-Ус-инскөј молочно-животновод-ческөј совхоз. (Местаыс ем 25.000 га) да Кожвинскөј совхоз (20.000 га).

Вөрын быдмөны уна с-икас щакјас да вотөсјас: јел-дөг, белөј гр-иб, масле-һ-ник, рыж-ик, урщак, гөрд гоб; нув, чөд, мырпом, озјас, сетөр, өм-из да с. в.

Сојөм-јуөм заптөмын вотөсјаслөн коланлуныс ыжыд-жө. По-чө щак-вотөссө вел уна заптыны төв кежлө да сојан с-икассө вежлавын.

Уж. Екскур-сия вылын төдмасөј, кушөмжык местаын быдмөны кушөм щак-вотөс. Шуам, јелдөг ра-дејтө быд-мыны вөрын, васөд-жык инјасын, вөр оз лез кынмынысө быдмиг костаыс. Бостам мырпом, быдмө сөмын һур-выв-јасын, сылы колө уна ва. Та-зи-жө төдмөдөј мукөд щак-вотөсјас јылыс.

Чукөртөй тiјан гiкт гөгөр быдмыг щак-вотөсјас, рiсујтөй да школааныд өшлөј. Мөвпыштөй, кызi пондан-ныд лөгөдчыны школа градјораныд өмiз, озјас, сетөр да с. в. садiтөм јылыг.

Төдмөдөј, јона-ө тiјан гiктсајас вотөны щак-вотөссө, кытчө iналөны; агныс сојөны-ө, кооператiвө вузалөны-ө да с. в. Кытчө нуө кооператiвыс вотөсјассө?

Областным јона вөра. Медјонасө быдмөны козпу да пожөмпу, омөмжыка — кызпу, ңывпу да пiпу. Печера гөгөрын быдмөны: ношта ңiјапу да суспу. Област пагтала быдмөны: бад, лөм, пелыс, лопу да мукөд кiлма пујас.

Мiјан областлөн вөрыс — озырлун. Революцiја бөрын медчасө кыптiс сылөн төдчанлуныс. Вовыс-воө содө вөр-лезөм. Вөрыс колө странааным выль фабрик-заводјас, выль постројкајас стрөјiтөм вылө. Вөрсө јона петкөдам заграңичаө да странааным вајам машинајас вөчан машина-јас да мукөд колантор. Та јылыг мi вөзын јонжыка сорңи-там.

Уж

КУЩӨМ ВӨРЈАС (ПУЈАС) ЕМӨГ ТIЈАН ГIКТ ГӨГӨРЫН. КУЩӨМ ПУЈАС КОМI МУ ПАГТА.

61-өд серп. Вөр.

1. Гiжөј, кущөм ңима пујас емөг тiјан матi гөгөрын. Төд-малөј, кызi рочөн шусөны.

2. Торјөдөј на пөвсыс лыс-ка пујассө да корја пујассө ас-лыныс грапаө.

3. Кущөм пујас быдмөны јагын, пармаын, раскын, сор-дын?

4. Кущөм пујас нөшта емөг Комi муын? Ем абу тiјанладор-рын: суспу, ңiјапу, ңывпу, ңип-пу, сiрпу?

5. Кущөм пујас лыддысө-ны сiра пујасөн?

6. Кущөм пөлөс вөр медса уна тiјанла дорын: пожөм

вөр-ө, коз вөр-ө, нөшта кушом? Артыштој да вөчөј диаграмма сы жылыг.

ЕКСКУРГИАОН ВӨРӨ ВЕТАПОН ТӨдМАЛОЈ:

1. Бостөј мыјкөйжа да тор (участок) вөрғыс (со квадрата метр пагта) да зилөј лыдсыны кымын пу сени бьдмө. Кушом сикас пу медга уна сурө.

2. Школаад сесга арталөј, уна-ө, кымын пу сурө квадрата километр пагта улыг.

3. Төдөдөј арлыдсө кушомкө пулыг мыр вундас сертыс. (Томжык пујаслыг шоңо төдны ув сертыс).

4. Чукөртөј да вайөј муңејаныд вужнас ңешкөмөн, мы бьдмө пујас кынчө вөрјасын подулас: јагын, пармаын, ңурөд јегірын (вотөсјас, турунјас, ңишјас).

Эвер-пөтка областын јона ем. Сук вөр, шыңитөв лөң јујас, ңурјас да тыјас, уна сојан — ставыс тајө бур услөвјө эвер-пөткалы. Но важ сертө эвер пөткаыс јона чинис. Лок нога, безхочајственнөја кыјсөм јона чинтис эвер-пөтка лыдсө. Дона куа эверјас зикөз бырөны.

Шуам, собом — тајө дөна куа эверыс колема сөмын Печера гөгөрын өтка-өтка местајасын.

62-өд серп. Куңыца

63-өд серп. Рыс.

Кыјсөмыд мијан областын јона-жө төдчанатор. Пример ныдды бостам тащөм лыдпасјас:

1930-д воө кыјөма област пагталаыс:

Ур	1.473.000
Сөдбөж	40.000
Көч	155.000
Гөрд руч	1.000

Эверсö ставсö кыјома сiјö вонас 1. 687. 200 шайт дон.
Пөтка кыјом быд во вöли 360.000 гозјöз, 200.000 шайт дон.

64-8d серп. Руч.

Эвер-пөтка продукцијасö областыс быд во шөркоддема петкөдöны 1,5 миллион шайт дон.

Они областаным лөгөдалöны заповедникјас, сес оз поэ кыјны некушöм эвер ни пөтка. Сешöм заповедниксö лөгөдöма Илыч дорын — вел паскыд вöраин.

Охоттоваришществојаслы, кыјсан артемјаслы пуктöма мог — тöлкмөдны эвер-пөтка кыјомсö да лептыны заграичаө петкөдан тајö продукцијалыс лыдсö.

Медјонасö мијан вөрјасын олöны ур да сöла; најöс јона кыјöны. Област пастала олö рыс, олöны куңичајас, соболјас, колонок, кидус. Собољас да кидусјас олöны сöмын Урал гөра бокјасын. Област пастала олöны: сөдбөж, ласка, норка, россوماха, ош. Вашырјас олöны вөрјујас пöлөн.

65-8d серп. Көч.

Ежва да Сыктив рајонјас гөгөр олö кöјин. Руч олö Област пастала. Тундраын олö песец.

Быдлаын вöрын олöны кöчјас да урјас. Урал гөра бокјасын олöны вöлнөј көрјас да јөрајас:

Морт виэö тащöм пемöсјас: вöв, мөс, ыж, кöза, порс да војвылын — көр.

Пөткајас мијан вөрјасын тащöмјас олöны: сöла, тар, дозмөр, байдөг. Тулысјасö волöны уткајас да арын бөр шоныдинö лебэöны.

66-8d серп. Ош.

Посни лебачјас пөвсыс олöны: пышкај, сырчик, петушок, жоң, пыста да с. в. Хишнөј лебачјасыс: варыш, суэ, каша, рака, сiэ да мукөд.

Пёткатö мiјан областын омöла вiзöны. Курöгјасöс ескö вiзöны дај сен ещаöн да кужтöг. Курöг вiзöмтö мiјанын

67-öд серп. Зозöг

68-öд серп. Утка

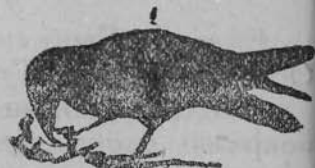
поэö дај колö јона паскöдны, медсасö-нын колхознö овмöсјасын. Курöг вiзöм помыг бостан продукция бур мöдас вöлöга.

69-öд серп. Гиз.

70-öд серп. Тар.

71-öд серп. Рака.

Областным јона озыр черiөн Черiыс јонжыкасö олö Печера ба сејнын—Усцылма, Iжма да Мылдин рајонјасын. Сенi олöны: сöмга нельма (гöрд јаја черiјас), сiг, јокыш сiр, налим, јöрш, гыч да мукöд. Ежва јуын нöш

та олöны стермад да јодi.

Воыс-воö черi кыјöмыс содö. 1930-д воö област пасталаын вöли кыјöма 2150 центнер черi.

Черi продукция содтöм—ыжыд мог. Черикыјöмöв вескöдлыс кооперацiјалöн да черикыје артелјаслöв мог: ладмöдны, кыпöдны черикыјöмсö, медым ескö черис бокыс не вајны областаным.

РАЈОНЈАС ДА ОЛЫСЈАС

Медбöрја рајонированнö нуöдöм бöрын Коми Област јуксö 11 рајон вылö. Област паста лыдыссö 136 сiкт

сöвет да öтi поселковöй сöвет. Областын сöмын öтi кар — Сыктывкар.

Мыйла-нö ескö та ыжда областын сöмын öтi кар? Карјас лöоны сешдöм местајасö, көнi паскалö фабрично-заводскöй производство. Сар правительство војдöртö ез тöждыгылы ас сорњија посњи јöз пöвсын промышленност лöсöдöм јылыс. Сы вöсна революцијаöз мијан промышленност вывти омöма вöли паскалöма. Кушдöм заводјас вöлины (Нувчiмса, Кажымса да с. в.), најö пукеöмаöе Сыктыв ју војјас пöлөн. Сыктыв јулөн устҗöыс лöи медбур географическöй пунктөн—сетчö чужис Сыктывкар.

Öнi мијан областын пондасны стрöитны выльгырыс заводјас. Чужасны вылькарјас ташдöм промышленнöй центрјас гөгөр, примернö, Iжмаын, Ухтаын, Печераын да с. в.

1931 во јанвар 1 лун кежлö Комi Областын олыгыс вöли 284,171 морт. На пыыс комыыс 82,1%. Олыс сертi плотностыс зевичöt: 1 кв. километр вылö воö0, 72 морт.

1913 воö грамотнöйыс вöли 27%, а 1931 во лöи 74%.

Војдöртö ас сорњија посњи јöзлыс грамота кыпöдöм јылыс некöдi ез тöждыгылы. Сар правительстволы вöли кивыв пемыд мортыд, сiјöс кокњыжык ылöдлыны, пöртны покорнöй рабö.

Сöмын Октабрса революција бöрын ас сорњија јöзлы воггис вескыд туј. Најöлы, мукöд јöзлы моз-жö, сетисны вöла течны выльолöм, волöдчыны. Коммунист партија вескöдлöм улын быд сорњија ужалыс јöз öнi кыпöдöны ассыныс културностсö, медым регыджык кадөн стрöитны социалистическöй олöм: бырöдны мортөн мортöс нарвiтöмсö, најтсö, некултурностсö...

Област јуксö ташдöм рајонјасö: Прилузскöй, Сысомскöй, Сыктывдинскöй, Удорскöй, Сторожевскöй, Кулöмдинскöй, Тр-Печорскöй, Iжмо-Печорскöй, Устҗылемскöй, — Уст-Усинскöй да Јемдинскöй.

Быд рајонлыс чужöмсö петкöдлö со кушдöм табыца: (вiд. 86-öд лстб.)

Уж: тајö табыца сертыс лöсöдалöй диаграмјас да öшöдöй класс стенаныд.

Уж. Классаныд ставныд гiжалöй ас рајонса селсöветјассö. Сесга тöдмалöй ас рајон јылыс со кушдöм даниöй-

	Кар да районяс	Террито- рија сурс гадн	Став о лыгыс	На пые комі		Селсовет лыд
				Ставыс	% %	
1.	Сыктывкар	—	9,477	6,939	73,2	—
2.	Прилузскöй	16,2	33,307	22,522	67,6	13
3.	Сысоьскöй	19,1	35,664	22,856	64	13
4.	Сыктывдинскöй	18,4	43,323	40,761	94	21
5.	Жемдинскöй	20,7	37,415	29,671	79,3	16
6.	Удорскöй	30,1	14,922	14,777	99	10
7.	Сторожевскöй	16,7	19,980	18,847	94,3	10
8.	Куломдинскöй	42,6	36,802	32,718	89,4	15
9.	Тр-Печорскöй	56,5	5,494	5,376	97,8	6
10.	Ижмо-Печорскöй	114,9	32,990	32,406	98,2	24
11.	Уезцілемскöй	58,2	14,767	1,640	11,8	9
Обл. паста .		393,4	284,171	233,284	82,1	137

яс: а) районлөн площадь; в) олыг лыд; с) районуны кымын робочöй, крестянын (колхозник, жеделочник); d) кымын с/совет; е) районнöй центрлөн ким; к) районнöй центрнын олыг лыд.

Кушöм ужяс вöчöны тижан районса жöз?

Бурöс-ö тујјас? Мыј мөвпалöны да вöчöны тујјас бурмөдöм куша?

Емöс-ö матын фабрик-заводяс, выл строительство?

Кушöм районяскöд граңичтчö тижан район? Јитчöй ортча районса школаяскöд.

КÖНИ НÖШТА ЕМÖГ КОМІЯС

Комі областыг лунвылынжык, Кама ју пöлөн, олöны комі-пермјакяс. 1925 воын Урал областувса комі-пермјакясöс öтувтисны Комі-пермјак округö. Став олыгыс Комі-пермјак округулас лöö 150.000 кымын, на-пышкыг роч-

јас 31.000 кымын. Округувса учређењејасыс налөн Кудымкарын.

Комі-пермјакјас олөны Һаң ужалөмөн, кыјсөмөн да кер лезөмөн. Налөн сорһыныс Комі областувса коміјас (зырана) сорһыс Һеуна торјалө, сїјөн Һигајас лезөны асланыс сорһиногөн. Школајасаныс велөдөны ас кыв выланыс.

Важөн комі-пермјакјас вөлөмаөс помещіікулын. Став вөр-ваыс, буржык візмуыс вөлөма помещіікјаслөн. Быд-торјыс, весіг чері кыјөмсыд-і, щак вотөмгыд-і, вөлөм лоө мынтысны помещііклы. Јона зескөдөмысла комі пермјакјас унаыс кыпөдлывлөмаөс бунт, сөмын кокһөд перјыны Октабрса революціјаөз абу вермылөмаөс: помещіік вөлөм корас сар-правітельстволыс војска, бунтујтчыс крестанаөс нөјтас розгаөн да ыстас Сїбырө.

Комі-пермјак округыс рытиввылынжык, Кама ју бердас-жө, олөны Јатка рајонувса комі-пермјакјас.

Сегса коміјасыд емөс ылі местајасын, выл олан інө („Сїбырө“) мунысјас. Ізваыс унаөн муномаөс Об ју вьлө (важ Тобольск округулө) да Мурманө (өніја Мурман округулө). Сені најө олөны көрвізөмөн да кыјсөмөн. Еж-васа да Сыктиввожса унаөн муномаөс Тумен округулө да мукөдлаө Сїбырө. Сенјасын олөны Һаң ужалөмөн; кыјсөмнад омөла-Һын најөвітчөны. Öні і сетчөс комі школајасын-Һын пондісны велөдны коміөн.

Карта вылыс коргалөј комі јөз оланінјассө.

КӨНІ ДА МЫЈТА ЕМӨС КОМІЈАС

1. Комі областын	191.245
2. Урал областын:	
Комі-пермјак округын	117.394
Верхне-Камскөј рајонын	4.610
Перым	6.097
Тагіл	3.949
Тумен	4.365
Тобольск	6.003
Ірбіт	295
4. Кардор	3.862

5. Аеңиңград областын:	
Мурман районын	715
6. Сібырын:	
Омск районын	3.534
Барнаул „	2.755
Біјск „	1.205
Каменскөј „	444
Кузнецкөј „	3.884
Минусинск „	3.143
Новосібірск „	1.573

КЫҖӨМ

Комі муын вöрыс помтöм.
 Öмök кыјсö, оз тај вош.
 Парма расын абу шуштöм,
 Көт зев матын ветлö ош.

Ветлö Öмök парма шöртi,
 Tödö—кодар лун да вој.
 Ур-кö олас—туј оз вошты,
 Кыјöм бöрын пон оз сој.

Ветлö һурöd, ветлö јагöd,
 Видлö ју пöлöныс сöрт,—
 Зiла мырсö жежыд понкöd:
 Мырсытöгыд ур оз шед.

Мукöd лунö вöрö пемдö,
 Лоц-да дорын узас вој.
 Понјыс көзайнöс вiзö,
 Медым вöрса звер оз сој

ОШ КЫҖӨМ

(Кыјсыслөн вiст).

Чукöртчим öтi рытö вöр керкаö, һолөн.

—Јортјас, талун ме адзi ош гу. Смелмöдчанныд-кö,
 аскi ветлам, кыјам ошсö,— шуö Јепаш Ваһ.

—Ме бара ас пайыс ог повзы-а. Ачым ескö ошсö
 гинмөн-на ег адзыв-да. Ветлам, ветлам, колö-жö-öd ад-
 зывны сiјöс öтчыд көт немөн,— шуö Паш Ваһ Миш.

—Збоја колö сы дiнö мунны. Оз ков повны. Повзан-
 кө, бур оз ло... Нтекodöс секi оз кол ловјөн,— кылö
 шуалö Арсеһ Ваһ.

Аскі асывнас муртса-на шонді петö, мiјан сојсiс-нiн. Пiшщамјас зарадiталiм пулајасөн. Вöчалим кызпу зорјас. Босталим черјаснымöс да кык ош шы. Мöдöдчiм. Понјасöс нуам чепјылын. Воiм зевгажа да вылын јагö. Асланым сöлөмјас зев јона тiпкöны. Польштам-жö-öд асным.

Ош гуыд матын-нiн. Понјас, буракö, дуктö кылисны, јона увтчыны кутисны. Паш Ваң Миш да Арсең Ваң бостисны кiаныс зорјас. Мi Паш Ваңкöд бостiм пiшщамјассö. Ош гуыд тыдалö-нiн. Жужыд мылк вылö вöчöма. Бокас пачвом код роф. Сети ру петö.

Нöжjөнiк матыгтчiм ошгу дiнöзыд. Пырыспыр-жö гу вомас сушкисны зорјастö öтар-мöдар боксаңыс крестөн моз. Пiшщамјаснад сувтiм гу вом воғас. Кызi-тај ошкыд горödic!.. Став вöрыс быгвö вöрзiс, пујасгыс колмыс кутiс гылавыны. Мi јона повзiм. Чужöмјас вежсiсны. Асным локмiм. Понјас зев јона увтчöны. Гуас i көсjöны пырны. Мытчöдчiс гу вом дорад зев ыжыд ош. Мi öтпырjö моз плешкас кујимыс лыјiм. Ош зев јона горödic, сесса лаңтыштiс. Нөдырмыгтi ласкысiс-водiс. Сетчö i кулис. Назöнiкөн сiјöс кыскiм.

Муртса-на удiтiм кыскыны вiөм оштö, гуад, кылö, мöд ош горödic, да ортсö шыбытчiс. Ме-тај кыз колснi-ти сылы черөн, став јурвемыс петiс. Öтчид јешщö лыјiм, сесса ошкыд зев ödjö нужгысiс. Бара кыскiм.

Вiзöдам—гу пышкöсас мыкö зев јона југјалö. Мi јона повзiм. „Тани-тај уна ош“, шуам мöдамöдлы. Заводiтiм гуад лыялыны. Лыјiм дасыс кымын. Нөдырмыгтi мi вiөм гуыд којмöд ош. Гуыс тырi руөн. Нiнöм пышгыс оз тыдав. Паш Ваң шуö:

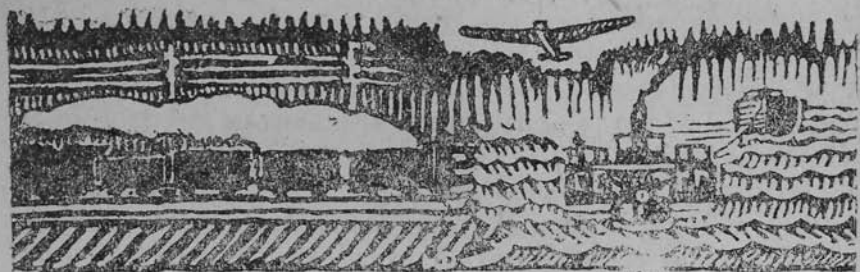
—Ме пыравла. Гу пышкöссö вiзöдла.

Муртса пырiс, локногөн горзыны кутiс:

—Кыскöј, кыскöј!.. Варöдас татчö.

Ödjöжык көкјасöдыс кыскiм. Гуыс нөлöд ош шыбытчiс, ускöдчiс Паш Ваң Миш вылö. Асулас ламöдныс ез удiт, лыјiм места вылас i уеi: јурас iнмöма.

Тази кыјiм öтi гуыс нөл ош: мамсö дај кујiм пи.

ТУЈАС

Тујас вөчөмүд мијан областын зев ыжыд мог. Революцияоң мијанын прамөј тујасыс ез вөвны, кыс-нын ескө көрттујас да шоссейнөј тујас. Сар правительствонөти ез төждыгылы сы жылыс. Сы вөсна комјас вөлі орөдчөмны став олөмгыс, сы вөсна ез вермыны мукөд горнјаја јөзкөд өтвыјө кыпөдчыны култура боксаң. А пемыд војтыртө кокнөджык нарөитны, пөдтыны.

Октябрса революция рачис став гөрөдјассө ужалыс јөз ки-коккыс. Щөщ-и комі ужалыс војтыр, коммунист партия вескөдлөмөн, боггысны течны социализм.

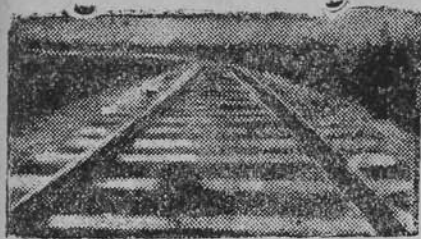
Но бур тујастөг ылә он во. Тујасыд-өд, кыңи морт пыцкын сөнјас. Сөнјасті ветлө вір, вірыс сетө мортлы олөм. Сің-жө-і тан: тујасөн ми јітчам мукөд рајонјаскөд, областјаскөд, гырыс карјаскөд. Кымын бур тајө јітөдыс, сымын өдјө воңө кыптө став овмөсным.

Ми вөрлеңам. Вөрсө колө петкөдны. Ми віңму ужалам. Колхозјаслы, совхозјаслы колө вајны машинајас. Мијанлы колө вајны ңаң, сахар, көм-паскөм...

Мөд пјатілеткаө выл тујаслөн коланлуныс нөшта ңин содө. Вөрлеңөмыс мијан вөыс-воө содө. Кыптасны выл заводјас. Пондасны перјынзы печераса ізшом, ухтаса ңерп, гамса көрт руда... Олөмыс пондас вескыда пуны. Но выл тујас-кө оғө вөчөј, тајө став озыр-лунсө петкөдны оғө вермөј.

Мијан областын транспорт јонмөдөмын медыжыд ужыс — көрттүј вөчөм. Көрттүјсө заводітөма-ңин вөчны. Пөңуг — Сыктывкар костын.

Тажо көрттуј вичыс јитас Коми областос СССР шорса районјаскөд. Тујсө ештөдасны 1933-д воө.

Көрттуј куза пондасны нуны вөр, вајны промтоварјас. Көрттуј өдөдас областаным ізшом да Һерп перјан ујјас.

Областнымлөн ватујјаслөн став кузтагыс 135,4 гурскм. но парокодјас ветлан

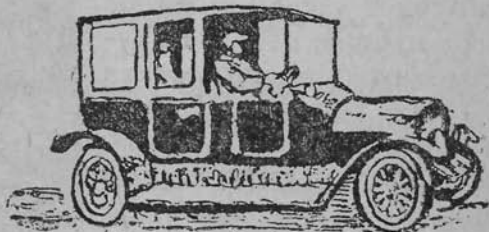
72-дсерп. Сыктывкар-Пинуг кост көрттуј ватујыс сөмын 3,5 гурскм

Онөз ватуј кузтагыс мијан основнөј грузыс ветлис-мунис. Став вөрнымөс ваөд петкөдлим дај промтоварјассө ватујөд-жө вајлим. Сөмын-тај мијан јујасным гожөмнас јона косөс да парокодјас оз лыбны ветлыны. Парокодјас ветлан тујјассө жуждөдасны. Груз кыскалөмыс јона содө.

Јона ыжыд бур вајас Печера да Кама, Печера да Ежва јујас кост канал кодјөм. Сіјө јитас областнымөс Волга бассейнкөд, жуждөдас тајө јујассө. Печераө һаһыс, промтоварјас да с. в. пондасны вескыда сеті локны. Сы вөсна налөн доныс чинө. Сөгга воггас туј петкөдны ортсы рынокө вөр, ізшом, Һерп, көрт руда, пушһына да с. в.

Уж. Карта вылыс корсөј Печера, Кама да Ежва ју-Төдмөдөј, канал кодјөм бөрын кушөм ва тујјас воггасны?

1930 вогань заводма стрөјитны Сыктывкар-Ухта кост шогесе. Сеті пондасны автомобилјас ветлыны. Тајө тујыс јитас областувса центрөс — Сыктывкарөс —

73-өд серп. Автомобил

Ухта районкөд. Воэти вөлі колө уна лун чөж кыссыны Ухтаөз, өні автошогесе јитас тајө ылыс районсө. Тајө тујыс вогтас ухтаса Һерплы рынок вылө петан туј. Сөкі поһас-һын прамөја бөгсыны ісползутны ухтаса

озырлун. Сегса өд воэö шуöма стрöйтны сеті көрттуј віэ, а көрттујсö поэö кокніджыка стрöйтны, кор сыкөд ортчöн ем бур туј.

Мөд вівоса план серті Војвыв крајлы урчитöма лезны 100 мільон кубометр вөр, 10 мільон тонна печераса ізшом—перјыны... Пондасны перјыны ухтаса һерп, гамса көрт руда, вөрпілітан заводјаслөн рама лыдыс sodac 711-өэ, стрöйтасны кымынкö бумажно-целмулоз-нöј комбінат (Кардорын, Котласын, Сыктивкарын, Усэвашкаын, Біручоваын) да с.в. Војвыв крајным јона озыр. Став озырлунсö поэö вөрэөдны сöмын секі, кор ласны тырмымөн да донтөм бур тујјас.

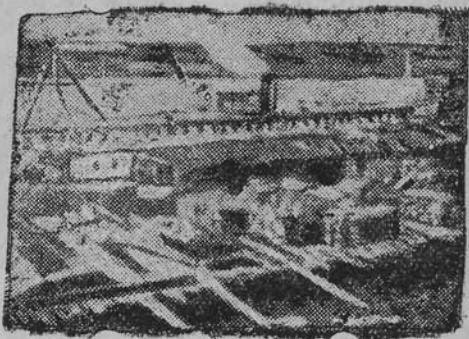
Тујјас стрöйтны Коми областын со мыј понда:

- 1) Паскөдны вөрлеэöm;
- 2) паскөдны да кыпөдны ізшом, һерп, көрт руда да мукөд тор перјөм;
- 3) паскөдны совхозно-колхознöј строітельство;
- 4) став тајө озырлуныслы піскөдны пыщкөсса да ортсы рынокјасö петан тујјас.

Медвојдөр шуöма лөгөдны, бурмөдны Кама—Печера—Ежва ватуј. Тајө ватујјасыс востасны донтөм туј пыщкөсса да ортсыса рынок вылө.

Карта вылыс корсөј, кытчö мунöны ватујјас: Печера, Ежва, Кама. Мөвпыштöј, мыј понда колö тајө јујассö öтлаавны? Кытчö секі вогсö ватуј Кама јуөд, Печера да Ежва јуөд?

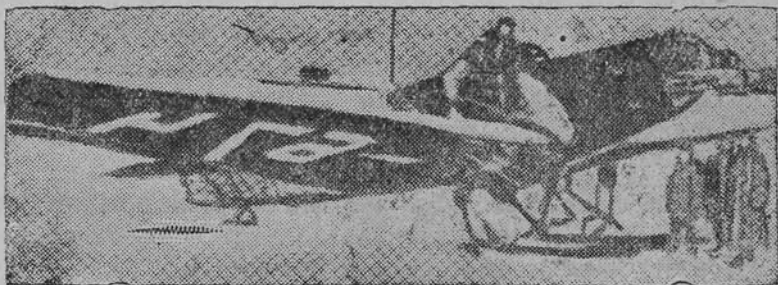
Сыктивкар — Піңуг кост көрттуј абу-на тырма-на. Овмөс кыпөдөм могыс колö нуөдны нöшта со кущөм көрт тујвіэјас: Москва—Ухта—Уса көрттуј віэсö нуөдны Іңдігоө, Уралö да Кардорö петөмөн. Тајө тујыс востö нöшта паскыда туј СССР шөрсә промыш-леннöј рајонјасö, јітö кра-јевöј центр печераса меды-жыд промышленнöј рајон-көд.

74-өд серп. Сыктивкарса прістан

Корсөй карта вылыс Москва, Ухта, Уса, Урал, Кардор. Мыҗла тајо местајассө колө јитны көрттуј виэон? Кушөм эзырлун ем Ухтаын да Усаын? Мыј ем Уралын? Мыҗла, сиз-кө, колө јитны Уса да Урал?

Тајо көрттујас вөчөмыс ачыс шөктө стрөитавны грун-төвөј тујас,—кокһөдны көрттуј стрөитны. Ташөм тујя-сыс лөсны: Сыктывкара—Мураша кост тракт; Сыктыв-кара—Ухтаа кост шоссе; Устцылмаа—Индигө кост туј; Сыктывкар—Тројцко-Печорск (Мылдин) кост тракт; Ухта—Уса; Мылдин—Кожва—Устуса; Устцылма—Кардор. Тајо тујяссө шуөма лөсөдны первој да мөд вівоса план-куча.

75-өд серп. Аероплан.

Тајо тујас кыңқи востөма Кардор да Сыктывкар костөд аеропланөн ветлан туј.

Корсөй карта серҗи, да мөвпыштөј мыј понда стрөи-төны медвојдөр шоссе да трактјас көрттујас, вөчтөз. Шуам, мыҗла Сыктывкар—Ухта костөд колө вөчны вој-дөр шоссе, сөсса-һын көрттуј? Мукөд тујас јылыс сиз-жө мөвпыштөј.

СЫНӨД ПЫР КАРДОРҖАҢ —СЫКТЫВКАРОЗ

—Ме, шојнатыса крестяһын,—шуө Мikuшов,—ветли Кардорө Крајисполкомса пленум вылө. Кардорас муні вөдөн да көрттујөд. Вөвнас дыр нуисны, дөзмытөз. Муна дај думајта: „дыр-һын барамиса көрттујыс оз ло. Төвјасын куз тујад уна і кынмалөм сурас. Кор-һын сынөд тујыс вөссас, кор Комі муыс јитчас, матыстчас СССР-са центр-јаскөд...“

Кардорын пленум помасөм бөрын меным шуөны: „Сыктывкарө-пө самолетјас лебэоны. Лебэам“.

„Ме повчышти код. Нем-на ег лебавлы сынöd пыр да друг лебзыны, төвзыны төв-пыр моз уна со километр сажö.“

Ми аеродром вылынöс, лөсөдчамö лебзыны. Ми Корычовакөд пуксिमöти самолет вылö, а мөд кык юрт пуксисны мөд самолетас. Вөрчим. Сөлөмјасным кыпыдöс, нымкодла шпынјалам-сералам.

Кардор-Котлас кост 4 часөн вујим. Котлас-Сыктивкар кост — 2 часөн. Парокөдөн Котлассаң Сыктивкарöз кык суткі катан, а самолетнад—кык час. Сöмын кык час!“

А Карычова юрт аслас локтөм јылыг висталö:

— Пöрысö немö меным мед первой удајтчис лебзыны карö самолет вылын. Ег повчыме пуксигас, ез вөрчыштылы менам сөлөмөј лебзыгас. Выліті сынöd пыр, лажкөд-лөмөн, пула моз, пѣца ещөн ми лебзимö карöз. Јона-жө таяö сынöd пыр лебалысыд колантор.

Колö регыджык лөсөдны „Комі морт“ нима самолет-тö,—помалö ассыс вист Госкаса кресѣанка Корычова орт.

Кодкө тјан сиктса лебавлөма абу аероплан вылын?
Јуасөј да гјжөј.

Кушөм бур емаеропланыс?

Јуасөј селсоветыс, уна-ö чукөртөмаöс тјан селсовет-улын „Комі морт“ нима аероплан вылö.

СТАНЦІЈА СЫКТИВКАР

Раменті, парматі, вөрті,
Көнјасын пон-на, ез увтывлы,
Морт кок-на, гашкө, ез тувтывлы,
Звер весіг нырсö ез суј,—
Јуковтас уклада туј.

Стрелочнык Пинугсаң
Тујнырсö вежас.
Паравоз сетыгаң
Војвылө кежас.
Кочегар лөдсалас öдсö,
Машинист öдзөдас „ходсö“.
Жервома поездыд зымөдас,—
Вөрчылас муыс і сынөдыс.
Минутөн километр...

Терыб-öd вöлыс!

Сыктыв ју вомдорын назмөдчас вөмис.
Воссас сен семафор борд,
Вывлаңö катовтчас шар.
Чујдөдас кондуктор јорт:
„Станција Сыктывдинкар!“

Көрттуј!

Нималис важөн.
Дыр-нын сы вылө гажөн
Олим ми, выннимөс чукөртим,
Сөлөмын нађеја нукыртим:
Куслас да ловчылас бөр,—
Көрттујтөг воңö он вөр!

Пармаын ембурыс

Вөрәөдтөм кујлө,
Овмөс да культура
Ез кыптыв тујла.
Комі јөз мајшасис немсө,
Бертөдліс сөнсө і вемсө.
Туј понда оліс пыр зуртөмөн
Быдторсө кыскавліс ружтөмөн.
Регыд-нын помасас шогмытөм кадыс,
Волсасас көрттуј да лоамөј радөс.
Мөскуа быгөө сек горт,
Пуксан да жбырөбтан—ш-шар.
Кватитчан: аттө, со мор,
Станција Сыктывдинкар!..

Көрттујөн выль олом воссас;

Комі му кыптыны бостгас;
Социал поездыд нуөдас,
Мукөдөс регыдөн суөдас.
Нимкофа видчысам појездлыс „ходсө“—
Ужнаным сетамөј көрттујлы отсөг.

Регыд-нын пармаса морт

Вагонө пырас—шур-шар!
долыда петас кыввор;
„Станција Сыктывдинкар!“

Кылан:

Грымөдө појезд,
Жургө лунвывсаң војөз,

Лечыда чарөстө, уковтө,
Зумвізан парматө јуковтө,
Палөдө немөвөј шог,
Тажјалө выл оланног.

Стрелочник Піңугсаң
Тујнырсө вежас,
Паровоз сетысаң
Міјанлаң кежас;
Кочегар лөдсалас өдсө,
Машинист өдзөдас „ходсө“;
Жервома појездыд зымөдас,—
Вөрзылас муыс і сынөдыс.
Стальнөј вөв шуфовтө өдјөнжык төлыг,
Сыктыв ју вомдорын назмөдчас вөліг.
Воегас сен семафор борд,
Вывлаңө катовтчас шар.
Чујдөдас кондуктор јорт:
„Станціја Сыктывдинкар!“

Нобдинса Віттор.

Коді тіјан пыщкыс адзываліс көрттуј? Кушөм-нө сіјө?
Мыјла вөчөны көрттујсө? Ылын-ө тіјансаң Мөскуаөз?
Фыр-ө ескө тырмас мунны сетчөз подөн? Вөлөн? Көрт-
тујөн?

ВӨРЛЕҶӨМ — СОЦИАЛИЗМ ТЕЧАН ФРОНТ

СССР паҗта лыҗдыгы 900 миллион га өөр плашшада, сы пыгы РСФСР выло воо 888 мил. га, мибө 97 прөч.

Медпаскыд өөра местажасыс Сибырын — став өөр плашшада пыгы, 41 прөч, Далнөй востокин — 22 прөч, Војвыв крајын — 22 прөч. да Урал областын — 10 прөч.

Комі областын став плашшадыс лыҗдыгы 39 мил. га, сы пыгы өөр увтын 34 млн. га. Војвыв крајувса өөр плашшадыс Комі областулын лыҗдыгы 52 прөч.

Өөрлеҗөм өдзөдө СССР-ын индустриализация нуөдөм. Өөрпродукция мунө өөрпимитан да химическөй заводжасө, транспортө, выл гигантжас стрөитавны, выл социалистическөй каржас стрөитны, рудникжасө, шахтажасө да с. в.

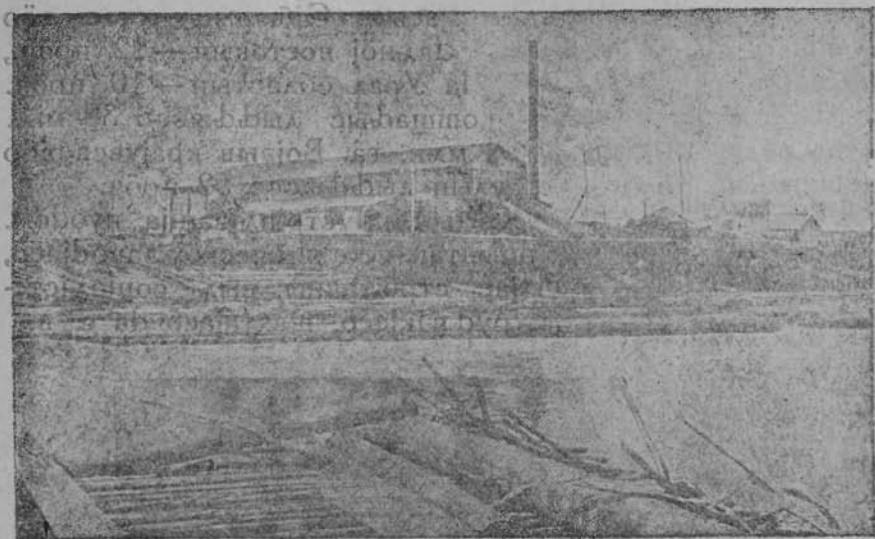
76-өд серп. Тракторөн кер кыскөны.

Өөрпродукцияныд мунө оз сөмын СССР пышкын индустриализация нуөдөм выло. Унжык өөрпродукцияныс мижан мунө заграңичаө.

1921 воо Ленин шулис: „Өөрлеҗөм паскөдөм да өөрпродукция заграңичаө нуөм вермис ескө регыд кадөн

сетны валюта — миллиард жын мындаоң во выло“. Кымын унжык вөр ми нуам заграңичао, сымын ођжык ми мунам социализмань. СССР-ыд-ођ заграңичаыс вајо зев-на уна колана машинајас, кодјас мијан абу-на тырмымөнөс. Вајтөгыс колтчыны ңекыңи-на оз поң. Сің-кө, быт коло гырыс машинајасо вајны заграңичаыс. Капіталістјасыд машинајасто ођ сетны, валюта корөны. Валюта пыңды Совет государство налы сетө вөрпродукціја. Заграңичао нуом вүтө Совет государстволыс валютасө дај востө туј заграңичаыс колана машинајас вајны.

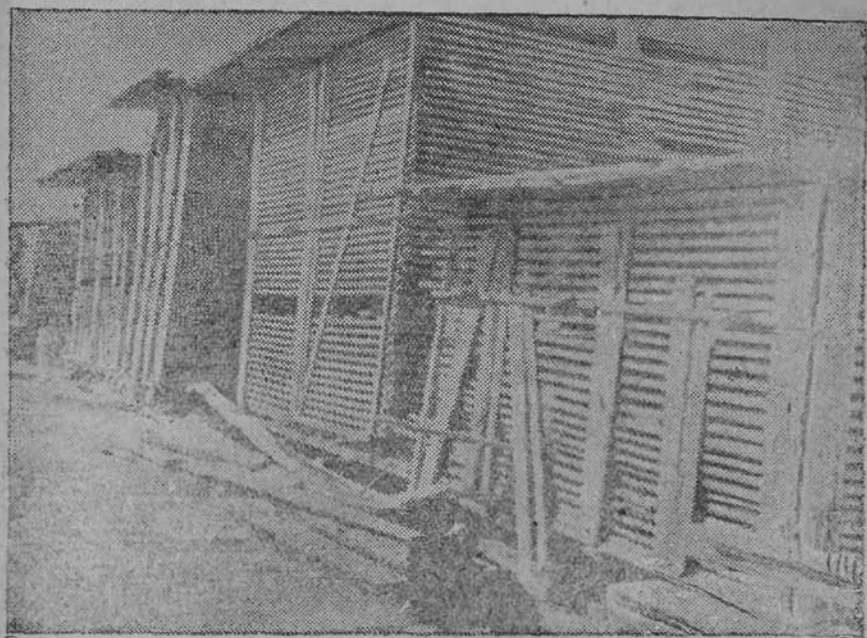
Сіңкө, вөрыд индустриализаціја нуөдөмын лоө валют-нөј цехөн.

77-өд сернас. Сыктивкарса лесзавод.

Сің-кө, коло сроқјас кешлө тыртны вөрэкспорт програм ма. Вөрэкспорт программа тыртөмөн „Совет власт бостас валюта да сы выло ңөбас стрөйтчан выл гигантјаслы машинајас мед, ескөн најөс регыджык лезны уж выло да лөбөдны Совет сојузса заводјасын машинајас вөчалөм. Сөмын тајө туыс вермас сетны тырмымөн машинајас, көрттујјас, инструментјас, төварјас да ыждөдны вөрлезөмын механізмјас, нөшта јонжыка вөрлезөм механізирујтөмөн, кокнөдны сөкыд уж вөрлезысгыс да вөркылөдысгыс“.

Војвыв крајын да Коми областын социализм стрөйтө-
мын медыжыд хожајственно-політическөј мог — вөрле-
рөм, социализм вөсна когаөм.

78-öä серп. Сыктывкарса лесзаводлөн біржа

Такөд щөщ вөрфронт лоө медчорыд классөвөј тыш
мунан фронтөн. Классөвөј врагјас да налөн агентјасыс
падмөдөны вөрпрограма тыртөм, орөдөны социализм
стрөитан уж.

Міјанлыс став нелучкјјассө најө іспользујтөны вөрле-
рөм падмөдөм вылө. Рвачество, сімумірујтөм, дезертір-
ство, шогмытөм өдјасөн ужалөм, вредітелствојас да
с. в., — тајө ставыс кулак ужлөн резултат.

Вөрфронт вылын кулакјаслы отсасөны оппортуніст-
јас. Вескыдыввса оппортуністјас полөны договорјасыс,
асобязателство нуөдөмыс, гырыс өдјасыс, гырыс прог-
раммајас тыртөмыс да с. в. Најө оз тышкасны больше-
вістскөј өдјас вөсна. Најө ужсө леэөны самоөок вылө.

„Шујгавыввса“ оппортуністјас мунөны воэө. Најө
вөрпрограмматө көсјөны тыртны массөвөја штрафјас
пукталөмөн, судјасөн да с. в. Вескыдыввса оппортуніст-

јас самоџок былö уж лезöмөн, а „ шујгавывјас “ — адми-
ністріровањњöн ордöны вөрпрограмма тыртöм. Вес-
кыдывывса да „ шујгавывса“ оппортунистјаслөн ужалањ
самыс да формајасыс абу öткoдöс, но резултатыс уж-
ыслөн äк öткoд, најö кыкнанныс äк öткoдa кулаклы
кывыв отсасöны.

Сиз-кö, колö лептыны накöд чорыд тыш да большевик-
јас моз косасны вөрфронт вылын вөрпрограмма тыртöм
вöсна, валута вöсна, социализм течöм вöсна.

ВӨРФРОНТ ВЫЛЫН МИЈАН ВЕРМÖМЈАС ДА ВОЉÖ ВЫЛÖ МОГЈАС

Ми шуим-њин, мыј Војвыв крајувса вөр плошцадын
Комі областлөн удельнöј весыс зев ыжыд: став вөр плош-
цадыс лыддысö 52 прöч. Тасањ і кыптö Комі област-
лөн зев ыжыд ромыс индустриалнöј Выл Војвыв течöмын.
Сöмын Комі област оз-на вермы став сырјевöј озырлун-
сö іспoлзујтны. Војвыв крајса вөрлежöмын Комі област-
лөн удельнöј весыс сöмын-на 17-18%.

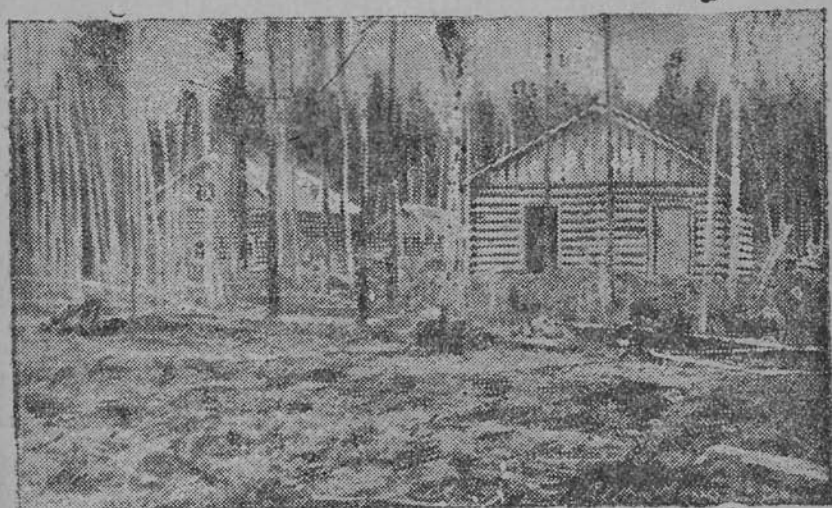
79-öд серп. Бригада ужалö.

Комі ужалыс јöз, коммунист партија вескöдлөм
улын вөрпрограмма тыртöмын воисны зев ыжыд вермöм-
јасöң.

Кызи кыптис вөрлежöм, вөрпрограмма тыртöм 1913 во-
серти да уна-ö быд во вöли сoдöма воңа во сертыс,
петкöдлöны со кушöм лыдпасјас (прöцентјасөн):

	21-22 во	24-25 во	26-27 во	27-28 во	29-30 во	30-31 во
Вблї лезьма сурс кубом-өн	78,3	637,5	938,3	1013,6	2669,4	4442,5
Возьа во сертї содбм (бөрҗа воеь бое- тма 100%)	—	113,4	103,9	107,9	151,7	166,4
Бостны-кб 1913 во 100%	10,7	87,7	129,3	13,95	364,5	445,6

Вөрлезөмын вѣтвоча план тыртөмын өдҗас кыпө-
дөма 402,4%-өз. Тажө вермөмҗасыс, кодөс шедөдїсны Коми

80-өд серп, Вөр баракҗас.

ужалыг јөз партија вескөдлөм улын, вөрфронт вылын
јона вылө трудөвөј героїзм кыпөдөмөн, абу-на тырмымө-
нөс, медса-нын, кор Коми областлөн зев ыжыд сырје вөј
рессурсҗас емөг. Өд став вөр площадь лыдеыс іспол-
зуйтсө сөмын 13664,8 сурса га, 81% шогмана площадь-
ыс да 35,3% став вөр площадьыс. Коми областын
быд во поьө вөчны 17-18 млн.кбм. вөр. 1931-32 во вылө
ВКП(б) обкомлөн јултөлысса пленум вынсөдїс програм-
ма: пөрөдөм куьа 5252 сурс кбм. да кыскөм куьа 5588
сурс кбм.

Кымын уна мї кутам вөчны вөр, сымын мї регыд-
жык вермам кыпөдны Коми областлыг овмөссө індустрі-
ализація панас вылын.

Міжан емөг-һин вөрзаводјас Печераын да Сыктыв-карын.

Вөрлеҙәм өдәдәм под вылын воә вылө шуома во-стыны Коми област пыщкө выл ғырыс вөрпромышленнөй предпріятвөјас.

Тажө војасө лоө ештөдөма көрттуј Пичуг—Сыктыв-кар кост. Тажө көрттуј нуөдөмыс нөшта јонжыка отсалас Коми област индустриализирүйтөмлы, өдәдас сјјөс.

Мыј колө вөчны, медем 1932-33 вога вөрлеҙан план-ас тырасны? Колө став организацијаслы да учреждён-нөјаслы вылног ужавны, вылног вескөдлыны,—выл об-становка корөм серті. Колө өн-жө пөртны олөмө Сталин јортлыс квајт историческөј индөдјассө:

1. „Организованнөја бостны ужалыс вын, колхозјаскөд договорјас вөчөмөн, механизирүйтны уж;

2. Бырөдны ужалыс вынлыс текучестсө, бырөдны урав-һыловка, лучкіа организүйтны уждон, бурмөдны робо-чөјјаслыс олан условијөјас;

3. Бырөдны обезмичка, предпріятвө вылын лучкі су-втөдны ужалыс вын.

4. СССР-са робочөј класслы лөгөдны аслыс произ-водственно-техническөј интеллигенција;

5. Вежны важ школаыс петөм инженерно-техническөј вын вылө лока виәдөмјас да на вөсна јонжыка төждысны, смелжыка кыскыны најөс уж вылө;

6. Сујны да јонмөдны хозрасчот, кыпөдны промыш-ленност пыщса накопленнө“.

ВУЖНЫ МЕДВЫЛЫССА СОЦИАЛИСТИЧЕСКӨЈ ФОРМАА УЖӨ

1928 воөз вөрлезысјас ужалисны өткөн-өткөн. 1929 во-саһ комі ужалыс јөз кутисны өтүвтчавны артемјасө. 112 артелө вөлі котыртөма 9397 вөрлезысөс, либө 13,7% став ужалысјас пыыс. Вөр фронт кутис корны социа-листическөј формаа уж. Параа да артемнөј ужјас ез кутны өбеспечивајтны вөрпрограмма тыртөм. Артемјассаһ мө-дисны пансыны бригадајас. Ужлөн производителност ку-тис содны. Параөн ужалыс вөрлезысјас вөлі вөчлывлөны уна вылө 2-3 км! лунөн, артемјас 3-4 км., а бригадајас шөркөда 7-8 кубометрөн морт вылө. Вөр фронт вылын

кутісны чужны ударнікјас, ударнөй бригадајас, кодјас
кыпөдісны производітельност 9-10 км-өз морт выло.

Бригадајасө көтыртчөмыс петкөдчө тащөм лыдпасјасөн:
Нојабр 20-д лун кезлө 1930 воө бригадајасө вөлі котырт-
чөмаөс 6387 морт вөрлезыс, мібө 40 прөч., на пыг
128 морт — ударнікјас, апрел 1 лун кезлө 1931 воө
бригадајасын вөліны-нын 8836 морт, мібө 59,3 прөч. став
вөрлезысјас пыг (на пын 751 — ударнікјас).

Бригаднөй уж јона паскаліс вөркыскалысјас костын

81-өд серп. Ударнөй бригада ужал

1931 вога јанвар 1 лун кезлө-кө кыскасысјасөс бригада-
јасө вөлі котыртөма сөмын 359 мортөс (5-10 прөч. став
кыскасысјас пыг), то апрел 1 лун кезлө бригадајасын-
нын 6181 морт, мібө 35,5 прөч. (на пыг 1029 морт
ударнікјас).

Соціалістическөй формаа ужөн-бригадајасөн — вөрлезан
программа 1930-31 вога зафаһнөыс вөлі тыртөма 71,5
прөч.

Коман во бтка вөрлезысјас (Карманов, Јершов) петкөд-
лісны збылвылө соціалізм течөмын „дело чести, дело

доблесті, дело славы і героїства". Став Комі областувса да Војвыв крајувса ужалысјаслы најө петкөдлісны вөвлытөм большевістскөй өдјас вөрпрограмма штурмујтөмын.

„Звучык“ ым петіс Карманов да Јершов геројјасаы. Најө бостісны тыртны звучнөй норма 1000 кбм. морт былө. Најө нормасө тыртісны, дај нөшта содтөд-на вөчісны.

Вөрфронт вылын брігаднөй уж — медбур соціалістическөй формаа уж.

Сөмын прөстөй брігадајасыс өніја выл обстановканын оз-нын вермыны тырмымөн обесечівајтны вөрпрограмма тыртөм.

Міјан колө вужны медвылысса соціалістическөй формаа ужө. Та куыта міјан емөс-нын зев гырыг тувтчөмјас. Прөстөй брігадајассаы вөрфронтвывса ужалысјас кутісны вужны ударнөй брігадајасө. Отка звучыкјасыс Комі област пыщкын кутісны чужны звучнөй брігадајас, звучнөй брігадајаслыс радјас содтөмөн колхозчыкјас нырнуөдөны да асбөрсаыныс кыскөны једінолычык гөл да шөркөдөма олысјасөс.

Медвоз звучнөй-сквознөй брігада чужіс Палачыаса „Іскра“ колхозын 9 мортыс, најө чукөстісны став Комі областувса колхозчыкјасөс, гөл да шөркөдөма олыс крестанаөс вөтчыны на бөрсаы.

„Көч мыј, а вөчам 1000 кбм. морт былө. Некущөм классөвөй враг оз вермы торкны міјанөс. Мі вермам ставсө, мі јонөс, мі зумыдөс, мі крешыдөс“ — таз гіжө медвозда звучнөй брігадаыс брігадир Гавріл Иван.

Звучнөй ударнөй брігадајасыд оз-на-жө вермыны сетны ставсө, мыј колө вөрпрограмма тыртөм былө. Міјанлы колө вужны медвылысса соціалістическөй формаа ужө. Медвылысса соцформаа ужыс лоө — звучнөй да ударнөй сквознөй-хозрасчотнөй брігада.

Өні мог: звучнөй да ударнөй брігадајаслы петны сквознөй-хозрасчотнөй брігадајасө: сквознөй брігадајасө котыртчөм бөрын вужны хозрасчот былө, кыскыны сквознөй хозрасчотнөй брігадајасө став вөрлезысјасөс, кодјас сулалөны-на брігадајасыс бокын.

Мед ніөті ужалыс ез кол соціалістическөй формаа ужыс бокө. Став вөрлезысјаслөн мог — бостны аскіө техыка, нуны раціоналізаторскөй уж. „Кор мі вөчам та-

јѳс, сек мијан лѳны сешѳм ѳдјас, кодјас јылыс ми ѳни
огѳ лыстѳј весиг мѳвпыштнысѳ. Ми тажѳс вѳчам, зѳмылыс-
кѳ кѳсјам вѳчны“ (Сталин).

ТУГАНЈАС

Туганјас
јурнысѳ
лептѳмас
вылѳ.
Рыт сорѳз
на улын
кашкѳдчѳм
кылѳ:
Локтѳмас
ужавны
сиктјасыс
јѳз.
Клонѳдчѳм...
Лым зуртѳм...
Рашкѳдчѳм...
Зушкѳм...
Јагјассањ
тѳвныркѳд
ердјасѳ
чуктѳ—
Арсањыс—
тулысѳз—
вѳрлезиг
чѳж.
Туганјас
тѳв улын
зѳрѳны
пѳчѳн.
Вѳр шѳрын
Вѳрлезыс
колан уж
вѳчѳ.
Сѳмын сен
зѳѳј ѳдлѳн

јургѳм
оз кыв:
Одным оз
гымакыв
стал вѳлѳн
вѳрын;
Ордјысан
Знамјаным
вашмыктѳ
бѳрын:
Ударнѳј
кварталын
век-на
прорыв!
Туганјас
тѳв улын
лѳвтисны
нора.
Пожѳмјас
дѳзмѳмас—
зуртѳны
гора...
Зуртѳны:
—вѳрлезан
планын
прорыв!
Талыштам
дебласѳм,
гагсамѳн
вѳрѳм;
Заводјаслыс
зѳѳј ѳдсѳ
сужам ми
вѳрѳ!—

BeKaПö
таз шуис
ассыс
јон кыв.

Туганјас
ловѣисны—
пыркјöны
јывнас.

Вөр-јагыс
зіл ужөн
mödödчis
сывны:

Збој öдөн
чепöссis
јöзлөн уж—
тан.

Brigada—
brigadaköd
ordјысөм
кылö.

Јаг шöрын
уж, муно
özјöдан
гыён—

Sodтöдөн
тыртöны

вөрлеқан
план!

Туганјас,
ті вылö
виçödir,
јöзлөн

Гөлөмныс
збој öдөн
ыпјалö,
özјö...

Врагјаскөд
тышкасіг—
вужам
прорыв;

Чорыда
камгөмөн
мыјвыныс
сөтам:

Вит мiллон
кубометр
sodтöдөн
сетам,—

Мырсыглөн
тацöмі
көсјысан
кыв!

Выл Паш.

Вөртö мi нуам медјонасö ва куға. Экспорта вөр öнi нуам Војвыв свинаөд 25%, Меҗең ју куға 8,3%. Печера куға 66,7%. Пыщкөсса рынокö петкөдам Волга ју прітокјас куға.

Став вөр площадьсö-кө бостны Областыс, лесоустројство бöрын 1931 во кeжлö петкөдчö вөр территория со кызi:

Лесоустројство нуөдөм площадь—	8,1 мiл. га	либö	21%
Видлалөм вөр	„	10,9 мiл. га	„ 28,5%
Җик видлавтөм вөр	„	19,5 мiл. га	„ 50,5%

Вөр видлалөм сертi төдчö, мыј 87,6%-ыс лыска вөр.

Вөр породајас јуксöны со кущöм ногөн:

	Плошцад (сурс гаөн)	% %	
Пожөм	5750,2	35,0	Лыска вөр.
Козпу	8657,3	52,6	
Суспу да һяпу	58,6	0,4	
Кызпу	1647,9	10,0	Корја вөр.
Лопу (осіна)	333,6	2,0	

Тажө таблицаыс петкөдлө, мыј козпу вөр мијан Област папта меуна. Војвыв свіна да Волга бассейндасын унжык вөрыс гырыс пуа, пожөма вөржык. Печера да Мезең ју гөгөр унжыкыс поңі вөр, козја вөржык.

Лыска вөрыс воөм серті јуксө со кушөм самөн:

Том вөр (80 арөсөз)—8%

Воыс вөр (160 арөсөз)—21%

Воөм да перестојнөј вөр (160 арөсыс гырысжык) — 71% Тајө таблицаыс висталө, мыј вөртө колө лезны сіз, мед ескөн воөм вөрыс ез чін, мед быдмыгыс век суөдіс вөрлезөмсө. Та вөсна өні-і нуөдөны лесоустројство.

Уж. 1). Төдмөдөј, кушөма мунө вөрлезан план тыртөм тіјан рајонын, сіктын?

2). Јона-ө паскалөма соңордјысөм: кымын ударнык вөлі коланво да таво, кымын ударнөј брігада вөлі коланво да таво?

3). Ветлөј экскурсіјаөн вөрлезанінө, төдмасөј уж муномыскөд, мыј верманныд, отсалөј: стөнгазет лезөј, бөсөдјас нуөдөј, гажа рыт пунктөј да с. в.

4). Быд төлысын вөрлезан программа тыртөм јылыс вөчалөј диаграммајас. Гіжалөј лозунгјас да плакатјас.

НӨШТА ВӨРЛЕЗӨМ ЈЫЛЫС

Вөрыд быдлаын јона колантор. Вөрыс вөчөны вивті унатор, лыддыны он вермы. Вөрыс вөчөны керкајас, заводјас, фабрікјас да с. в. Пуыс вөчөм торјастөмі зев уна төдам. Өтік морт пу јылыс со мыј висталө:

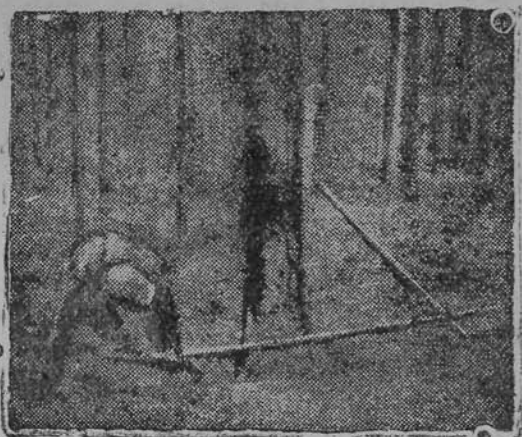
„Ме көсја тіјанлы виставны өві козпу јылыс. Сіјө-і ју кушта плавајтіс, јі вивті ісламіс, тракторөн ветліс, сынөдөд лебаліс. Сіјө вөлі Москваын, Леңінградын, Сібырын, Кавказын, весіг заграничаөз ветліс. Тајө коз-

туыс ез сулав ынӧм вӧчтӧг, а горзис, пӧнагис, велӧдис
неграмотнӧжасӧс, вӧставлис речјас, сыланкывјас сылис.
Сӧјӧ косасис лодырјаскӧд, прогулшцӧжаскӧд, растратчӧк-
јаскӧд. Ставсӧ-кӧ вӧставны, — зев куџа ковмас.

Менам козпу быд-
мис вӧрын. Вӧрсаӧ
ју дорӧз вӧли ылын —
кӧметр кымын. Кӧџ
ескӧ-и матын вӧли ју-
ыс, но ачыс ескӧ ју
вылӧ ез вермы вес-
кавны. Ју дорӧ сӧјӧс
кыскисны. Коди сӧјӧс
кыскис? Кыскис сӧјӧс
трактор.

Тӧвнас вӧрле
занӧнсаӧ ју дорӧз-
вӧчисны паскыд туј. 82-од серп. „компис“ пӧлаон пӧродчом.

Лымсӧ јуждисны машинаӧн да кӧскалисны ваӧн. Лоӧ шы-
мыд, волк туј. Сӧјӧ тужӧд мӧдисны ветлыны гусеӧнчнӧј

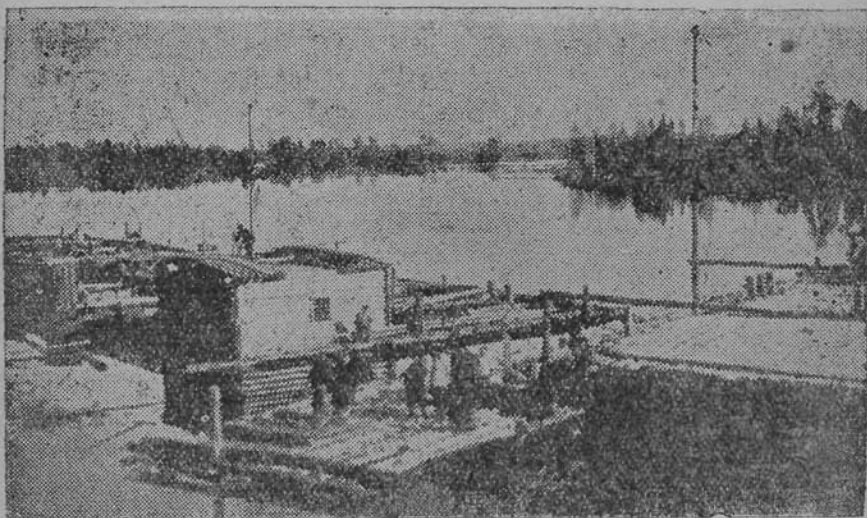

83-од серп. Ударнӧј бригада кылӧдчан уж ылын.

тракторјас, кыскавны вөр тыра додјас. Јі вывті кок-
һиджыка доддыс мунө, трактор унжык кер вермө.
кыскавны.

Мөдөдчис јі туй куъа мијан козпу. Таркөдө мунө трак-
тор. Тракторист вескөдлө тракторөн. Мышкы сајас кыс-
сө зонь керка: Һеһамын кер. Кыскисны керјассө ју дөрө,
ректисны.

Ју вылө козпу вескалис сөмын төлыс вит мысты. Ту-
лысын ваис туй. Секи лејисны мол. Һеһдыр кывтис коз-
пу. Зуһаслас кыркөщјасө, мукөд керјасө һиртчө. Ју па-
тала кывтө кер.

84-өд серп. Лотовка

Воис мијан козпу баланс вөчан біржаөз. Сені сјјос ми-
чае кырсисны, чинталисны, сөвтисны баржаө.

Локтис біржаө паракөд. Көрталисны баржа паракөд
бөжө, паракөд кыскис заводөз. Завод дорын отар-мөдар
берегын сулалөны көртыс вөчөм кык башһа. Башһасаһ
башһаө һужөдөма стальнөј канат. Сеті ветлөны вөзө-бө-
рө крука тележка. Куз чептөн домаласны уна кер да
лептасны берөгө.

Һеһдыр мысты баржаыс козпу чукөрсө кваөитис под-
јомнөј кран да нуис завод пыщкө. Оти машина чаг јөгөз
керавлис, мөд пожналис, којмөд катөдис мөд судтаө да

шыбытис кујим керка судта көрт пөртјө. Козпунымлөн чагјасыс сорласис мукөдкөд. Сесса пөртјө тырыс кистисны једкөј кислота да зев кыз труба пыр тупкөса пөртјө лезисны пөс ру. Лоис рок. Зонь 16 час пуис. Козпу чагторјас җебыдөс лоины.

Тажөн ез-на помаг козпулөн пугешествјюыс. Ңебзөм чагјас воэө мөдөдчисны — машинаыс-машинаө вескалоны. Оти машина чагјассө пелалис сјјас вылө, мөд-изис да сорлалис вакөд. Лоі кизер рок. Тащөм роксө мөдөдчисны медбөрја машинаө. Оти здукөн сени пласталисны, пызиртисны, костисны да шылөдчисны. Мыј чајтад лоі?

Артмис бумага. Сесса бумага вылас печатајтисны газет. Газетыс котыртис ужалыс массаөс промфинплан штурмүтөм вылө, видис лодырјасөс, прогумшицкјасөс, газет виставлис речјас, сылис сыланкывјас. Оти газет вескалис Москваө, мөд — Сибырө, којмөд — Кавказө, җолөд — заграңчаө. Со-өд кущөм ногөн мијан козпуным пугешествүјтис.

Вөрлезөм паскөдөм да рационализирүјтөм јонмөдө Совет сојузлыс овмөс. Коммунист парвја да Совет правителство шуисны вөрлезөмсө медыжыд хоҗајственнополитическөј мөгөн Коми областын да Војвыв крајын. Мијанын јона позө паскөдны вөрлезөм да вөрпромышленност.

Витвоса план серти сувтөны гырыс мөгјас вөрөвмөс воэө: обеспечитны вөрөн социалистическөј строителство.

Витвоса план тыран медбөрја воө шуөма Војвыв крај куҗа лезны вөрсө 60—65 миллион кубометр.

Заграңчаө вөр петкөдөмыд зев-жө ыжыд мөг. Вөр вузалөмөн ми чөжам страна пыщканым зөлөта валюта да вајам фабрик-заводјаснымлы машинајас.

ПРИРОДНОҢ ОЗЫРАУН ОБЛАСТЫН

Ишом. 1924-28 војасын төдмалсны природноҗ озыр-лун Коми областыс. Оні лөсыда төдөны, мыҗ кызын ишом куҗлө Коми областын асыв-војладор бокас, со кушом јујас пөлөн: Косју, Илыч, Кажим, Сөдју, Неч да Вуктыл јујас пөлөн. Ем Ежва, Јареңча, Јемва, Висер да Сыктыв јујас пөлөн.

Корсөҗ тајө јујассө карта вылыс.

Висерыс, Јемваыс да Сыктылыс ишом абу-на бура төдмалөма. Видлөгјас петкөдлөны, мыҗ Висер, Јемва да Сыктылын ишомыс уна пөим сора.

1929-өд воын Коми област сөм вылө вөлі вөчөма раҗведка Неч ју пөлөн. Төдмалөма, мыҗ сені 8 метр кызта да 6 кілометр куҗа ишом пласт ортсід петөма. Ишом тани сирөд, сы пышкын ем метучөҗ вешество 45 прөцент мында.

Косјуса ишом абу јона пөима. Ишом запассө тајө рајоныс арталөны некымын мільон тонна, 20000 кв. км площадь вылыс. Кажим ју пөлөныс ишом зев-жө уна арталөны — 2,7 мільон тонна. Ишомсө Коми областыс ковмас јона-на төдмавын.

Ишом — фабрик-заводјаслы, паракөдјаслы, электро-станціјаслы лөмтас. Ишом колө парокөдјаслы, паровозјаслы. Міјан Војвыв крајын ем ишомыс. Колө сјјөс испөлујтны ас промышленност да транспорт тырмы-мөн обеспөчитөм могыс.

Нерп. Страналы колө сөщөм-жө јона, кыҗі-і ишом. Нерпыс шөдөдөны карасін, бенҗын да мукөд донатор-јас. Бенҗын вынөн уҗалөны тракторјас, автомобилјас,

аеропланјас. Тас-нын почө каҗавны Һерплыс колан-
лунсө.

Комі областын Һерп
ем Ухта ју пөлөн (Ізва
јулөн шујга пріток). Тајө
рајоныс Һерпсө төдмалөма
јона-нын важөн. 18-өд Һе-
мын-на пондїсны татыс
Һерп перјыны. Сіз, 1745
воын купеч Набатов Уст-
Ухтаын востө Һерп веса-
лан завод; во мысҗи пө-
жар понда бөр тупкө.
1746 воын вогсө выл за-
вод — Савемјевлөн.

85-6d серп. Ухтаын Һерп перјан вышка
корсїсны Һерп кујланін. Медбөрја төдмаліҗасас 1925-өд
воын каҗалїсны Һерпсө сіз-жө Кожварајоныс ,250 км.
сајыс Ухта рајонсаҗ. Һерп кујлөмінсө 1909 воын
вөлі арталөма 13700 кв. км. збылыссө өні арталөны
1300 кв. км. Тајө местаыс бурөщ Ухта ју пөлөн, шөр
вїзываетасас. Јөзыс сесаҗ олө ылын (медматыса олыс-
јасыс 40 км. сајын). Сетөні тужасыс вывтї омөлөс, сы
понда өні стрөйтөны Ухта-Сыктивкар кост шоссе.

Мөд пјазїлетка помын Ухтаын почө перјыны мїллон
тонна Һерп
(Севроста)

Уна во-нын геолого-резведочнөј группаяс нуөдөны
Һерп төдмалан уж Ухта, Ізва да Печера рајонјасын.
Тајө ызыскаҗҗөјас под ылын Һерплыс промышлєннөј
значеҗҗөсө төдмалөм могыс Ухтаын кушөм-сурө кадө
вөлі-нын лөсөдөма 12 сквајина, та пїыс сізїмыс вөлі
сетөны 10 тонна суткїөн, а кујїм сквајина, іменнө
№ № 5, 32, 35 сетїсны промышлєннөј значеҗҗөа мында.
Промышлєннөј значеҗҗөа Һерп сетысөн өнікежлө
лыҗҗыссө Чібју участок.

Ухта рајонын 1931 воо лоо вөчөма 30 скважина сажо, сы пийе нол лоо геолого-разведочной. Ізва рајонын лоо лөсөдөма 9 скважина, Печераын — 23.

Ставсө лоо буритөма 60 скважина сажо, мбө 18300 метр. Оні буритөны-нын 10 скважина.

Көт ми ужалам важ кссөм оборудоваңыоон, көт мијан абуөг ыжыд квалификацияа буритчыјас, мијан шөр өдыс өтi станоклөн 77 метрөн төлыс. Тажө лыдпасыс ыжыд-жык шөр өдыс ударной станокјасөн ужалгөн. Бостам Азһефттрестөс, сені 31,2 метрөн, Грозһефтын--57,9 метрөн төлыс. Тащөм успехыс мијан сјјөн лоі, мыј кадсө мијан буржыка іспользутөны ужалгас.

Ухтаын мијан һерп запасыд ыжыд, дај качествонас бур. Анализјас висталөны, мыј ухтаса һерп аслас качествонас грозһенскөј һерпкод да көзалө сы дорыс-на көзыджык температураөн. Һерп сувтан дон јылыс колө шуны, мыј асдоныс ухтасалөн лоас донтөмжык мукөд һефттрестјасын дорыс.

Надејнө, перјан местаас лоас 27 шайтөн тонна, а потреблајтан местаын (Кардор) 42-45 шайт. Бакуса һерп Кардорын сувтө 75 шайт гөгөр. Сөмын тајө даннөјјассө абу-на бура прөверитөма. Кутас-кө Ухта перјыны 300 тоннаөн төлыс, тајө во помсаң поңас Печераөс, Ухтаөс да Ізваөс снабжајтны тајө карасинөн-нын.

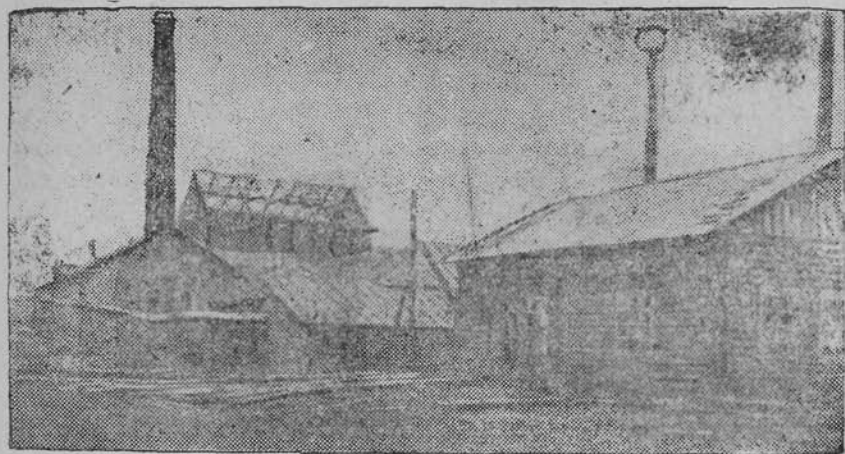
Тажө во чөжөн мијан шуөма Ухтаын заводитны перјыны һерп 14 кілометр площад вылыс. Резултатыс-кө бур лоас, мөдыс татыс поңас бостны быд во 244 сурс тонна.

Ферт, тајө став ужыс вылө ковмас уна сөм. Таво-са јанвар төлысөз тајө рајонын һерп корсан уж вылө вөлі вјзөма 2,5 мільон шайт гөгөр. 1932 воын шуөма вјзны поштеі кујим мільон шайт. Мөд пјатилеткаын һерп корсан да перјан став уж вылө шуөма вјзны 130 міль. шайт. Төмалана ужјас-кө бура мунасны да тајө сөмыс-кө лоо вјзөма, поңө надејтчыны, мыј мөд пјатилетка помө Ухтаын ми кутам перјыны һерптө мільон тонна гөгөр.

Көрт руда. Көрт руда Коми областын ем Уһју дорын (Печера јулөн шујга пріток), Первокаменнөј јуусаусанінын да

Сыктыв ју пӧлӧн. Ичет Печераын да Илыч ју јывјасын ем уна бурӧј жележьнак — содержитӧ 55, 5 % кӧрт. Кӧрт рудасӧ мијан областын ӧнӧ перјӧны сӧмын Сыктыв ју пӧлӧн (18-д ӧемсаӧ).

1922-д воын проф. Разанов тӧдмӧдӧс Гамыг зев уна кӧрт руда. Сӧјӧ арталӧм сервӧ ем 3,3 миллон тонна гӧгӧр. Правительство шуис Гам бердӧ стрӧитны металлургическӧј завод.

86-ӧд серп. Нувчимса завод.

Мијан областын ӧнӧ ужалӧ сӧмын чугуноу кӧстан Нувчимса завод. 1923-27-д војасӧ ужавлисны Сыктыв ју гӧгӧр Кажимса да Нувчпасса заводјас. Омӧл тујјас да омӧл оборудовањњӧ вӧсна најӧс тупкисны.

Сотчан Сотчан слаец — ломтас-жӧ. Мијан областын сӧјӧ ем слаец. Чут ју пӧлӧн, Ухталӧн прӧток. Тани сӧјӧ кујӧ 22 кл. куъта да 10-12 м. судта берегын. Сесса ем Аъва ју пӧлӧн (Усалӧн прӧток), Пымва ју усан инсаӧ 7 км. улынжык. Сесса ем Виџин рајонын — Сысола ју куъта, Межадор да Виџин селсоветувјасын.

Уж. Корсӧј карта вылыг тајӧ местајассӧ.

Трунда. Трундаӧн јона озыр мијан област. Трундаӧн поъӧ вынӧдны мујас — зев бур удобреньњӧ. Поъӧ нӧшта

ломтыгыны трундаон. Опытјас петкөдлісны, мыј трундаыс вөчөм ломтасон поџо ужөдны електростанціјјас, фабрікјас да с. в.

Електрофікаціја нуөдан вѣтвоста план сертѣ Војвыв крајын трундасө условнө арталөны 12 мѣллард тонна. Тас 46,6 прөчентыс воө Коми област вылө.

Өнөџ мѣянын трундатө һекущөма ез іспользујтлыны. Емөс вөрџөдлытөм запасјас. Колө најөс суџөдны да іспользујтны. Мөд вѣтвоста планын трунда іспользујтөмсө вел ыжыда арталөма.

Уж. Төдмалөј — ас рајонын ем-ө трундаыс; прѣблѣзѣ-телнөја арталөј ыждаунсө. Мөвпыштөј, кызі ескө буржыка тајө озырлунсө вермас іспользујтны тіјан колхоз?

Евествознаңнө урок вылын төдмөдөј, кызі артмө трунда.

Төчіла із. Төчіла із Коми областын ем Печераын, Војју да Соплєсу јујас дорын, Цѣлма јылын, Луза да Нѣмі јујас гөгөр. Запасыс Војју да Соплєсу јујас дорын вывті уна. Төчіла прөізводство поџо јона паскөдны. Төчіла быдлаын јона коланатор.

Фосфорітјас. Фосфорітјасыд јона колана удобрєңнө му-віџ ужалөмын. Фосфорітјас областын кујлөны Сыктыв ју куџа. Медуна запас арталөны Појол да Каргортсіктјас гөгөр. Відлалыєјас арталөны фосфоріт кујлан месталыс площадсө 60 кв. кілометр. Быд өтѣ кв. метрын ем 0,8 тонна фосфоріт. Фосфорітыс вөчөны суперфосфат, віџ-му ужалөмын јона колана удобрєңнө.

Тајө став сікас озырлун кыңзі емөс уна-на мукөд, шуам: Сереговса сов істочыкјас, Ухтаса асфалт, Печераса охра (краска), сернөј колчедан — Луза, Іжма, Вісер, Ежва јујас дорын. Ізвестыңакјас — Ухта, Ежва, (Помөздін, Мылју) да Іжма јујас гөгөр. Ыргөн руда — Уса, Уңју, Цѣлма јујас пөлөн. Свінцовөј блєск паныдасө Ілыч ју гөгөр.

• ВӨРПРОМЫШЛЕННОСТ

Комі областлыс озырлун — вөр іспользујтөм лөө вывті төдчанаторјөн областувса овмөс кыпөдөмын, щөщ-і Војвыв крајын да Сөвет сојузын. Первојја да мөд вѣт-

вога план серті шуома Коми областын јона паскөднне промышленност. Ковмас бурмөдны да гырөдны важ заводјаснымөс, стрөитны выл заводјас. Мі сорһитим-һин, мыј тајө могсө пөртны оломө мијан ем подулыс — сыр-јевөј запасјас вывті уна.

Медјона-һин лоө паскөдөма вөрпромышленност. Туј абутөм понда вөр обработајтан промышленност ми-јанын паскавны ез вермыв. Оніја выл тујјас вөчөм, медса-һин көрттуј Піңуг-Сыктывкар, востө өзөс рынок-јас вылө.

Медвоzza вөрпілтан завод стрөитөма вөлі 1922-25 војасын. Сыктывкарын. Возынсө тајө заводыс омөла оборудованһө вөсна омөла ужавліс. 1928-30 војасын заводсө вылмөдісны да јонмөдісны. Оні сен ужалөны-3 рама, вундасан станок, сортөвөј, песвундалан, ділен-нөј станокјас, лөгөдөма пу елеватор, кер кыскалыс да піла төчитан автомат. Оні ужалө шпалорезка електрічест-во вынөн. Тајө заводас-жө ем электростанціја.

Кушөма оні заводыс ужалө, петкөдлөны ташөм лыд-пасјас:

Продукціја воыс-воө содөм:

1926	воын	пілөтөма	6219	кубометр
1927	"	"	5504	"
1928	"	"	12230	"
1929	"	"	29328	"
1930	"	"	31497	"
1931	"	"		"

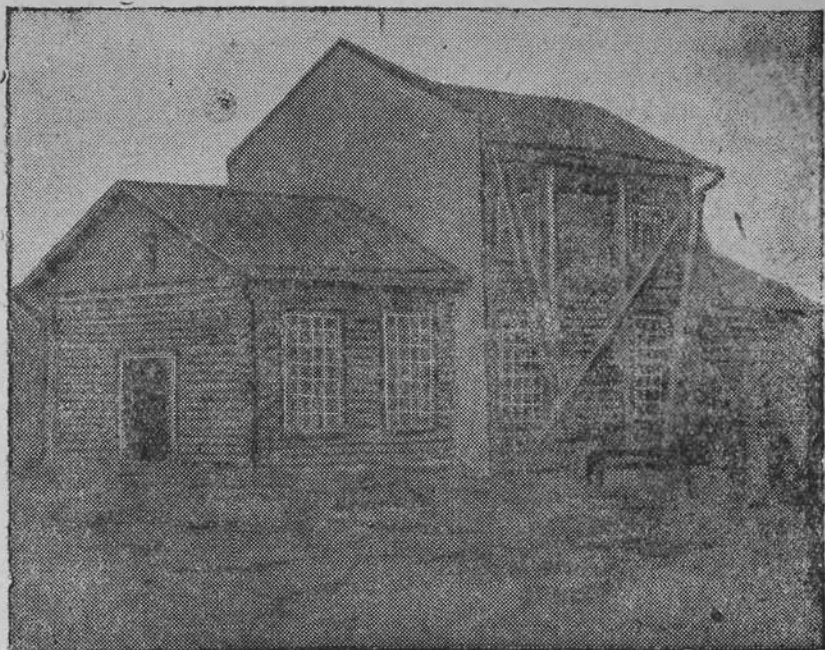
Уж. Тајө лыдпасјас серті вөчөј диаграмма.

Ветлөј экскурсіјаон вөрпілтан заводө да төдмасөј, кушөма сені ужыс мунө: кушөма вермасөны Сталин јортөн индөм квајит условіјө вөсна, кушөма паскалөма соцордіясөм да ударһичество да с. в.

Мөд вөтвога план серті шуома стрөитавны со кушөм заводјас:

1. Сыктывкарса целлулозно-бумажнөј комбинат. Јонлу-ныс: 87 сурс тонна гіжан бумага. Стрөитны завод-дітчыны шуома 1933 воын. Стрөитан дөныс сувтас 60 міллон шайт.

2. СЫКТЫВКАРӨ 4 РАМАА ВӨРПІЛІТАН ЗАВОД, КОДӨС ВОЗӨ
КОЛӨ ЫЖДӨДНҮ 8 РАМАӨҢ. ЛЕҢНЫ КУТАС 115 СУРС

87-бд серп. Сыктывкарса каніфольно-терпенцінної завод.

к/м піломатеріал. Заводітөма-һин стрөйтны.

3. 8 РАМАА ВӨРПІЛІТАН ЗАВОД, КОДІ КУТАС СЕТНЫ 250 СУРС
к/м піломатеріал. Шуөма стрөйтны заводітны 1932
воын. Сувтас 4000 сурс шайт дон.
4. СТРӨИТЧИГӨН КОВМАН МАТЕРІАЛ (ӨШІҢ-ӨҢӨС) ВӨЧЫС ЗАВОД.
Шуөма заводітны стрөйтны 1932 воө. Сувтас 1100
сурс шайт дон.
5. КАҢІФОЛ ДА СКИПІДАР ВӨЧАН ЗАВОД, КОДІ КУТАС ЛЕҢНЫ
1750 ТОННА КАҢІФОЛ, 340 ТОННА СКИПІДАР ДА 60 ТОН-
НА КАҢІФОЛ ВЫҢ. СТРӨИТАСНЫ 1932 ВОЫН. СУВТАС
6800 СУРС ШАЙТ ДОН.
6. ЛЕСОХІМІЧЕСКӨЙ ЗАВОД; СУВТАС 240000 ШАЙТ ДОН.
Местаыс заводјаслөн лоас Піңуг-Сыктывкар көрттуј
дорө, Луз ју бокө. Тани шуөма стрөйтны 6 рамаа вөр-
пілітан завод. Сетны кутас 190 сурс к/м піломатеріал.

Сувтас 3000 сурс шайт. Вöчасны истöгтүвяс вöчан фабрика, кодi кутас сетны 50000 сурс јашшiк истöгтүв.

Порт Иңдiгоö көрттүј вiз нуөдөм да Печера-Кама кост канал кодјөм мысты Печераын паскөдны вөр обрабатјан промышленност. Татысаң лөсыд лоас петкөдны ортсы рынокө (заграңчаө) вөрые вөчөм продукција. Танi шуөма паскөдны со кушөм фабрик-заводјас:

1. 8 рамаа вөрпилитан кык завод; најө кутасны лөзны 500 сурс к/м пiломатерјал.

Тажө заводјассө шуөма стрөитны сек, кор лоө Иңдiгоö көрттүј.

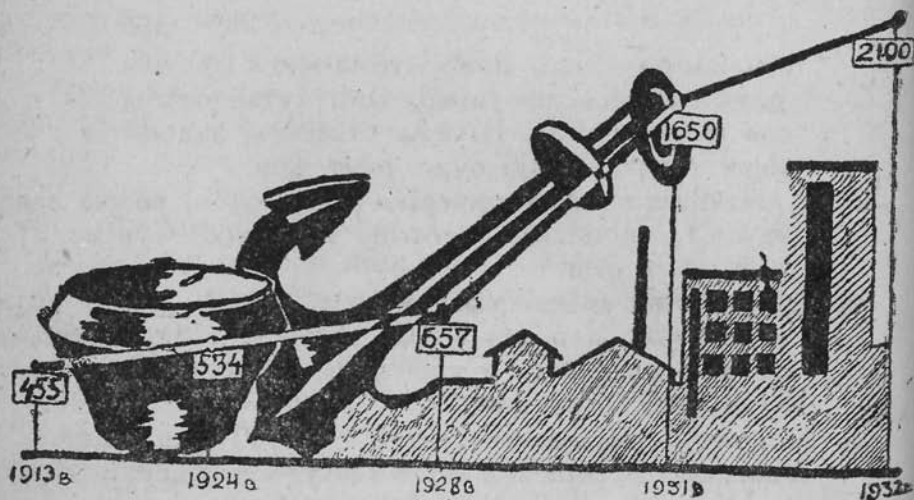
2. Целлулозно-бумажиөј кык фабрика; налөн јонлуныс лоө 900 сурс тонна бумага.

3. 4 рамаа кык завод; өтiкыс пондас вөчны стрөитчан матерјалјас, сесса јашшiкјас iзшом да һерп промышленностлы да транспортлы.

Тажө вөр обрабатјан промышленност лөсөдөм лоас вывти ыжыд мөгөн Коми областын, Выл Индустрiалнөј Војвылын да Сөвет сојузын.

МЕТАЛЛО-ПРОМЫШЛЕННОСТ

Мi сорһитим-һин, кушөм прiроднөј озырлун ем мiјан областын. Тажө озырлун под вылын колө индустриали-чирүтны Коми областөс да Војвыв крајөс.

88-d серп. Кiстөма да вөчөма чугуныс (тонна лыд).

Важ заводјассо — Кажимсаос да Нучпассаос — важмөм понда лоі тупкыны, сөмын убытка вөлі вайоны. Нувчімса завод (Сыктивкарсаң 40 кілометр, Сыктив ју куза) важ-жө. Сіјос өні вьлмөдөны. Татыс ватуј куза почо нуны заводлыс продукціјасө, дај көрттујсаң матын лоө. Сыпанда тајө чугуи кістан заводсө шуөма јонмөдны да паскөдны. Нувчімса завод өні-һин јона отсасө вөрлөзөмлы.

Нувчімса заводлыс ужсө петкөдлө со кушөм диаграмма: (Віқөд 118-өд лб.)

Мі төдам-һин, мыј Гам да Вотча сиктјас гөгөр ем зев уна көрт руда. Мөд вівоса план серті шуөма стрөйтны татчөјасө гырыс металлургическөј заводјас.

Мөд пјатілетка помасіг кежлө пуктөма мөгөн паскөдны металлургіјасө, медым обеспечітны 50 сурс тонна металл вөчөм, бостөө установка сталь вьлө да высококачественнөј чугуи вьлө. 1932 воын кутас ужавны консервірованнөј Кажимса завод (домна), коді сетас көзүд дуҗјоһ 5 сурс тонна, а пөг дуҗјо вьлө вужөмөн 10 сурс тонна.

Кажимса завод кыңзі шуөма вөчны завод Волсаын. Волсаса домна сетас 25 сурс тонна. Бостөма установка Кажим-Волга рајонын металл вөчөмсө мөд пјатілетка помасіг кежлө вайөдны 50 сурс тоннаөз, өтшөщ лоө паскыда нуөдөма промышленнөј раҗведкајас, медым обеспечітны сырјонас производствосө 250 сурс тоннаөз.

Металообрабатывајущөј предпріјатњөјас піыс, Нувчімса завод кыңзі, шуөма вөчны кык ремонтно-мехаңическөј завод — өтисө Сыктивкарын, мөдсө Уеть-Кожваын, 6 мільон шайт капіталјас пуктөмөн быд заводө. Тани бостөма установка паскөдны производствосө кык цех куза, өтi-кө запаснөј частјас вөчөм, мөд-кө паскыда рынок вьлө коланторјассө вөчөм. Пуктысөө мөгөн, медым тајө заводјасыс вермісны сетны запаснөј частјас вөрпромышленност заводјаслы, һепр да ізшом промышленностлы да ва бердса да көрттујјас бердса транспорты.

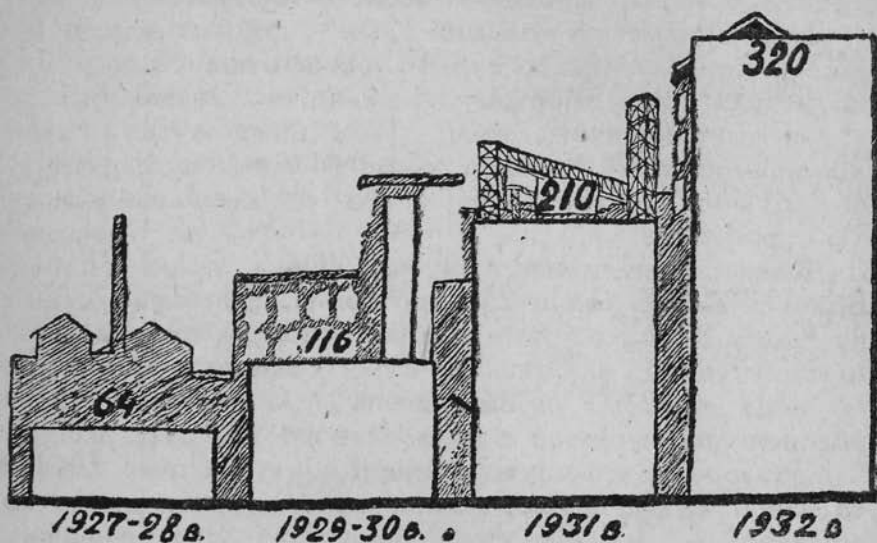
Металообрабатывајущөј промышленносткөд јітчө точілнөј іздөллөјас вөчөм. Мөд пјатілетка чөжөн шуөма помавны төчілнөј фабріка вөчөмсө Уетьвојаын да сетны 10 сурс тоннаөз төчiла.

ГОРНӨЙ ПРОМЫШЛЕННОСТ

Важ заводјас пыцкыг ем сөмын сов пуан Сереговса завод. Тани вөлі сөд, жыныыјө кссөм, дасөтө варныца. 1927-28 вогаң заводітчісны выльмөдны тајө заводсө. 1929 вогаң кутісны ужавны 2 выль жежыд варныца, важјассө вөлі сек-жө бырөдөма. 1931 вогаң тајө кык варныцаыс сетөны-һин вонас 3000 тонна сов, 23% унжык 1913 вога 11 варныца дорыс.

Тајө заводсө шуөма паскөдны, мед верміс сетны 15 гурс тонна сов.

Сереговса завод продукция лезөм јылыг петкөдлө ташөм диаграмма:

89-дсери. Перјөма сов (тонна лыд)

Јона лоө паскөдөма ізшом да һерп перјан промышленност. Печераса ізшом да Ухтаса һерп сетасны ломтас оз сөмын Војвыв крајлы, весіг мукөд областјаслы.

1931 вогаң пондісны-һин пуктыны гөм тајө стрөітелство вылө. 1931 воын вөлі лезөма 11,8 мільоншајт.

8 МІЛЛОН ТОННА ІЗШОМ

Мөд пјатметкаын јона паскалас ізшом, һерп, слаһеңјас перјан промышленност. Сырјевөј ресурсјас бог-

төм под вылын лоо лөсөдөма Војвыв крајлөн топлівнөй база, мед ескө отщощ сїјө верміс сетны ломтысан тор-жассө Колскөй полуостровлы, Хібінскөй аппаїтөвөй про-мышленносткөд, Ленинградлы, кодлы колө бур качес-твоа ізшом, Уралскөй областлы, сені паскалана промыш-ленностлы.

Мөд пјатїметка помагїг кежлө ізшом перїөмыс лоө вайөдөма 8 мїллон тоннаөз, сы пїыс 3 мїллон тонна Воркутын, 1½ мїллон тонна шөр Уса рајонын, 3 да жын мїллон тонна шөр Печераын (Вуктыл).

Мөд пјатїметка медвозза воас-нын колө перїыны петкөдөм былө 300 сурс тоннаыс не ещажык. Онї му-нө-нын уж Воркутын гырас шахтајас пуктөм куза да паскыда нуөдсөны промышленнөй разведкајас шөр Пече-раса рајонын, көн сурї зев бур качества ізшом. Аслас качество сертї Воркутїнскөй ізшом медга бур лоө металлургїјалы, шөр Усаса бурөј ізшом мунас хїмсырјо былө да местїөй топлїво былө, шөр Печераса ізшомөн ковмас тыртны требовањњөјас топлїво былө Војвыв крајлыс да ортча рајонјасыс.

Медга ыжыд значењњөыс металлургїческөй Ворку-тїнскөй ізшомлөн, Војвыв Уралын-кө сурө ізшом кыњзї көрт рудајас. Паскыд разведкајас муноны таво Војвыв-са геологоуправлењњө таво ыстө Тїма-їз бердса магнїт-нөй аномалїја рајонө ıзыскавельнөй ыжыд партїја.

1 МІЛЛОН ТОННА ЊЕРП

Мөд пјатїметка помагїг кежлө шуөма њерп перїөм-сө вайөдны 1 мїллон тоннаөз, сы пїїыс 400 сурс тонна Ухтаын, помса продуктаөз переработајтөмөн (бензїн, ка-расїн, маслөјас, њефтанөй кокс да мук,) да 600 сурс тонна Кожваын.

Онї паскыда нуөдсөны ужјас њерп петанїн площа-паскөдөм куза, 1932 воын шуөма оконтурїрујтны 14 кілометр, а тајө мөд пјатїметка медвозза војасө-нын обеспечитас њерп перїөмсө 250 сурс тоннаөз.

СЛАНЦӨВӨЈ ПРОМЫШЛЕННОСТ

Танї шуөма ıсползујтны Сыктыв ју бердса сланеч-јас. Мөд пјатїметка помагїг кежлө сланечјас перїөмыс

лоӧ вайӧдӧма 1 мӧлӧн тоннаӧз. Слаӧечјас мунасны Сыктывкарса рајоннӧј електростанціјаӧ, химическӧј промышлѣнност паскӧдӧм вылӧ да цемент вӧчан промышлѣнностӧ.

ХИМИЧЕСКӧЈ ПРОМЫШЛѣННОСТ

Комі областын промышлѣнност паскалӧмын зев ыжыд места бостас химическӧј промышлѣнност, медганын сернӧј кіслота вӧчан производство, коді ковмас целлюлозно-бумажнӧј комбинатјаслы, мінеральнӧј мувын-сӧданторјас вӧчӧм вылӧ (суперфосфат), Ухтаса промышлѣннӧј комплекслы. Та могыс лоӧ іспользујтӧма гіпс. Вычегда јывјасын, кытчӧ ыжыд енергетическӧј база да транспортнӧј условіјӧјас щӧктӧны і сувтны сернӧј кіслота вӧчан завод местасӧ бӧрјігӧн.

Сернӧј кіслота вӧчан производстволӧн шыбласјасыс лоӧ іспользујтӧма цементнӧј производство паскӧдӧм могыс.

Химическӧј промышлѣнност мукӧд отраслјасыс колӧ индыны сілікатнӧј глыба производство вылӧ (Чуклӧмын) целлюлозно-бумажнӧј промышлѣнностын іспользујтӧм могыс, сесса суперфосфатнӧј промышлѣнност вылӧ, Сыктывса суперфосфат база вылын, хлор вӧчӧм вылӧ, Сергевса сов сырјо іспользујтӧмӧн. Сов вӧчӧмыс мӧд пјатілетка помагіг кежлӧ лоӧ вайӧдӧма 10 сурс тоннаӧз.

Колӧ нӧшта кымынкӧ кыв віставны Ухта јылыс. Тӧдмалӧма-нын, мыј Ухта рајонын ем сложнӧј комплекс зев уна коланаторјаслӧн, кодјасӧс вӧчӧмыс вермас мунны зев гырыс заводјасын да сетас уна со тонна јод, уна сурс тонна бром, хлорістӧј совјас, сетас сещӧм газјас, кызі геліј да мукӧдторјас. Сесса пыфдѣ-кӧ пуктам, мыј Ухта зев озыр металлӧн, слаӧецјасӧн, мыј Ухтаын ем фосфорітјас, сернӧј колчедан, лоӧ гӧгӧрвоана общѣственностӧн јона інтересујтчӧмыс Ухтінскӧј проблемаӧн да комплекснӧја сіјӧс разрешітӧмӧн паскыд масштабјасын.

Онѣ-кӧ артыштам ізшом, ӧерп, кӧрт руда промышлѣнностјасыс кыптӧмсӧ, адјам, кущӧм ыжыд тӧдчаналун налӧн лоӧ Комі областувса овмӧс кыпӧдӧмын, щӧщ і Војвыв крајса да Сӧвет сојузса овмӧс кыпӧдӧмын.

Мөд вѣтваса план сертѣ Коми областын вөр промыш-
ленност чорыда бидмөмыс өтдөр паскалас горнооб-
рабатывајушщөј да металлургическөј промышленност.

Горнообрабатывајушщөј промышленностө щөщ-жө
пырө Печераын төчѣла из перјөм. Онѣ тајө сѣкас про-
мышленност омөла-на паскаломө. Со мыј петкөдлөны
төчѣла из перјөм жылыс лыдпасјас:

1930	воын	вөлі	перјөма	төчѣла	из	64.700	шајт	дон
1931	"	"	"	"	"	135.500	"	"

Мөд вѣтваса план сертѣ шуөма ыждөдны төчѣла
перјөм 150 сурс тоннаөз. Печераса төчѣла изјөн кутам
снабжәтны Војвыв крајын промышленност да Ленин-
градса промышленност.

Секѣ оз-нын ковмы заграңичаыс вәјны тајөтөрсө.

Мукөд сѣкас промышленност. Татчө пырө: ишше-
вкусөвөј (Усть-уґинскөј консерв вөчан завод), кучѣк-вөчан
(Устьцылмаын замшевөј завод), стрөйтчан матерјал вө-
чан завод (Сыктивкарса гөрд кѣрпѣч вөчан завод), по-
лиграфическөј (Сыктивкарса тѣпографѣја).

Консерв вөчан заводлыс ужсө петкөдлөны со кушөм
лыдпасјас:

1929	воын	вөчөма	174500	консерв	банка
------	------	--------	--------	---------	-------

1930	"	"	185000	"	"
------	---	---	--------	---	---

1931	"	"	2000000	"	"
------	---	---	---------	---	---

1933 воын шуөма кыпөдны тајө заводлыс продук-
цѣја лезөмсө 5 мѣллон банкаөз.

Консервсө вөчөны көр да скөт јаыс, пөткаыс да черыыс.

Устьцылемса завод вөчө замшасө көр куыс. Вөчөм
кусө петкөдөны заграңичаө (экспорт төвар). Вузөс про-
дукцѣја артавсө 1560 сурс шајт дон.

Кѣрпѣч вөчан заводлөн коланлуныс вывтѣ ыжыд.
Сыктивкарса кѣрпѣч завод 1930 воын вөчѣс 2,4 мѣллон
кѣрпѣч, 1931 воын — 5,6 мѣллон. Мөд пјетѣметкаын кокө
вөчны област пастала 10 мѣллон кѣрпѣч.

Та кыңзѣ мөд пјетѣметкаын шуөма лөсөдны: асфалт
вөчөм (100 сурс тонна) Кожвинсковојскөј петанијас испол-
зүјтөмөн; цемент вөчөм понда шуөма стрөйтны 2 цемент-
нөј завод, кодјас кутасны мөд пјетѣметка помасѣг кезлө
сетны мѣллон бөчкаөз цемент.

Тајө гырыс заводјас да фабрѣкајас дѣнө лөө стрөйтөма

уна посыйд предпріяттөјас. Најө кутасны іспользутны
гырыг фабрік-заводјаслыг шыблассө.

90-дд серп. Сыктывкарса кірпіч вөчан заводлөн постројкајас

Первојја да мөд вѣтваса план сертѣ мѣжанлы колө
стрөйтны ізшом перјан уна шахтајас, Һерп перјан вышка-
јас, гоз-мөд чугуи кѣстан завод, уна дас рамаа вөрпмѣтан
заводјас, целмүлозно-бумажнөј гырыг фабрікајас да с. в.

Ташөм лоө—Выл індустріалнөј Војвывлөн чужөмбаныс.

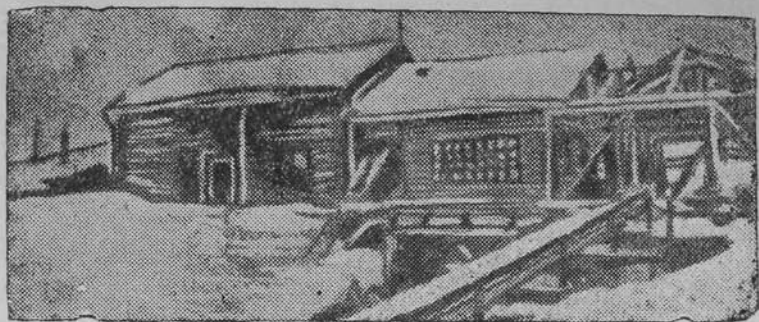
Комі областувса ужалысјас Војвыв крајса да СССР-са
пролетаріат отсөгөн, леңінскөј націоналнөј полѣтика
олөмө нуөдөмөн, коммунист партѣја да сөвет правѣтельство
зескөдлөм улын — пөртасны олөмө тајө гырыг мојассө!

Ужјас. Вөчалөј экскурсіјајас матыса заводјас, выл
фабрик-заводјас стрөйтчанінјасө. Лөсөдөј таблица, көні
мед лоас петкөдлөма промышленност стрөйтөм первојја
да мөд вѣтваса план сертѣ.

Електрофікаціја. Овмөс кыпөдөмын електрофікаціја-
лөн коланлуныс вывтѣ ыжыд. Леңін шуліс: „Коммунизм
лоө: Сөвет власт да електрофікаціја“. Воэө ті адҗад.
кущөм јона Сөвет власт стрөиталө электростанціјајас,
Онѣ мѣ төдмалам асланым областын електрофікаціја
нуөдөм јылыс.

Сыктывкарса электростанціја стрөитисны 1919-20 во-
јасө. Сы бөрын вөлі лөсөдөма Ајкінаын, Іжмаын, Ул-
ланаын.

Воҕа электростанцияҕа сө стрөитлиснй сөмын бй вöсна.
Öнй слектростанцияҕа сө пондйсны стрөитавны заводҕас

91-öд серп. Вйчнса электростанция
бердö-нйн. Лөгөдöма Уст-Угйнскöй консервнöй заводын,
Нувчймса заводын, Сыктывкарса вөрпйлитан заводын,
дас воөн (1921-1932 воҕасын) слектрофикация йөнмйс да
паскалйс мйҕан областын 682 прöч. мында.

Тайö воҕасö вöлй стрөитöма сөмын поснйдйк слектро-
станцияҕас. Öнй пондйсны стрөитавны районнöй ғырыс
слектростанцияҕас.

Мöд пйатйметка помасйг кежлö шуöма вöчнны слектро-
станцияҕас 235 сурс кйловатт вылö, сы пйыс 80 сурс кав.
Печера (Якшаын — 60 сурс кав.) да Ежва (Немдйнын
1-öд öчередса 20 сурс кав.) гйдростанцияҕасын, 25 сурс
кйловатт. Газо-геҕераторнöй установкаҕас вылын вөр-
лежöм слектрофйцйруйтöм моҕыс да 130 сурс кав. тепо-
централҕасын. Тайö станцияҕас пйыс ғырысжыкҕас лöөнн
Сыктывкарын (48 сурс кав.), Ухтаын (20 сурс кав.),
Воркутын (14 сурс кав.), Шöр Печераса (12 сурс кав.)
да Шöр Усаса (10 сурс кав.). Бөрҕа куййм станцияҕас
йзшом петанйҕасын паскалан промышленност обслужйвай-
тöм вылö.

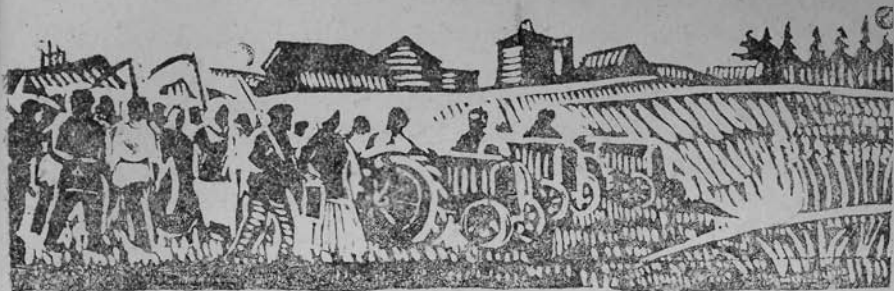
Та кыҕҕй лöөнн станцияҕас Устҕожваын (10 сурс кав.)
да поснйджык станцияҕас: Сереговын (5 сурс кав.),
Мылдйнын (2 сурс кав.), Немдйнын (4 сурс кав.) да район-
нöй центрҕасын, совхозҕасын да колхозҕасын.

Воҕыв край лыдпасҕас сертй соотношеҕнöйс лöө
ташöм: газогеҕераторнöй установкаҕас 60 сурс кав. край
паста — 41,7 пр. лöө Комй обл., 160 сурс кав. вына

гидростанцияяс пӱыс крај паста 50 пр. воӱ Коми област
вылӱ, 460 сурс кв. вына теплоцентраляс пӱыс —28,3
пр. Коми обл. вылӱ, а ставыс —638 сурс кв, крај паста-
лаыс 34 прӱчентыс воӱ Коми област вылӱ.

Тамында електроенергияыд, дерт, оз-на понды
тырмыны. Воӱо кежлӱ ковмыны кутас уна. Миҗан вӱрлеӱ-
мыд нӱтӱ-на абу электрофицируйтӱма. Мед ескӱн меха-
низируйтны, кокнӱдны да ӱдӱдны вӱрлеӱм, воӱо кежлӱ
шуӱма јона-на электрофицируйтны Коми област.

Уж. Вӱчӱј экскурсия матысса электростанцияо.
Тӱдмӱдӱј школаад, кушӱм бур сетӱ електрофикация.

СІКТСА ОВМӨС СОЦИАЛИЗМ ТУЈ ВЫЛӨ ВУЖӨДӨМ КОМІ МУЫН

Ви́зму овмөс Коми муын, кы́зі револю́ціјао́з, сіа-жо́-і револю́ціја бо́рын ме́дбо́рја во́јасо́з вөлі ме́дга ы́жыд у́жөн јө́злөн. Став Коми овмөсын вөлі лыд-дысгө өіктса овмөсыг докодыс:

1912-өд воын — 49%. 1926-27-өд воын — 50,8%,

1927-28-өд воын — 49,8% і 1929-30-өд воын — 36%.

Тажө лыдпасјасыс петкөдлөны, мыј ви́зму овмөс доход воөм серті пондіс ассыс места сетны вөрлеқөмлы, коді вывті өдјө паскалө. Коми јө́злөн оло́м вөлі муно́ ме́дгасө өіктса овмөс доход вылө, а ташөм у́жјас, кы́зі вөрлеқөм, пөслеқөм, кы́жөм, вурсөм да м. т., коді вөлі зөв-һын јона паскало́ма, лыд-дысгөны вөлі содтөд у́жөн.

Һаң вөлі Коми муын војдөр оз тырмы, дај өні лоө јона бокыс вајны. Сөмын 50 во сајын. лувладор бокыс, көн вөлі јона вөдітөны тылајас, вөлі һеуна нуоны мш-нөј һаң су.

Револю́ціјао́з өіктса овмөс ез төдлы һекущөм агро-техніка. Коми ужалыс јөз мырсывалісны му бердын коми буржуј, роч буржуј да иностраннөј буржујјас мичкөм улын. Сыпонда ужалыс јөз вөлі велөдчытөмөс, агрономіја індөдјас вөлі оз төдны. Ыжыдаліс немөвөјга „техніка“. Пу гөр, пу агас, кујім вежаөн му ужалөм да тыла — сө Коми өіктлөн секса оласног.

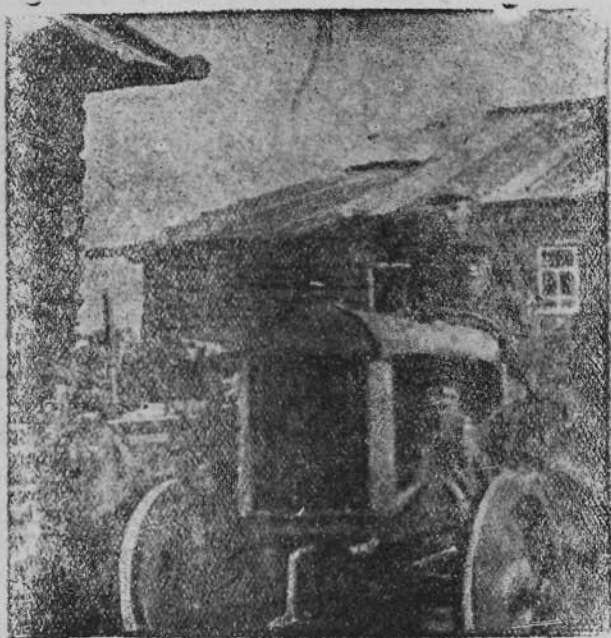
Імперіалістическөј да граждaнскөј војнајас бо́рын коми јө́злөн өіктса овмөс вывті јона омөлтчіс. 1920-өд во кежлө 1917-өд во серті көза площадь чініс 29%, а скөт 15% мында. Та понда да һеурожајнөј војасө тыр-мымөн һаң вајтөм понда ужалыс јөз секјасө терпітісны уна сузгытөмторјас, јона шыгјалісны.

КОЛЛЕКТИВИЗАЦІЯ

Октябрса революція бөрын вежеіс чужөмбаныс комі сіктса овмөслөн. Комі ужалыс јөз — крестана мөдісны производственнөј кооперірованнө да коллективізація туж куға. Комі автономіјалы 10-во тыріг кезлө сіктса овмөсын лоіны вывті ыжыд восковјас социализман. 1931-өд воын, август төлыс кезлө колхозјасө лоі отувтөма 42,2% гөл да шөркөддема овмөс. Тажө петкөдлө, мыј унжык крестананыс гөгөрвоісны-нын, кушөм тужөд позө петны немөвөјса гөлуныс, пемыдлуныс да кулак кабыр улыс.

Колхозјас паскаломлыс історіјасө Комі муын позө јукны кык пелө — (кадө.)

Первој кад: 1918 вогаң 1928-өд вооң. Тажө сещөм кад, кор лоіны медвозға колхозјас, најө вооң јона ез паскавны.

92-өд серп. Трактор колхозын

Тажө петкөдлө, мыј тајө каднас сувтө кок жылө сіктса овмөс, јона паскалө с/х кооперація. Тажө-жө кад-

Секса коллективизация лыпасјас пегкӧлӧны ташӧмтор

	1918-21 во		1922-23 во		1924 во		1925 во		1926 во		1927 во		1928 во		
	Лыд	Овмӧс лыд	Лыд	Овмӧс лыд	Лыд	Овмӧс лыд	Лыд	Овмӧс лыд	Лыд	Овмӧс лыд	Лыд	Овмӧс лыд	Лыд	Овмӧс лыд	
Ӧтүвтӧмјас															
Коммуна	1	Абу тӧд-малӧма	3	Абу тӧд-малӧма	3	42	3	34	3	18	1	7	—	—	
С/х арсел	5	41	42	449	45	475	42	485	48	606	25	300	13	115	
Ӧтүв муужалыс товaршество	—	—	—	—	—	—	—	5	115	11	281	13	307	17	344
Ставыс	6	41	45	449	48	517	55	634	62	905	2,22	39	614	1,40	30 508

нас не сомын вӧрӧ колхозјас лӧгӧдӧм, но нӧж-жӧнӧкӧн кӧссӧны — бырӧны сӧжӧ колхозјас, кодјас лӧны медвоӧ револуција бӧрын.

Тайӧ лӧи сыпонида, мыӧ Коми областын национал шовинистјас нуӧ дӧсны сӧктса овмӧс капиталистическӧй туй куӧа. Кулак выӧ наступайтӧм пыдди воли најӧс лептӧны. Оз воли пыдди пуктыны производственнӧй кооперированнӧ да коллективизација.

Гӧм вӧли уждӧны торја олылы, а колхозлы оз сетны. Виӧму јуклигӧн колхозјаслы сетаалисны медыли да омӧл мујас (Чуклӧмын). Колхозјасӧн вескӧдлысјас да отсагысјас ез вӧвны.

Оппортунистјас весиг 1928-ӧд воын вӧлигӧжӧны:

„Мӧжан сӧктса овмӧс ӧтүвтны оз поӧ сы понда, мыӧ

вузос былө тан һемтор оз артмы. Мијан оз тырмы шон-
дилөн шоныдыс, мешајтөны ва, вөр“.

Мөд ногөн-кө шуны, на ногөн оз вермы лоны социа-
лизм Коми муын һекор.

Коммунист партија шуис, мыј екса овмөс поңө кы-
пөдны сөмын совхозјас да колхозјас пыр. Өни быдөн-
нын гөгөрвоө, мыј сөмын колхозјас да совхозјас лөсө-
дөмөн поңө лөсөдны социализм.

Мөд кад: 1929-өд вогаң өнөң.

1929-өд во вужвыјөныс пондис вежны овмөссө. Тајө
кадө кутчөсим олөмө пөртны Ленинөн индөм могјас.
Вескыдыввса да „шугавывса“ кежысјаскөд чорыда
тышкасөмөн збылыс кутчөсим нуөдны коллективизацја
да тајө под вылас бырөдны кулакөс, кызи классөс. Се-
ки став Сојуз пагтала кыптис ыжыд гыјасөн совхозјас
да колхозјас стрөитөм. 1929-өд вогаң-жө өдзис колхоз-
јас стрөитөм i Коми муын. Өни мог — јонмөдны колхоз-
јасөс овмөс да котыртчөм бокгаң.

Колхозјас пыр Коми ужалыс јөз, Војвыв крајса да
ставсојузса ужалыс јөзкөд отсөгөн өдјө вужамө социа-
лизмө.

Јонмөдам тыш кулакјаскөд. Бырөдам кулакөс, кызи
классөс, чорывв коллективизацја под вылын.

Школникјаслы уж. Төдмалөј асланыд еиктыс
колхозыдыс олөмсө. Лөсөдөј школалыс сені ужалан
план. Бырөдөј колхозчыкјас пөвсын пемыдлун.

СОВХОЗЈАС СТРӨИТӨМ КОМИ МУЫН

1931-өд воын совхозјас стрөитөм Коми муын јона
өдзис. Өниөң механизиrowаннөј гырыс совхозјас Коми
муын ез-на вөвны. 1919-өд воын лөі лөсөдөма медвоң-
за 6 совхоз важ манастырјас да земскөј фирмајас овмөссө,
но најө вөліны зев жебөс, поңыөс. Јонлунсө налыс
петкөдлөны ташөм лыдпасјас: (табл. везөд 131 м-тб.)

Медым паскөдны, јонмөдны гырыс совхозјас, кодјасөс
колө лыффыны медга јон мыжөдјасөн социалистическөј
еиктса овмөс лөсөдөмын, сулалө мог — гырсөдны поңи
совхозјас.

Племхоз „Казлукөс“ шуөма сетны маслотрестлы, ме-
дым сен вөлі 1932-өд воын турун вөдтан площадь

1000 га да мөс лыд вайөдны 500 душөз. „Вылыс Човса“ совхоз сетчө потребсоюз сiстемаө, медым јонмөдны „Улыс Човса“ совхоз — вайөдны 1932-өд воын 800 мөс-көз.

	1927 во	1928 во	1929 во	1930 во
Совхоз лыд	6	6	6	6
Налөн көза площадь (гектар лыдөн)	74,0	79,2	86,0	90,0
Налөн виэ площадь (гектар лыдөн)	630,0	634,0	634,0	1364,0
Налөн скот (гырыс скөтө вужб-дөмөя)	186	216	219	225

„Улланаса“ совхозөс шуөма лөсөдны сiз, медым сiјө лоi јон мехаңыированнөј овмөс, кызи база да опытно-показательнөј овмөс животноводческөј техникумлы.

Колан во организујтөма кујим гырыс выл совхозјас; јөв да выј лөсөдан совхоз Устьцымемскөј рајонын, шабди вөдiтан совхоз Прилузјөын да фуражнөј совхоз Комлеслөн Печера рајонын — Устькожваө.

Шабди вөдiтан совхоз вылө Прилузјөын — Муфныцкөј да Слудскөј селсоветјас улын, кытөнi ем паскыд ерда местајас. Заводiтөма-нын местасө лөсөдны; 1932 вога тулыс кезлө көзны, гөрөма-нын 2500 га. Став площадьыс совхозлөн лоө 160.000 га.

1932-өд воын сулалө мог: заводiтны стрөитны јөв-выј лөсөдан Усть-Усинскөј совхоз, местаыс ем 25.000 га; јөв-выј лөсөдан Кожвинскөј совхоз, 15.000 га места вылын, шабди вөдiтан Прилузскөј совхоз, 13.000 га площадь вылын, скөтвиэан Кожвинскөј совхоз 20.000 га площадь вылын; Адзвинскөј совхоз 5000 га вылын; Појолса фуражнөј совхоз, лөсөдны кык көр виэан совхоз Печераын да сыыс кыңзи корсны местајас да төдмавын выл совхозјас лөсөдөм могыс.

Став сөмсө совхозјас стрөитөм вылө 1932-өд во кезлө лоө лезөма 10.706.100 шайт.

СКӨТВИҶОМ КОМИ ОБЛАСТЫН

Војна воқывиса војасоқ Коми муын скөт вөлі виқоны қик куйөд понда моз. Сөмын кушөм сурө местајасын вөлі лөсөдөны вузөс вылө скөт помыс прөдукта, јонжыкасө сывдөм выј. Јонжыкасө вөлі старајтөны вөлөс, сийө вөлі ужалө һе сөмын муужалигөн, но і вөрдорын-да.

СКөТЛЫГ СОДОМ ПЕТКөДЛөНЫ ТАШөМ ЛЫДПАСЈАС:

КУШөМ СКөТ	КЫМЫН ДУШ ВөЛИ БЫД ВО (СУРС ЛЫДӨН)				
	1912	1922	1923	1928	1930
Вөвјас	38,05	33,35	36,34	51,93	58,68
На пијын ужалан вөв	32,46	29,26	30,05	41,93	49,33
Гырыс сура скөт	85,79	70,62	77,75	139,05	82,74
На пыс мөсјас	56,48	51,04	52,99	84,28	80,38
„ бычјас	1,08	0,28	0,75	1,39	2,36
Кукаңјас да бычјас 1,5 арбс- сан 2 арбсөз	5,75	3,62	7,98	14,24	11,35
Кукаңјас 1 арбсөз	15,77	11,68	12,63	31,94	12,94
Кукаңјас да бычјас 1 арбс- сан арбн жыңјөнөз	6,77	4,0	3,4	7,2	5,28
Ыжјас да көзајас	97,2	57,41	79,82	134,84	111,73
Пөрејас	1,63	1,62	2,73	12,72	4,38
Став скөт лыдыс	222,67	163,0	196,69	338,54	287,12
Гырыс скөтө пөртөмөн скөт лыд	109,68	93,11	101,2	160,81	143,64

Имперіалістическөј да гражданскөј војнајас дырји скөт лыд зев јона чинис. Содны заводитис 1922 восань. 1924 воө бөр лоі мыјда вөлі војнаөз, а 1930-өд воө скөт лыд, гырыс скөтө вужөдөдөм, лоі 159,4 пр. 1913 во сертї да 187,7 пр. 1922-өд во сертї.

СКөт виқөм Коми областын колө лоны сиктеа овмөс гөгөр медвозын. Совхозјас да колхозјаслы колө чөрvida

бостыны тайо ыжыд могас. Медыжыд оніја мог та серт—
—содтыны бур рөда скөт лыд, бурмөдны виэомсө, вер
дөмсө да содтыны јөвсө.

СССР ОВМӨСЫН КОМІ ОБЛАСТСА ОВМӨСЛӨН ЈУКӨН

Област панөмсаң националшовинистјас нуөдлісны
виэ — торјөдны областөс социализм стрөјитан өтувја туй-
ыг. Налөн лоі област пыцца мировөј озырлунөн ошјы-
сөм. Најө пондісны корсны туй, кызі сійө озырлунсө
петкөдны море саяө — заграңчаө. Областувса промыш-
ленност кыпөдөмсө, ас предпріятвөјас јонмөдөмсө да ко-
мі јөз пыцкыг ужалыг (кадрјас) лөгөдөмсө аікөз вунө-
дісны. Меставывса промышленност кезөвтөм да комі
(націоналнөј) робочөј кадр вөсна һөті төждыстөм, сійө
лоө вескыдвыв оппортунизм нога уж.

93-өд серп. Колхознөј скөт

Вөр фронт — вөрлезөм да вөрпромышленност [кыпө-
дөмсө, му пыцца озырлун артадан перспективаяс бөреа
вөтлысөм вөсна, национал-шовинистјас аікөз вунөдісны.
Сіктса овмөсын најө мыжсывлісны кулак вылө. Кулак
вылө, кызі классөвөј враг вылө, наступајтөм ез нуөдсыв.

Налыг виэсө өні лоі ердө петкөдөма. [Вөјыв крајө
пырөм бөрын Комі област сувтіс косасны социалистиче-
скөј Выл Вөјыв стрөйтөм вөсна.

Партијалөн генералнөј туйвиэ Вөјыв крајын, сіз-жө і
Комі областын нуөдөмыс ем социализмлыг став фронт
паста разворнутө наступленнө нуөдөм. Міјан мог пас-
көдны да јонмөдны вөрпромышленност, промыслјас кы-
пөдөм, налыг продукціјасө заграңчаө петкөдөм вылө

лөсөдөм, совхозјас да колхозјас стрөйтөм да јонмөдөм, скөтвизөм да техническөј културајас паскөдөм.

Медым ескө став гырыг мојассө пөртны оломө, колө чорыда наступайтны классөвөј враг вылө, косасны быд сикас оппортунистјаскөд, чорыда нуөдны партијалыг генералнөј тујвиз.

Школајаслы колө мыј вермөмөн косасны первојја да мөд вѣтвөса план тыртөм могыг.

ВӨР ОВМӨС ВӨРЛЕЗӨМ ДА ВӨР ПРОМЫШЛЕННОСТ ВОЈВЫВ КРАЈЫН

Вөр сетө стрөйтчан материал, вөр сетө еңергија (став еңергијасыг 35 прөч. сетө вөр), сетө госбюджетө ыжыд доход, сетө медса уна зөлөта валута.

Вөр овмөс јуксө кык пелө: государственнөј да местнөј. Став вөрыс СССР-ын кујлө 902 мил. гектар вылын.

Војвыв крај вывти озыр вөрөн. СССР лөн Јевропейскөј јукөдас унжык вөрыс Војвыв крајын. Војвыв крајын вөрыс лыдсыгө 75 миллон гектар (татчө оз пырны раскаијас да һурјас), сы пыг 46,5 мил. гектар пожөм, коз да мукөд лыска пујас 7 миллон га кыз, пипу да мукөд сикас мѣста пујас.

СО МЫДА ВОЈВЫВ КРАЈЫН ВӨР

РАЈОНЈАС	Уна-ө став вөр быдман площа- дыг сурс гек- тар лыдөн	Уна-ө өгѣ вөб быдмө сурс ку- бометр лыдөн	Уна-ө нуөма 1927 вөб загра- нчаб сурс ку- бометр	1927 вөб загра- нчаб нуөм вө- рыс сөтис % өгѣ вөбн быд- мыг вөрыслы
СССР кузта Белөј море да Ледовитөј океан	60.374	61.988	2.078	3,4
Рытыв рајон	19.374	29.207	1.101	3,8
Рытыв (Белоруссија)	5.940	13.300	374	2,6
Кавказ	2.709	7.283	38	0,5
Карскөј море (Об да Јенѣ- сей јујас)	133.019	77.279	11	0,015
дал. Восточнөј обл.	86.973	64.181	541	0,084
СССР-ын ставыс	302.389	253.288	4.143	1,632

Војвыв крајын пујаслөн качествомс буржык да сегоа јујасыс петоны морејасо, сјјөн і јонжыкасө поџо нуны заграңчао. Вөра площщасө колө јукны кујим пелө: експортној, смешанној да страна пыщкөсө мунап вөр.

Та мында мијан вөр, зев озырөс, а кущөм еща ми нуам вөрсө заграңчао мукөд госуларствојас серты—петкөдлө со кущөм таблица.

ГОСУЛАРСТВОЈАС	Уна-б ставвөр быдман площщас сурс ректар лыдөн	Уна-б өтө вөб быдмө сурс кубометр лыдөн	Уна-б нуома 1927 вөб заграңчао сурс кубометр	1927 вөб за-граңчао нуома вөрыс сөтс% өтө вөбн быдмыс вөрыслы
Швецја	23,520	48.900	51.910	12,1
Финландја	25.300	43.000	10.525	24,5
Норвегја	7.344	9.700	800	8,2
Польша	7.600	21.000	10.700	51,0
Нөль госуларствоын...	63.764	122.600	27.935	95,8

Вөрлезан, вөркылөдан уж Војвыв крајын мед ыжыд хоџајственно-політическөј мог. Крај СССР-өс индустриализирујтөмлы отсалө вөрөн. Војвыв крај возын сулалө мог: вөтөдны да панјыны вөрлезөмөн, вөрпромышленностөн да заграңчао вөр нуөмөн тајө нөмнан госуларствоө өтїлаө бөстөмөн.

Вескыда шуліс Бергавінов јорт—Војвыв крајын тајө вїт вонас ковмас јөктыны пожөм да коз дорын. Од, мијанлы воыс-воө ковмас лөзны унжык вөрсө. Вїт воөн Војвыв крајын ковмас тыртны сө кущөм план: 27-28 воын вөліс 7,6 мїлљон кубометр, 32-33 воын колө лөзны 61 мїлљон кубометр.

Та мында вөртө поџас лөзны да кылөдны сөмын пыр ужалыс робочөј кадр лөсөдөмөн. Робочөјјас, батракјас, гөла да шөркөддема олыс крөстанаөс ужас кыскөмөн, социалистическөј ордіјасөмөн да ударњичество паскөдөмөн, ковмас бура мехаңизирујтны уж. Вајны тракторјас да најөс бура ужөдны. Лөсөдны јї тујјас. Лөспромхозјасө пөртны вбылыс пу (древесїна) фабрикајасө. Нуны вөрө фаб-

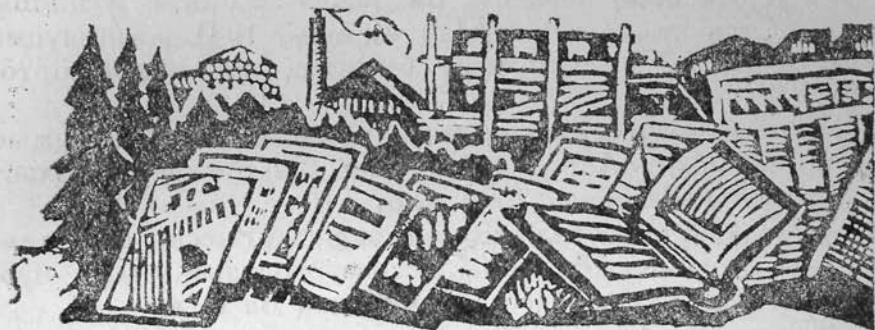
рік заводса робочіјаскөд ужалан формајас. Бура пуктыны културној уж, пемыдлун бырөдан, политікаон төдма сан, производстоон төдмаган кружокјас, кінө, радио. Востыны гөрдпелөсјас, разөдны газетјас, ыгајас да мукөд

Вөрлезанінын вунөдлытөг колө төдны зев ыжыд мог — вөр продукціјалыс асдонсө чінтөм да качествосө лептөм.

Вөрлезан ужыд оз-на помас вөрсө кафішщө вылө кыс-көмөн. Сіјө нөшта колө кылөдны заводјасөз. Вөркылөдөм јуксө кујім пелө: молмөн кылөдөм, первоначалној да транзитној заводітчө пырыстөм-пыр јујас востөм бөрын, а мукөд јујасад весіг јі кывтөмсө відчысны оз поч, колө јісө жугөдлыны да сізікөн керсө кылөдны. Молмөн кылөдөм мунө регыд, лун 15. Сөмын оз ков вугравны. Вугравны-кө кутан, верман керсө берегјасө да кафішщө вылас костыны.

Молмөн кылөдөм бөрын заводітчө пурјасөм да вөрсө транзитној стојанкајасө кылөдөм.

Војвыв крајувса робочіјас да ужалыс крестана во-зын сулалө мог — вөтөдны да панјыны вөрлезөмөн да вөрпромышленностөн матігөгөрсө ыол государствосө. Вөрпромышленност вөзө мунө зев өдјө: 1913 воө вөр-пілітан заводјас пілітісны 322 сурс стандарт, 1927 воын 370 сурс стандарт, 1930 воын 802 сурс стандарт. Рево-лүціјаөз өтөі рамаыс төлысөн пілітліс 171 стандарт, 1929 воын 233 стандарт, а 1930 воын 300 стандарт. Крајувса мөд партконференціја шуіс 1930-31-өд воын 169 рама діно содтыны нөшта 60 выл рама, медым вөр-пілітөмсө нөшта-на чорыда содтыны. Серт, тајө зев гы-рыс вермөм торјас, сөмын сузөытөм торјыс вөрпілітан про-мышленностын зев-на уна. Продукціјалөн асдоныс омө-ла-на чінө, омөла-на бурмө качество. Јона-на паскалөма прогул. Ковмас бостөывны збылвылө паскөдны соціалі-стическөј ордіјасөм, ударнычество. Колө чорыда тышка-ны классөвөј врагкөд, рвачјаскөд, прогулщікјаскөд да вөредітелјаскөд.

КУЛТУРА КЫПӨДАН УЖ, КОМИ ОБЛАСТЫН

Важ царскөй правительство нөби ез төждыгылы кыпөд-ны култура ас сорнаа жөзлыг. 1914 воын коми чемад вө-лі велөдчөны ічөт школајасын сөмын 50%. Уна сурс жөз вөліны аік велөдчытөмөс. Нөшта јона цар правительство-ыд нартыліс националној меншинствојастө.

Өні шуөма дај нуөдсө-нын оломө став жөзөс велөдан мог. Коми областы 10 во тыріг кезлө кыскөма чемадөс ічет школаын велөдчыны 99,5 процент, подростокјасөс 95%. 1922 воын гырыс жөз пыщкын грамотнојыс вөлі 27,3%; өні 1931 во јанвар кезлө грамотној жөз лыд кып-тө 74%-өз. 1932 воын шуөма да пөртсө оломө неграмот-ност аікөз бырөдан мог.

Коми област территорияын революцијаөз вөлі сөмын 13 гырысжык школа, көні велөдчыны поп-кулак піјан. 1931 воын мјан ем-нын 29 школа, кытчө кыскөма чемадөс робочөјјаслыс да ужалыс жөзлыс 3320 мортөс. 7 техн-кумын өні велөдчөны квалификацияа кадрјас: вөрөвмөс-лы, өтувја відму овмөслы, жөзөс велөдөмлы, зоңвізалун кутөмлы, промышленностлы, коопераціјалы да с. в. Велөдчыс лыдыс воө-нын 1000 мортөз.

Таво востөма Сыктывкарын ыжыд школа (ВУЗ), кө-ні велөдчөны жөзөс велөдны гырыс школајасын. Тајө школаыс шуө Коми Педвузөн.

Жөзөс велөдөм вылө сөм пунктөм мунө со кыз:

1924-25	—792 сурс шайт
1927-28	1377,5 " "
1929-30	3012,9 " "

Тази век содо сом пуктом жозос велодом, жугдодом
выло. Став култура кыподан уж выло 1931 воын шуома
воли лезны 12 миллион шайт быдсама ног сом чукортон.

Коммунистическој воспитанно челады сетомын ыжыд
отсог сетоны пионерорганизацијас. Они пионерјас област
пастала лыдыгыоны 7600 морт.

Школајас перестраивајтчыны социалистическој строител-
стволы отсаны. Отсаны лесозаготовкин, сплав нуо-
домын, жозос колхозјасо котыртомын да с. в.

Кадр лосодомыс, областувса техникумјасыс оприч,
муно курсјас нуодомон да област саяса техникумјасын да
ВУЗ-јасын.

Сиктјасын содоны ШКМ-јас, фабриксаводјас бердын
ФЗУ да ФЭС школајас.

Јона паскалоны детској садјас, јасмыјас да площад-
кајас. 1929 воын воли 17 детсад (750 челады). 4 детској
дом (310 чел.). 1931 воын воли 30 детсадын (1320 чел.).

Строителство содомон да быдомон шощ быдомны
културчрежденнојас. Јона паскалоны лыдыгысан керка-
јас, гордпелосјас, библиотекалајас, театрјас, кино-перед-
вижка, нывбаба клубјас. 1931 воын лыдыгысоны:

Лыдыгысан керкалајас	116
Гордпелосјас	700
Библиотекалајас	17
Театрјас	6
Кино	60
Нывбаба клубјас	5
дом-крестанна	9.

Тажо учрежденнојас кынзи јона паскодума микпункт-
јас, журналјас да гачетјас суодом, передвижној библиоте-
текајас, радио, помитшколајас да уна полос кружокјас.

Сыктывкарын строитума дом Културы да областувса,
радио станција.

Став тајо културној ужыс вескодума лесозаготовка,
сплав, сиктса овмос коллективизирутом да мукод хозяйст-
венно-посыическој мојас нуодом выло.

Култура кыподан ужын да овмос кыподомын јона
ыжыд мог суалло Коми печат да литература возын. Ре-
волюцијаоз Коми печат ноы ез воы. Оны лезсонын 8 по-

дәс газет 22 сурса тиражон. Таыс өприч Коми кыв вылын
лэсö 2 журнал: „Култура фронт“ да „Ударник“.

Коми литература возын сувтöдöма мог—кочагны со-
циалистическöй Выл Војвыв стрöйтöм вöсна, капиталистическöй
элементјас вылö став фронт паста наступајтö-
мөн.

Тајö ужјас кыңзі јона паскалö да јонмö ужалыс јöз-
лыс зоңвиҗакутанлун. Болычајас да амбулаторијаяс кың-
зі лөгöдалöма да стрöйтöма курортјас да шöйтчанінјас.
Областын öнi емöс: Сереговса курорт, Вогваздинса шöйт-
чанін да Пöддeлнöјса санаторија.

Мијан мог—култура стрöитан ужсö јöткиштны возö,
вöчны торја упор овмöс быд јукöнлы национальнöй кадр
лөгöдöм вылö, школајасын коммунистическöй воспитаньö
нуöдöм вылö, став школајассö коми кыв вылö вужöдö-
мөн да неграмотност бырöдöмсö боевöја олöмö пöртöмөн.

Ј У Р И Н Д А Л Ы Г :

I. Мијан интас (местност), мијан рајон, мијан област.

	Лист
1. Горизонт тѳдмалѳм	3
2. Компас	4
3. Асвѳчѳм карта	6
4. Схемаа план лѳсѳѳѳм	8
5. Масштаб	10
6. Сѳбавтѳмин мургалѳм	12
7. План куза ориѳтирујтѳм	14

II. Интас (местност) релјефѳѳ да топографѳја планѳѳѳ тѳдмасѳм.

1. Релјеф	17
2. Топографѳја	20

III. Му вылысса да грунтѳвѳј вајас.

1. Ва	28
2. Шорлѳн уж (екскурѳја)	30
3. Грунтѳвѳј ва	34
4. Кыѳи морт вермасѳѳ да вежлалѳ мвлавыв интас	38

IV. Картакѳѳ тѳдмасѳм.

1. Карта	43
--------------------	----

V. Мусар да глобус.

1. Муным—саркоѳ	46
2. Мулѳн веркѳсыс мыљѳја	47
3. Колумб тѳдмалѳ Амерѳка	49
4. Муным бергалѳ	53
5. Глобус	56
6. Свет јукѳнјас	59
7. Гожѳм да тѳв	61

VI. Кыѳи олѳны ужалыс јѳз мијан рајонын да областын.

1. Комѳ му (кывбур)	74
2. Кыѳи нубѳѳѳма рајонѳрованыѳ	74
3. Комѳ Област	75
4. Клѳмат	79
5. Областын мусѳн	80
6. Областным јона вѳра	81

7. Звер—пётка	82
8. Рајонјас да олысјас	84
9. Көн нөшта емөс комјас	86
10. Кыјсөм (кывбур)	88
11. Ош кыјом (віст)	88

VII. Тујјас.

1. Сывөдпыр Кардорсан—Сыктывкарбэ	93
2. Станціја Сыктывкар (кывбур)	94

VIII. Вөрлөзөм—соціалызм течан фронт.

1. Вөр фронт вылын мјан вермөмјас да вөзө вылө моҗас	100
2. Вужны медвжлысса формаа ужө	102
3. Туганјас (кывбур)	105
4. Нөшта вөрлөзөм жылыс	107

IX. Пріроднөј озырлун областын.

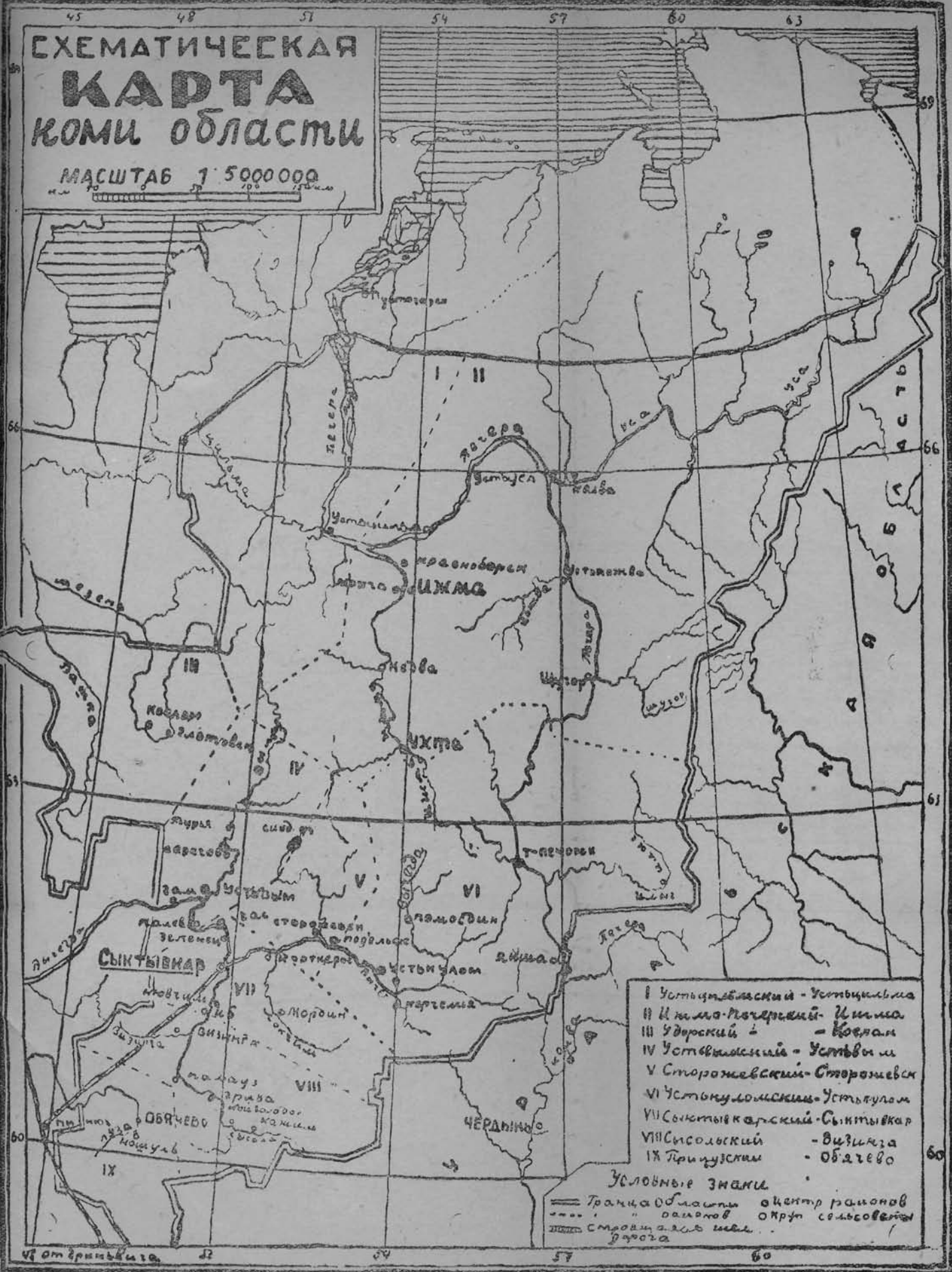
1. Изшом, нерп	111
2. Мөд пјатілетка помө Ухтаын позө перјыны мільон тонна нерп	112
3. Вөрпромышленност	115
4. Металло-промышленност	118
5. Горнөј промышленност	120
6. 8 мільон тонна изшом, 1 мільон тонна нерп	121
7. Сланцевөј промышленност	121
8. Хімічөскөј промышленност	122
9. Мукөд сікас промышленност	123
10. Электрофікаціја	124
11. Коллективизаціја	128
12. Совхозјас стрөйтөм Комі муын	130
13. Скөтвөзөм Комі областын	132
14. СССР овмөсын Комі областса овмөслөн јукөн	133
15. Вөр овмөс, вөрлөзөм да вөр промышленност Војвыв Крајын	134
X. Култура кыпөдан уж Комі областын	137

донус 1 ш. 10 ур.

СХЕМАТИЧЕСКАЯ КАРТА КОМИ ОБЛАСТИ

МАСШТАБ 1:5 000 000

0 10 20 30 км

- I Усть-Цумбский - Усть-Цумба
- II Ижма-Печерский - Ижма
- III Удорский - Коелан
- IV Усть-Вымский - Усть-Вым
- V Сторожевский - Сторожевск
- VI Усть-Куломский - Усть-Кулом
- VII Сыктывкарский - Сыктывкар
- VIII Сисольский - Визинга
- IX Прилузский - Объячево

Условные знам
 ————— Граница области
 ————— окрестных районов
 - - - - - границ районов
 - - - - - окрестных сельсоветов
 - - - - - строящаяся железная дорога